

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ / ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
<http://www.primeedu.uoa.gr>

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ / ΤΜΗΜΑ
ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ
<http://www.nured.uowm.gr>

**ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ- ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΡΗΤΟΡΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»**

**Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Ρητορική, Επιστήμες του Ανθρώπου και Εκπαίδευση»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Όψεις του σχηματικού λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αι.
‘Εις το σωτήριο πάθος’ του Ηλία Μηνιάτη και ‘Πένθος τῆ ἀγία καὶ μεγάλη
Παρασκευῆ’ του Ακάκιου Διακρούση»**

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια: Ευφροσύνη Παναγιώτου - Α.Μ.: 219030

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Βασιλική Οικονομοπούλου, μέλος Ε.ΔΙ.Π. ΠΤΔΕ/ΕΚΠΑ

Συνεπιβλέποντες/ουσες Καθηγητές/τριες:

Γεωργία Καλογήρου, Καθηγήτρια ΠΤΔΕ/ΕΚΠΑ

Εμμανουήλ Στεργιούλης, Δρ. Φιλολογίας

Αθήνα, Φεβρουάριος 2023

Copyright © Ευφροσύνη Παναγιώτου, 2023

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Υπεύθυνη δήλωση μη λογοκλοπής

Η Ευφροσύνη Παναγιώτου, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Όψεις του σχηματικού λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αι. ‘Εις το σωτήριο πάθος’ του Ηλία Μηνιάτη και ‘Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ’ του Ακάκιου Διακρούση» αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τη συγγραφέα και δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ΔΗΛΟΥΣΑ

A rectangular box containing a handwritten signature in black ink. The signature appears to be 'E. Panagiotou' written in a cursive style.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Εμπνευστές και θεμελιωτές της παρούσας εργασίας υπήρξαν οι εκδημήσαντες εις Κύριον καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος της Ρητορικής, κ. Αθανάσιος Νάκας και κ. Χαράλαμπος Στεργιούλης. Το συγγραφικό έργο τους και το πάθος για την επιστήμη τους με ενθάρρυναν να μελετήσω τον πλούτο του σχηματικού λόγου της ελληνικής γλώσσας. Τους ευχαριστώ εγκάρδια και αφιερώνω σε αυτούς το παρόν πόνημα με την ελπίδα να είναι αντάξιος καρπός της διδασκαλίας τους.

Ευχαριστώ θερμά την κ. Βασιλική Οικονομοπούλου ως επιβλέπουσα καθηγήτρια στην έρευνα, η οποία ανέλαβε με χαρά και αγαστή συνεργασία να με καθοδηγήσει στην άρτια ολοκλήρωση της εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ τους καθηγητές μου κ. Γεωργία Καλογήρου και κ. Εμμανουήλ Στεργιούλη για την πολύτιμη συμβολή τους.

Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου και αγαπημένα μου πρόσωπα, οι οποίοι με ενθάρρυναν ηθικά κατά την πορεία της εργασίας. Ευχαριστώ συμφοιτητές και φίλους για τις συμβουλές τους.

Αθήνα, Φεβρουάριος 2023

Ευφροσύνη Παναγιώτου

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε για τη μελέτη της παρουσίας σχημάτων λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα την περίοδο του 18^{ου} αι. Στόχος ήταν να αναδείξει την έντονη και πολυποίκιλη παρουσία σχημάτων λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα λόγιων προσωπικοτήτων της εποχής εκείνης, όπου η εκκλησία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μόρφωση του ελληνικού γένους. Μελετούνται κείμενα του ιεροκήρυκα Ηλία Μηνιάτη και του ιερομόναχου Ακάκιου Διακρούση. Αρχικά, παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας που αφορά την εκκλησιαστική ρητορική, τους δημιουργούς των έργων, την κατηγορία λέξις της ρητορικής και την ταξινόμηση των μελετούμενων σχημάτων λόγων. Έπειτα, θέτονται ερευνητικά ερωτήματα και εξηγείται η μεθοδολογία της έρευνας. Ακολουθεί η αναλυτική παρουσίαση σχημάτων λόγου στα εν λόγω κείμενα με παράθεση χωρίων και σχολιασμό. Τέλος, παρουσιάζονται η συχνότητα των σχημάτων λόγου που εντοπίστηκαν με πίνακες και γραφήματα και εξάγονται συμπεράσματα επί αυτών.

Λέξεις-κλειδιά: σχηματικός λόγος, λέξις, εκκλησιαστικά κείμενα, 18^{ος} αι., Ηλίας Μηνιάτης, Ακάκιος Διακρούσης

Abstract

This master thesis is a study on the presence of figures of speech in ecclesiastical texts of the 18th century. It aims to prove that figures of speech can be found in a wide and diverse range in the ecclesiastical texts of intellectual people of that era, when the clergy had undertaken the education of the Greek nation. The original texts come from the preacher Ilias Miniatis and the monk Akakios Diacrousis. Firstly, the theoretical part of the study is presented, which talks about ecclesiastical rhetoric, the authors of the texts, the category of rhetoric called *elocutio* and the classification of the figures of speech that were studied. Secondly, questions on the study are posed and the methodology of the analysis is explained. Then, a detailed review of the figures follows while citing quotes from the original texts and commenting on them. Finally, the frequency of the figures is presented in tables and graphs and results are discussed on them.

Keywords: figures of speech, elocutio, ecclesiastical texts, 18th century, Ilias Miniatis, Akakios Diacrousis

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Θεωρητικό πλαίσιο μελετώμενων κειμένων.....	9
1.1 Σύντομη ιστορική πορεία της ρητορικής τέχνης της περιόδου.....	9
1.2 Εκκλησιαστική ρητορική: Το χρονικό πλαίσιο του 18 ^{ου} αι. Οριοθέτηση.....	10
1.3 Ο Ηλίας Μηνιάτης και οι <i>Διδαχές</i> του	11
1.4 Οι θρησκευτικοί θρήνοι στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.....	15
1.5 Ο Ακάκιος Διακρούσης και το <i>Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ</i>	15
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος.....	17
2.1 Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας	17
2.2 Λέξεις/Elocutio	18
2.3 Σχηματικός λόγος: η ταξινόμηση.....	19
2.4 Σχήματα λόγου προς μελέτη	20
2.4.1 ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΕΞΕΩΣ.....	20
2.4.2 ΣΧΗΜΑΤΑ ΔΙΑΝΟΙΑΣ.....	26
2.4.3 ΛΕΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ.....	27
2.4.4 ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΟΡΩΝ 29	
2.4.5 ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΗΧΟ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ.....	30
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Προηγούμενες έρευνες-μελέτες.....	33
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σκοπός και μεθοδολογία.....	34
4.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα.....	34
4.2 Μεθοδολογία της έρευνας.....	34
4.2.1 Δεδομένα.....	34
4.2.2 Ανάλυση μεθοδολογίας	35
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος στο «Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος»	36
5.1 Δομή και περιεχόμενο	36
5.2 Σχηματικός λόγος.....	36
5.2.1 Προοίμιο (σ. 261, 3 – σ. 264, 2)	36
5.2.2 Α' μέρος (σ. 264, 3 – σ. 271, 32).....	43
5.2.3 Β' μέρος (σ. 272, 1 – σ. 281, 15).....	49
5.2.4 Γ' μέρος (σ. 281, 16 – σ. 285, 14).....	59
6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος στο «Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ»	63
6.1 Δομή και περιεχόμενο	63
6.2 Σχηματικός λόγος.....	63

6.2.1	Προοίμιο (σ. 228, 1-14)	63
6.2.2	Θρήνος της Θεοτόκου (σ. 228, 15 - σ. 233, 174)	64
6.2.3	Επίλογος (σ. 233, 175 – σ. 235, 245).....	69
6.2.4	Επιλογές ομοικαταληξίας	71
7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ		74
7.1	Για τον Ηλία Μηνιάτη.....	74
7.2	Για τον Ακάκιο Διακρούση.....	77
7.3	Για τα σχήματα λόγου	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ		82

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία ερευνάται ο σχηματικός λόγος σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αι. με στόχο τη διερεύνηση της παρουσίας του και της συχνότητάς του. Τα κείμενα προς μελέτη που επιλέχθηκαν προέρχονται από λόγιες προσωπικότητες της εποχής, τον ιεροκήρυκα Ηλία Μηνιάτη και τον ιερομόναχο Ακάκιο Διακρούση, και αυτά είναι: το *Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος* της α' περιόδου έργων του πρώτου και το *Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ* του δεύτερου. Το σώμα της εργασίας συγκροτείται από επτά κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο των μελετώμενων κειμένων. Γίνεται λόγος για την ιστορική πορεία της ρητορικής τέχνης, την εκκλησιαστική ρητορική του 18^{ου} αι, τους θρησκευτικούς θρήνους, για το έργο και την πορεία των δημιουργών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο προσεγγίζεται θεωρητικά ο σχηματικός λόγος. Εξηγούνται οι γενικές έννοιες στις οποίες εντάσσεται, δηλαδή οι επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας και η κατηγορία *λέξις/elocutio* της ρητορικής. Έπειτα, εξηγούνται τα σχήματα λόγου που μελετήθηκαν στην εργασία και ταξινομούνται σε κατηγορίες ανάλογα με το πεδίο της γλώσσας που επηρεάζουν: σχήματα λέξεως, σχήματα διανοίας, λεκτικοί τρόποι, σχήματα σχετικά με τη συντακτική ακολουθία των όρων και σχήματα σχετικά με τον ήχο των λέξεων.

Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για προηγούμενες μελέτες και έρευνες επί του θέματος.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα ερευνητικά ερωτήματα γύρω από τον σχηματικό λόγο του 18^{ου} αι. και η μεθοδολογία της εργασίας.

Το πέμπτο κεφάλαιο μας εισάγει στο ερευνητικό κομμάτι της εργασίας καθώς παρουσιάζεται η μελέτη των σχημάτων λόγου στο έργο του Ηλ. Μηνιάτη μέσα από πίνακες με παράθεση χωρίων και συνοδευτικό κείμενο σχολιασμού.

Στο έκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται με παρόμοιο τρόπο η μελέτη των σχημάτων λόγου στο έργο του Ακ. Διακρούση.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας, δηλαδή τα ποσοστά εμφάνισης σχημάτων λόγου στο εκάστοτε έργο μέσα από πίνακες ποσοστών και γραφήματα, καθώς και τα συμπεράσματα που απορρέουν. Εξάγονται ειδικά συμπεράσματα για τον κάθε δημιουργό και γενικά για τον σχηματικό λόγο.

Η εργασία κλείνει με την παράθεση των βιβλιογραφικών πηγών με εκτενή αναφορά στο πλούσιο έργο του καθηγητή γλωσσολογίας Αθανασίου Νάκα.

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Θεωρητικό πλαίσιο μελετώμενων κειμένων

1.1 Σύντομη ιστορική πορεία της ρητορικής τέχνης της περιόδου

Η αρχαιοελληνική ρητορική παράδοση ταξίδεψε μέσα από τους ελληνορωμαϊκούς και βυζαντινούς χρόνους έως τις αρχές του 15^{ου} αι. και έπειτα αναβιώθηκε με την αναγέννηση των γραμμάτων τον 17^ο και 18^ο αι.. Αναμφιβήττα, η διατήρηση της κλασικής κληρονομιάς οφείλεται στο Βυζάντιο. Επιπλέον, μέσα από τη διάδοση του Χριστιανισμού και την επίδραση της Εκκλησίας, προέκυψαν τα χριστιανικά πρότυπα των Βυζαντινών, τα οποία επηρέασαν εξίσου την εξέλιξη της ρητορικής στην ελληνική γραμματεία.

Ξεκινώντας από τους βυζαντινούς χρόνους, διακρίνουμε την προσπάθεια των λόγιων της εποχής να διασώσουν μεγάλο μέρος της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας μέσα από τη συλλογή βιβλίων, την αντιγραφή τους και την εκδοσή τους, όπως και τη συγγραφή σχετικών έργων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν *Ἡ Βιβλιοθήκη* του Φωτίου και οι *Ἐκλογές (Excerpta)* του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου. Παράλληλα με τα αρχαιοελληνικά πρότυπα, οι βυζαντινοί συγγραφείς μιμούνται τους χριστιανούς κλασικούς- τον Ιωάννη τον Χρυσόστομο, τους δύο Γρηγορίους, τον Μέγα Βασίλειο, τον Συνέσιο. Έτσι, η βυζαντινή λογοτεχνία καταλήγει να είναι θρησκευτικής φύσης στη συντριπτική της πλειοψηφία: αγιολογία, θρησκευτικοί λόγοι, λειτουργικά βιβλία, σχόλια στη Βίβλο και τους Πατέρες, θρησκευτική ποίηση κ.α.. Το κοσμικό στοιχείο είναι φανερά περιορισμένο. Τα «εκκλησιαστικά» ελληνικά αποτελούσαν πλέον το κύριο μέσο έκφρασης.¹

Αμέσως μετά την Άλωση τα πράγματα αλλάζουν. Οι δύο πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας είναι τόσο άγριοι και αιματηροί που τα ελληνικά κέντρα παιδείας παύουν να λειτουργούν. Οι λόγιοι διαφεύγουν στα εκπαιδευτικά κέντρα της Ιταλίας όπου έρχονται σε επαφή με τη διδασκαλία του Κικέρωνα. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η λατινόφωνη ρητορική παράδοση είχε διαφυλαχθεί στη Δύση μέσω της Εκκλησίας και πλέον είχε διαμορφωθεί για να εξυπηρετεί τις ομιλητικές της ανάγκες. Από την άλλη, όσοι απέμειναν στην Ελλάδα, συνέχισαν τη διδασκαλία της βυζαντινής παιδείας. Μάλιστα, όπως προκύπτει από έρευνες, η ρητορική ήταν σημαντικό μάθημα στα ελληνικά σχολεία κατά το οποίο μελετούνταν ο Αφθόνιος και ο Ερμογένης.²

¹ Mango, 2013

² Κούκουρα, 2011

Τον 17^ο και 18^ο αι. συντελείται η αναγέννηση της ελληνικής γραμματείας. Αυτό είναι εμφανές μέσα από τη δράση του κλήρου και την πλούσια παραγωγή ρητορικών εγχειριδίων στον ελληνόφωνο χώρο με κύριο θέμα την εκκλησιαστική ρητορική. Τα εγχειρίδια αυτά ονομάστηκαν «Ομιλητικά» και ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής: Μελετίου Πηγιά *Περί ρητορικής τέχνης*, Θεοφίλου Κορυδαλλέως *Εκθεσις περί Ρητορικής* και Φραγκίσκου Σκούφου *Τέχνη Ρητορικής*.

1.2 Εκκλησιαστική ρητορική: Το χρονικό πλαίσιο του 18^{ου} αι. Οριοθέτηση.

Οι σπουδαστές των μορφωτικών κέντρων της Ιταλίας μεταφέρουν στην υπόδουλη Ελλάδα τον ενθουσιασμό τους για τη ρητορική και τις γνώσεις τους. Τα γεγονότα δείχνουν ότι ο μόνος διαθέσιμος τόπος για δημόσιες αγορεύσεις είναι οι ναοί. Ο άμβωνας, λοιπόν, έγινε το βήμα μέσα από το οποίο άνθισε το λειτουργικό κήρυγμα. Η Εκκλησία ανέλαβε σημαντικό ρόλο στην παιδεία με τον κλήρο να μεριμνά για τη γνώση και γραπτή διδασκαλία των υπόδουλων Ελλήνων. Το κήρυγμα επιτελούσε πολλαπλό ρόλο καθώς, πέρα από την παιδεία, αποσκοπούσε και στην ηθική υποστήριξη και εθνική αφύπνιση των υποδούλων. Γλώσσα του κηρύγματος ήταν η προφορική ελληνική.³

Για να οριοθετήσουμε την έννοια του κηρύγματος θα λέγαμε ότι είναι «ή τέχνη τοῦ κηρύττειν τὸν ἐν τῇ δημοσίᾳ θεῖα λατρεία καθιερωμένον εὐαγγελικὸν λόγον» ή η «ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδασκαλία» και αυτό προϋποθέτει γνώσεις Ρητορικής και έμπρακτη εφαρμογή αυτών. Ο Παπαδόπουλος (χ.χ., σ. 9) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «ὅπως δὲν ὑπάρχουσι δύο λογικαὶ οὕτω δὲν ὑπάρχουσι καὶ δύο ρητορικαὶ». Οι ιεροκήρυκες στηρίζονταν στις αρχές της κλασικής Ρητορικής για να επιτελέσουν το έργο τους. Ωστόσο υπάρχουν σημεία τα οποία διακρίνουν την Εκκλησιαστική Ρητορική από την κλασική. Επιγραμματικά, αυτά τα σημεία, όπως τα ορίζει ο Παπαδόπουλος (χ.χ.), είναι τα εξής:

- i. Ο ιεροκήρυκας εκτός από ρήτορας είναι και διδάσκαλος. Μέσα από τον λόγο του σκοπεύει να διδάξει την εν Χριστώ ζωή.
- ii. Το αποτέλεσμα του κηρύγματος είναι μη απτό, κι όχι κάποια χειροπιαστή πράξη, διότι επενεργεί στην ψυχή του ακροατή.
- iii. Ο ιεροκήρυκας επιχειρεί να μιλήσει και να πείσει για αφηρημένες αλήθειες χωρίς να έχει δημιουργηθεί απαραίτητα κάποια σχετική συνθήκη. Αυτό έρχεται σε

³ Κούκουρα, 2011

αντίθεση με τους δικανικούς και συμβουλευτικούς λόγους οι οποίοι προκύπτουν μέσα από συγκεκριμένες περιστάσεις.

- iv. Συνήθως, ο ιεροκήρυκας κάνει ελεύθερη επιλογή θέματος του λόγου του. Εξαιρεση είναι τα περιστατικά κηρύγματα, αυτά που καθορίζονται από το θρησκευτικό γεγονός που μνημονεύεται την ημέρα όπου εκφωνείται ο λόγος.
- v. Το κήρυγμα θεωρείται έγκυρος λόγος, χωρίς τεχνάσματα και σοφιστείες, διότι έχει ως βάση τον λόγο του Θεού.
- vi. Το κήρυγμα θεωρείται ένας ιδεολογικός αγώνας για την πίστη και τη στιγμή που εκφωνείται δεν υπάρχει αντίπαλος να εγείρει αντιρρήσεις. Αυτό που προκύπτει είναι ένας εσωτερικός αναστοχασμός του ακροατή για την πορεία που ακολουθεί στη ζωή του και πως θα τη βελτιώσει, αφού πειστεί από το κήρυγμα.

1.3 Ο Ηλίας Μηνιάτης και οι Διδαχές του

Από τους ιεροκήρυκες της περιόδου του 17^{ου}-18^{ου} αι., ο Ηλίας Μηνιάτης είναι σημαντική προσωπικότητα με πλούσιο ομιλητικό έργο. Γεννήθηκε στην Κεφαλονιά το 1669. Υπήρξε τόσο δημοφιλής κληρικός σε σημείο που ο λαός τον χαρακτήρισε «νέο Χρυσόστομο». Γόνος μορφωμένης ιερατικής οικογένειας του Ληξουρίου, ο Μηνιάτης έδειξε από μικρός την έφεσή του στη μελέτη. Σπούδασε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο (ή Φλαγγίνειο Σχολή) της Βενετίας ελληνική και λατινική γραμματεία, ρητορική, φιλοσοφία και θεολογία. Πολύ σύντομα μετά την αποφοίτησή του άρχισε να κηρύττει. Ακολούθησε ένας υπερδραστήριος βίος με τον Μηνιάτη να αναλαμβάνει καθήκοντα δασκάλου στην Κεφαλονιά, στη Ζάκυνθο και στην Πελοπόννησο, καθηγητή στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο, διπλωμάτη Βενετού αξιωματούχου στην Κωνσταντινούπολη και επισκόπου Κερνίτσης και Καλαβρύτων. Δυστυχώς, επήλθε πρόωρος θάνατος για αυτόν το 1714, ο οποίος αποδίδεται στην εύθραυστη υγεία του και στην υπερκόπωση από τον φόρτο των υποχρεώσεών του.⁴ Υπήρξε αγαπητή προσωπικότητα τόσο στο λαό όσο και στον κλήρο καθώς χαρακτηριζόταν από αυστηρή ηθική, προσήνεια, ιλαρότητα και ταπεινοφροσύνη.

Η σωζόμενη συγγραφική παραγωγή του Μηνιάτη είναι πενιχρή, αν σκεφτεί κανείς ότι κήρυττε «άπ' ἄμβωνος» 25 περίπου χρόνια. Κύρια έργα του είναι η *Πέτρα Σκανδάλου* και οι *Διδαχές*, μέρος των οποίων μελετάται στην παρούσα εργασία. Την πρώτη έκδοση των *Διδαχών* επιμελήθηκε μετά θάνατον Μηνιάτη ο πατέρας του και κληρικός, Φραγκίσκος. Το έργο

⁴ Μαρκομιχελάκη, 2020. Χρήστου, 2005

περιλαμβάνει τις *Διδαχές*, δηλαδή εκκλησιαστικά κηρύγματα (ή συμβουλευτικοί λόγοι όπως θα έλεγε ο Κασίνης⁵) που εκφωνήθηκαν σε περίοδο Σαρακοστής, Μεγάλης Εβδομάδας και κυριακάτικων λειτουργιών, και πανηγυρικούς λόγους αφιερωμένους στη Θεοτόκο ή κάποια άλλη σημαντική εορτή.

Στην παρούσα εργασία αναλύεται ως προς τον σχηματικό της λόγο η διδαχή της Α' περιόδου «Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος» η οποία εκφωνήθηκε την ημέρα Μεγάλη Παρασκευή. Πριν την ανάλυση, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι οι *Διδαχές* ήταν λόγοι που γράφτηκαν για να ακούγονται, όχι να αναγινώσκονται. Γι' αυτό τον λόγο είναι αισθητή η προφορικότητα του κειμένου με επαναλήψεις και σχήματα που συντελούν στην απομνημόνευση του λόγου από τον ιεροκήρυκα.⁶ Δεν είναι τυχαίο, λοιπόν, που ο «ρητορικώτατος Μηνιάτης»⁷ διακρινόταν για την οξυμένη μνήμη του, τις υποκριτικές του ικανότητες και τη ζωντανή επικοινωνία του με το κοινό⁸.

Ο Μηνιάτης μέσα από τις *Διδαχές* του επιδίωκε την πνευματική ωφέλεια του ακροατή, δηλαδή του ορθόδοξου Έλληνα της Τουρκοκρατίας. Οι *Διδαχές* έχουν έντονο το ηθικοδιδασκτικό στοιχείο και στοχεύουν στην αποφυγή του κακού, την επιτέλεση του καλού και γενικότερα στον χριστιανικό τρόπο ζωής.⁹ Παράλληλα, στον Μηνιάτη διακρίνεται «ο πόθος τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους» και γι' αυτό -μαζί με τον Κοσμά Αιτωλό- συγκαταλέγεται στους Εθναπόστολους.¹⁰

⁵ Κασίνης, 1999, σ. 45

⁶ Κασίνης, 1999, σ. 45

⁷ Μαζαράκης, 1849, σ. ιβ'

⁸ «Λέγεται δὲ περὶ τούτου, ὡς ὅταν ἐλάλει ἐπ' ἐκκλησίας, τοσοῦτον ἔχειν προσεκτικὸν τὸ ἀκροατήριον, ὡς μηδένα σείεσθαι ἢ βαρύνεσθαι ἢ ἀγανακτεῖν, εὐφραينوμένους τῇ ρύμῃ τοῦ λόγου καὶ τῇ γλυκεῖᾳ φωνῇ καὶ τῇ κοσμίᾳ ἀκινήσιᾳ τῶν χειρῶν, τῇ ἐπιτηδεῖᾳ στροφῇ τῶν μελῶν.» Τσιτσέλης (ὅπως αναφέρεται στο Μαρκομιχαλάκη, 2020, σ. 57).

⁹ Κασίνης, 1999, σ. 38

¹⁰ Χρήστου, 2005, σ. 298

Ο Ηλίας Μηνιάτης, επίσκοπος Κερνίτσας και Καλαβρότων ¹¹

¹¹ <https://kefallines.gr/culture/hlas-mhniaths-didacha-kai-logoi-1716> ανάκτηση στις 19/3/2022

Δ Ι Δ Α Χ Α Ι

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ

ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΝ,

Καὶ εἰς ἄλλας Κυριακὰς τῶ Ἐνιαυτοῦ, καὶ Ἐπισημοῦς Ἑορταῖς,

ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΤΙΝΩΝ

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΩΝ ΛΟΓΩΝ,

Συμπεθεῖσαι μὲν, καὶ ἐκφωνηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ποτὲ Θεοφιλεστάτου Κερνίκου,
καὶ Καλαβρείτου ἐν Πελοποννήσῳ Ἐπισκόπου Κυρίου

Η Λ Ι Ο Υ Μ Η Ν Ι Α Τ Η

Τ Ο Υ Κ Ε Φ Α Λ Η Ν Ι Ε Ω Σ.

Ταυτῷ δὲ μετατυπωθεῖσαι, καὶ ἀκριβοῶς διορθωθεῖσαι. Παρὰ Ν. Γ. Γ.

α.ω.ε. Ε Ν Ε Τ Ι Η Σ Ι Ν. 1805

Παρὰ Πάντῳ Θεοδοσίῳ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.
CON SOVRANA APPROVAZIONE.

Έκδοση των Διδαχών το 1805¹²

¹²https://anemi.lib.uoc.gr/pdf_pager.php?rec=/metadata/2/b/c/metadata-70-0000179.tkl&do=137211.pdf&pageno=2&width=418&height=591&maxpage=411&lang=en ανάκτηση στις 19/3/2022

1.4 Οι θρησκευτικοί θρήνοι στην περίοδο της Τουρκοκρατίας

Ο θρήνος για ένα αγαπημένο πρόσωπο έχει μακρά παρουσία στην εκκλησιαστική και δημοτική ποίηση. Ήδη από τον 6^ο αι. τουλάχιστον, εμφανίζεται σαν θεματική ο θρήνος της Θεοτόκου για τον Χριστό τόσο σε ύμνους της ορθόδοξης Εκκλησίας, όσο και σε δημοτικά τραγούδια.¹³ Από την προφορική παράδοση, γνωρίζουμε ότι υπήρχε (και ίσως ακόμα υπάρχει) το έθιμο να ψάλλουν οι γυναίκες το *Μοιρολόγι τῆς Παναγιάς* τη Μεγάλη Παρασκευή.¹⁴ Από τη γραπτή παράδοση του λόγου -τη λόγια ποίηση όπως θα λέγαμε¹⁵- γνωρίζουμε ότι οι θρήνοι είχαν χαρακτηριστικά του λειτουργικού ιδιώματος της Εκκλησίας, καθώς οι δημιουργοί τους είχαν εκκλησιαστική παιδεία. Αυτό διακιοιολογείται από το γεγονός που προαναφέρθηκε, ότι ο κλήρος είχε αναλάβει την ευθύνη για τη διδασκαλία των υπόδουλων Ελλήνων.

Οι έμμετροι λόγιοι θρήνοι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας σηματοδοτούν αλλαγές στην μέχρι τότε πορεία της Βυζαντινής λογοτεχνίας. Τα καθιερωμένα μοτίβα προσαρμόζονται ώστε να είναι εύληπτα στο ευρύ κοινό. Πλέον είναι φανερές οι επιρροές από τον λαϊκό πολιτισμό και από τη Δύση (βλ. σπουδές κληρικών στην Ιταλία). Ως προς τη μετρική, επικρατεί ο iamβικός δεκαπεντασύλλαβος (πολιτικός στίχος). Ως γλώσσα χρησιμοποιείται η κοινή ελληνική με την παρουσία αρχαϊσμών, αλλά και εντονότερο το ιδιωματικό στοιχείο.¹⁶

Ένας από τους παλαιότερους θρήνους της περιόδου θεωρείται ο «*Θρήνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λεγόμενος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ*» ή «*Θρήνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰς τὴν σταύρωσιν τοῦ δεσπότη Χριστοῦ*». Πρόκειται για έναν λόγιο θρήνο ο οποίος χρονολογείται τον 14^ο-15^ο αι. από άγνωστο ποιητή. Ο θρήνος αυτός είχε μεγάλη απήχηση στον λαό και διασώθηκε μέσα στους αιώνες μέσα από χειρόγραφες καταγραφές του και, κυρίως, τη διασκευή του από τον Ακάκιο Διακρούση.¹⁷

1.5 Ο Ακάκιος Διακρούσης και το *Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ*

Ο ιερομόναχος Ακάκιος Διακρούσης (κατά κόσμο Άνθιμος) γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά χωρίς να γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία. Ωστόσο, η γέννησή του τοποθετείται μέσα στην πρώτη δεκαετία του 17^{ου} αιώνα. Υπήρξε λόγιος της εποχής του καθώς

¹³ Alexiou, 1975

¹⁴ Bakker, 2005, σ. 62

¹⁵ Βλ. Παπαεμμανουήλ (2018) για διάκριση λόγιας ποίησης από δημοτική.

¹⁶ Alexiou, 1975, p. 129

¹⁷ Alexiou, 1975' Bakker, 2005

εργάστηκε ως επιμελητής ελληνικών βιβλίων σε τυπογραφείο της Βενετίας και υποστήριξε τη διακίνησή τους. Παράλληλα, εξέδωσε δικά του έργα όπως τη *Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ Κρήτῃ γενομένου, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχει τὴν σκληρότητα καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν, καὶ πῶς ἐκυρίευσαν ὄχι μόνον τὰ Χανιά καὶ τὸ Ρέθυμνον, μὰ καὶ ὅλον τὸ νησί, καὶ ὅλον ἓνα πολεμοῦσιν καὶ αὐτὸ τὸ Μεγάλον Κάστρον το 1667* και τις *Ἐκλογαί περιέχον Τὸν ἀκάθιστον Ὕμνον, καὶ ἄλλας τινὰς Ἀκολουθίας καὶ Εὐχὰς ἀναγκαίας, καὶ ἐπωφελεῖς παντὶ χριστιανῷ μετὰ καὶ τῶν ἐξηγήσεων αὐτῶν εἰς ἀπλὴν ῥωμαϊκὴν φράσιν. Τὰ πάντα μὲν Προτροπῇ τινῶν φιλευλαβῶν χριστιανῶν, ἐκ διαφορῶν προτετυπωμένων Βιβλίων ἐρανισθέντα, καὶ εἰς ἓν συλλεχθέντα. Νῦν δὲ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα, καὶ ἐκ πολλῶν τῶν παρὰ τοῖς πρωτοτύποις σφαλμάτων μεθ' ὄσης οἶόν τε ἦν τῆς ἐπιμελείας ἐκκαθαρισθέντα. Ἐνετίησι, ἀψλ'. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων* (στο εἰς: *Ἐκλογαί*). Ο θάνατός του τοποθετεῖται ὄχι μετὰ το 1679.¹⁸

Το ποιητικό του ταλέντο θεωρεῖται μέτριο. Αυτό ἐξηγεῖται ἀπὸ το γεγονός ὅτι τα ἔργα του βασίστηκαν σε παλαιότερα ἔργα που τον ἐνέπνευσαν να τους δώσει ποιητικά χαρακτηριστικά (ρυθμὸ και ομοιοκαταληξία), χωρὶς ὅμως κάποια πρωτοτυπία. Ωστόσο, η σύνθεση των ἔργων του Διακρούση στην κοινὴ ομιλούμενη γλῶσσα εἶχε ἀπήχηση στο ἐλληνικό κοινό και ἔδρασε ἀναληγτικά στις δυστυχίες της εποχῆς.¹⁹

Το κείμενο *Πένθος τῇ ἀγία καὶ μεγάλη Παρασκευῇ* γράφτηκε το β' μισό του 17^{ου} αἰ. και δημοσιεύτηκε, πιθανότατα ὄχι για πρώτη φορά, το 1730 στη Βενέτια στο βιβλίο *Ἐκλογαί*. Ουσιαστικά, πρόκειται για την διασκευή του ἔργου *Θρῆνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λεγόμενος τῇ ἀγία καὶ μεγάλη Παρασκευῇ* που προαναφέρθηκε. Ο *Θρῆνος* εἶχε συντεθεῖ σε 129 ἀνομοιοκατάληκτους στίχους στην ἀρχαῖζουσα ἐλληνική του Μεσαίωνα. Ἀπὸ την ἐπεξεργασία του Διακρούση, προέκυψε το *Πένθος* με 246 ομοιοκατάληκτους στίχους στη δημῶδη γλῶσσα. Στο *Πένθος*, ο Διακρούσης χρησιμοποιεῖ στίχους εἴτε αὐτούσιους, εἴτε μέρος αὐτῶν ἀπὸ τον *Θρῆνο* με σκοπὸ να τον μετατρέψει σε ἔργο με ομοιοκαταληξία. Οι στίχοι που προσθέτει εἶναι δικῆς του ἐμπνευσης ἀλλὰ και ἐρανίσματα.²⁰

Ο *Θρῆνος* και τα χειρόγραφα του παρέμειναν ξεχασμένα, ὅμως το ἔργο ἐπιβίωσε μέσα ἀπὸ το *Πένθος*.

¹⁸ Κακλαμάνης, 2008, σ. 48

¹⁹ Κακλαμάνης, 2008, σ. 66, 119-121

²⁰ Bakker, 2005, σ. 109-114

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος

2.1 Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας

Πριν τη μελέτη των σχημάτων λόγου, σημαντικό είναι να αναφερθούμε στις επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας που διακρίνουμε στα μελετώμενα κείμενα, καθώς αυτό θα μας βοηθήσει να αιτιολογήσουμε το γλωσσικό ύφος των δημιουργών. Στο σύνολό τους οι λειτουργίες αυτές είναι έξι: η πληροφοριακή/αναφορική, η συγκινησιακή, η βουλευτική/κατευθυντική, η μεταγλωσσική, η φατική/επαφική και η ποιητική/αισθητική λειτουργία.

Στα κείμενα της εργασίας εντοπίζουμε:

- τη **βουλευτική/κατευθυντική** λειτουργία.²¹ Η λειτουργία αυτή κυριαρχεί στην εκκλησιαστική ρητορική (άρα στον λόγο του Ηλ. Μηνιάτη), καθώς στόχος είναι ο ακροατής-δέκτης του κηρύγματος τον οποίο ο ιεροκήρυκας επιθυμεί να επηρεάσει. Πραγματώνεται συχνά μέσα από την χρήση του β' προσώπου της προστακτικής και γενικά των ρημάτων και των αντωνυμιών.
- την **ποιητική/αισθητική** λειτουργία.²² Η λειτουργία αυτή κυριαρχεί και στα δύο μελετώμενα κείμενα. Πρόκειται για τη λειτουργία κατά την οποία ο λόγος επεξεργάζεται συνειδητά τόσο σε επίπεδο σημαινομένων (σημασία, περιεχόμενο) όσο και σημαινόντων (μορφή, ήχο), ώστε να προκύψει ο καλύτερος δυνατός συνδυασμός αυτής της επεξεργασίας. Σε αυτή την περίπτωση, σκοπός του δημιουργού είναι να πληροφορήσει και παράλληλα να συγκινήσει τον δέκτη με το μήνυμά του. Φυσικά, η λειτουργία αυτή πραγματώνεται μέσα από τα σχήματα λόγου, τα οποία αναλύονται παρακάτω ανάλογα με τον τρόπο που επιδρούν στον λόγο. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η ανοίκεια γλωσσική έκφραση που προκύπτει από την αισθητική επεξεργασία του λόγου, είναι κάτι που ο δέκτης προσδοκά και αποδέχεται συνειδητά όταν βρίσκεται σε ανάλογο επικοινωνιακό πλαίσιο, όπως λ.χ. ένα θρησκευτικό θρήνο.²³

²¹ Νάκας, 1995, σ. 227

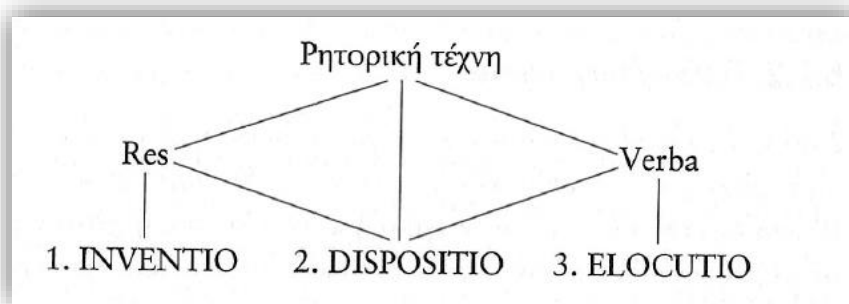
²² Νάκας, 1995, σ. 231

²³ Βλ. Νάκας (1995, σ. 232) για τον όρο 'καταστασιακότητα/situationality', το κατά πόσο δηλαδή ένα κείμενο είναι κατάλληλο για τη δεδομένη περίπτωση.

- τη **συγκινησιακή** λειτουργία.²⁴ Πρόκειται για τη λειτουργία κατά την οποία ο λόγος χρωματίζεται μέσα από τα επιφωνήματα, τη λεξιλογική επανάληψη (βλ. σχήματα επαναφοράς και επαναδίπλωσης) αλλά και παραγλωσσικά στοιχεία, όπως ο τόνος της φωνής, ο επιτονισμός, οι χειρονομίες και οι μορφασμοί. Η λειτουργία αυτή πραγματώνεται κυρίως στο κείμενο του Μηνιάτη, το οποίο είχε συντεθεί για να εκφωνηθεί σε κοινό.²⁵

2.2 Λέξεις/Elocutio

Οι αρχές της ρητορικής τέχνης στηρίζονται σε τρία βασικά σημεία: την *εύρεσις/inventio*, δηλαδή για ποιο θέμα μιλάμε, την *τάξις/dispositio*, πως οργανώνουμε τον λόγο μας, και τη *λέξις/elocutio*, πως επιμελούμαστε τον λόγο μας. Βοηθητικά, παρατίθεται το σχεδιάγραμμα του Barthes (2020, σ. 73) το οποίο περιλαμβάνει και δύο άλλους όρους, τα βασικά υλικά του λόγου: *res* και *verba*.

Εύλογα η *elocutio* τοποθετείται κάτω από το *verba*, καθώς η κατηγορία *λέξεις* μελετά τις λέξεις με τις οποίες «ενδύουμε» τον λόγο μας. Μάλιστα, η ρητορική είχε φτάσει στο σημείο να ταυτίζεται καταχρηστικά με τη *λέξιν* λόγω του ενδιαφέροντος των μελετητών για ένα μέρος της *λέξεως*: τα σχήματα λόγου. Όπως εξηγεί ο Barthes, η επιλογή των λέξεων στον λόγο μας και η αντικατάστασή τους από άλλα σημαίνοντα με σκοπό να επιτευχθεί ένα σχήμα λόγου, συνιστά την τροποποίηση/μεταβολή του λόγου από την κυριολεκτική και αντικειμενική του μορφή στην περίπλοκη και περίτεχνη μορφή του. Γι' αυτό και ο Barthes χαρακτηρίζει τα σχήματα λόγου ως «κοσμήματα» ή «χρώματα» ή «στοιχεία καλλωπισμού» που «καθιστούν τον λόγο επιθυμητό». Αντίστοιχα, ο Κικέρωνας μιλά για την «ηδονή του λόγου» και ο

²⁴ Νάκας, 1995, σ. 218

²⁵ Η θεατρικότητα του Μηνιάτη ως ιεροκήρυκα έχει επισημανθεί εκτενώς στη μελέτη του Βιβιλάκη (2013). Ο Μηνιάτης παρουσιάζεται ως ιεροκήρυκας-performer με υποκριτικές ικανότητες.

Κοϊντιλιανός εξηγεί ότι τα «χρώματα» ενδύουν την «γύμνια» της αντικειμενικότητας του λόγου. Έτσι, αιτιολογείται η επιλογή του όρου «σχήμα» λόγου και του όρου «figura/figurae» (=όψη) που θα συναντήσουμε παρακάτω.

2.3 Σχηματικός λόγος: η ταξινόμηση

Ο σχηματικός λόγος πλάθεται μέσα από τις λέξεις ως σημαίνοντα και ως σημαινόμενα. Εμπερικλείει, δηλαδή, τόσο τις έννοιες και το περιεχόμενο των λέξεων, όσο και τη μορφή τους και τους ήχους τους. Τα σχήματα λόγου έχουν ταξινομηθεί σε διάφορες κατηγορίες από τους συγγραφείς, ανάλογα με τις ιδιορρυθμίες ή τα μοτίβα που προκαλούν κάθε φορά στη γλωσσική έκφραση. Η συχνότερη διάκριση είναι αυτή σε: **α)** σχήματα λέξεως και **β)** σχήματα διανοίας.

Τα *σχήματα λέξεως*, τὰ τῆς λέξεως σχήματα ή *figurae elocutionis* πραγματώνονται στις λέξεις αυτές καθ' αυτές και τη γλωσσική τους οντότητα. Στα σχήματα λέξεως παρατηρούμε να σχηματίζονται μοτίβα μεταξύ των μορφών των λέξεων και της σύνταξής τους.²⁶ Στα μελετώμενα κείμενα καταγράφηκαν τα εξής σχήματα: αντίθεση, άρση και θέση, ασύνδετο, έλλειψη, εν διά δυοίν, επαναδίπλωση, επαναστροφή, επαναφορά, ετυμολογικό, κλιμακωτό, κύκλος, ομοιοκάταρκτη, ομοιοτέλετο, πολύπτωτο/πολυμορφικό, πολυσύνδετο, συνωνυμικό και ταυτολογική διπλότητα.²⁷

Τα *σχήματα διανοίας* ή *figurae sententiae* είναι ανεξάρτητα από τη γλωσσική οντότητα των λέξεων και πραγματώνονται μέσα από τις έννοιες που ενυπάρχουν στις λέξεις. Όπως θα έλεγε ο Barthes (2020) «τα σχήματα λέξης υπάρχουν εκεί όπου το σχήμα θα απαλειφόταν αν αλλάζαμε τους όρους [...] τα σχήματα διανοίας διατηρούνται, όποιοι κι αν είναι οι όροι που αποφασίζουμε να χρησιμοποιήσουμε» (σ. 121). Στα μελετώμενα κείμενα καταγράφηκαν τα εξής σχήματα: ηθοποιία/ευθύς λόγος και ρητορικές ερωτήσεις/πυσματικό σχήμα.

Εκτός από τα σχήματα λέξεως και διανοίας, οι μελετητές της ρητορικής κάνουν λόγο και για τους λεκτικούς τρόπους ως εκφραστικά μέσα. Οι *λεκτικοί τρόποι* ή *verborum immutatio* είναι τα σχήματα κατά τα οποία αλλάζει, τροποποιείται η κυριολεκτική σημασία των λέξεων (*immuto* = μεταμορφώνω). Ο Τρύφωνας ορίζει ότι «τρόπος δέ έστι λόγος κατά παρατροπήν

²⁶ Lausberg, 1998, p. 271-274

²⁷ Ο Νάκας μέσα από το πλούσιο έργο του για τα σχήματα λόγου, χρησιμοποιεί τον όρο 'σχήματα επανάληψης' (όρος που θα χρησιμοποιηθεί στο ερευνητικό μέρος) για τα εξής σχήματα λέξεως: επαναδίπλωση, επαναστροφή, επαναφορά, ετυμολογικό, κύκλος, ομοιοκάταρκτη, ομοιοτέλετο, πολύπτωτο/πολυμορφικό και χιαστό.

τοῦ κυρίου λεγόμενος κατά τινα δήλωσιν κοσμιωτέραν ἢ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον»²⁸. Στα μελετώμενα κείμενα καταγράφηκαν οι εξής λεκτικοί τρόποι: ειρωνεία, μεταφορά, μετωνυμία, παρομοίωση, περίφραση, συνεκδοχή και υπερβολή.

Επιπλέον, υπάρχουν και σχήματα τα οποία πραγματώνονται σε έναν άλλο τομέα της γλώσσας, τη σύνταξη. Στα σχήματα αυτά παρουσιάζονται ιδιορρυθμίες κατά την τοποθέτηση των λέξεων στη σειρά του λόγου. Γι' αυτό παλαιότερα ονομάζονταν *figurae per ordinem*.²⁹ Στα μελετώμενα κείμενα καταγράφηκαν τα εξής σχήματα: υπερβατό και χιαστό.³⁰

Τέλος, να σημειωθεί ότι στην εργασία εντοπίστηκαν σχήματα που πραγματοποιούνται στο φωνολογικό επίπεδο της γλώσσας. Πρόκειται για σχήματα κατά τα οποία οι λέξεις παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες ομοιότητες ως προς τον ήχο τους. Αυτά είναι η ομοηχία και η ομοιοκαταληξία.

2.4 Σχήματα λόγου προς μελέτη

2.4.1 ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΕΞΕΩΣ

2.4.1.1 Αντίθεση

Η αντίθεση είναι ένα σχήμα το οποίο προσδίδει έμφαση στον λόγο και αποτελεί μία από τις τρεις συνιστώσες της αποτελεσματικής ομιλίας κατά τον Αριστοτέλη. Ο Μηνιάτης ακολουθώντας τις αρχές της ρητορικής, το αξιοποιεί συχνά στον λόγο του. Οι αντιθέσεις αυτές είναι προφανείς σε λεξικό επίπεδο, λ.χ. *ἐκεῖ* ≠ *ἐδῶ*, σε επίπεδο συντάγματος, λ.χ. *χωρὶς μορφήν, χωρὶς πνοήν* ≠ *ὄλον αἶμα, ὄλον πληγές*, αλλά και σε κειμενικό επίπεδο με τη δημιουργία παραστατικών αντιθετικών εικόνων.³¹ Χαρακτηριστική είναι η ευρυματική αντιθετική εικόνα του προοιμίου μεταξύ Αδάμ και Χριστού στο απόσπασμα σ. 261, 12-16 του Μηνιάτη.

2.4.1.2 Ἄρση και θέση

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο μία πληροφορία ή μία σκέψη δίνεται εξηγώντας πρώτα τι δεν είναι, τι δε συμβαίνει κι έπειτα τι είναι ή τι συμβαίνει, λ.χ. *ὁ Χριστὸς τὰ ἔπαθεν διὰ ἡμᾶς τοὺς ἐχθροὺς του· καὶ μ' ὄλον τοῦτο, εἰς ἀνταμοιβήν [...] δὲν ζητεῖ τὸ αἶμα μας· ζητᾷ*

²⁸ Lausberg, 1998, p. 248

²⁹ Νάκας, 2005

³⁰ Τζάρτζανος, 1953, σ. 287

³¹ Νάκας, 1993. Στεργιούλης, 2009

διὰ τὴν ἀγάπην ὅπου ἔδειξε, τὴν ἀγάπην μας. (Μηνιάτης, σ. 282, 20-24).³² Ἀκόμα, τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶναι ἓνας ἄλλος τρόπος νὰ ἐκφραστεῖ ἡ ἀντίθεση.³³

2.4.1.3 Ἀσύνδετο

Πρόκειται γιὰ τὸ σχῆμα κατὰ τὸ ὁποῖο παραλείπονται οἱ σύνδεσμοι μεταξύ λέξεων, φράσεων, κώλων καὶ προτάσεων. Αὐτὴ ἡ παράλειψη συνδέσμων προσδίδει στὸν λόγο γοργότητα, σφοδρότητα καὶ πάθος, λ.χ. Ἐγὼ βλέπω ἓνα τοῦ μαθητὴν ὅπου ἔρχεται μὲ πλῆθος πολὺ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, μὲ ἄρματα, μὲ φανούς, μὲ λαμπάδας, πλησιάζει, τὸν ἀγκαλιάζει, τὸν φιλεῖ. (Μηνιάτης, σ. 272, 12-14).

Τὸ ασύνδετο εὐνοεῖ τὴ δημιουργία παράλληλων κώλων, πράγμα που ἀποτελεῖ μνημοτεχνικὴ τεχνικὴ³⁴ γιὰ τὸν Μηνιάτη. Παράλληλα, πολλὲς φορές συνδυάζεται με ἄλλα σχήματα ὅπως ομοιοκάταρκτη ἢ/καὶ ομοιοτέλετο, κλιμακωτό, συνωνυμικό, ἀντίθεση, καὶ κυρίως ἐπαναφορά.³⁵ Πράγματι, μες στὰ μελετώμενα κείμενα ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ ασύνδετο εὐνοεῖ τὴ δημιουργία σχημάτων ἐπανάληψης, λ.χ. Παρέδωκεν νὰ τὸν πωλήσωσιν οἱ μαθηταὶ τοῦ, νὰ τὸν ἀρνηθοῦσιν οἱ φίλοι τοῦ, νὰ τὸν κρίνωσιν οἱ ἐχθροὶ τοῦ. (Μηνιάτης, σ. 269, 18-19).

2.4.1.4 Ἐλλειψη

Πρόκειται γιὰ τὸ σχῆμα κατὰ τὸ ὁποῖο τὰ λεκτικὰ στοιχεῖα που εὐκόλα ἐννοοῦνται εἴτε ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀντίληψη τῶν συνδιαλεγόμενων προσώπων, εἴτε ἀπ' τὴ σειρά τοῦ λόγου καὶ ἀπ' τὰ συμφραζόμενα, κανονικὰ παραλείπονται. Στὴν ἐλλειψη συνηθίζεται νὰ παραλείπονται τύποι τῶν ρημάτων εἶμαι, γίνομαι καὶ τῶν ρημάτων που ἔχουν συγγενὴ σημασία με αὐτά, λ.χ. Οἱ κριταὶ ἐχθροί, οἱ μάρτυρες ψευδεῖς, ποῖαν ἀπόφασιν ἀναμένομεν; (Μηνιάτης, σ. 273, 21-25).³⁶

2.4.1.5 Ἐν διὰ δυοῖν σχῆμα

Πρόκειται γιὰ τὸ σχῆμα κατὰ τὸ ὁποῖο μία ἐννοία ἐκφράζεται με δύο λέξεις συνδεόμενες μεταξύ τους με τὸν σύνδεσμο καὶ, ἐνῶ σύμφωνα με τὸ νόημα ἡ μία πρέπει νὰ ἀποτελεῖ προσδιορισμὸ τῆς ἄλλης. Στόχος τοῦ σχήματος εἶναι νὰ παρουσιαστεῖ ἡ ἴδια ἐννοία

³² Τζάρτζανος, 1953

³³ Στεργιούλης, 2009, σ. 217

³⁴ Νάκας κ.α., 2011

³⁵ «Ἀλλὰ καὶ ὁ Δημήτριος (Περὶ Ἑρμηνείας, ἐκδ. Walz, ix, σσ. 110 καὶ 64) ἀναγνώριζε ὅτι ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐπαναφοράς με τὸ ασύνδετο σχῆμα ἢ / καὶ τὸ 'ομοιοτέλετο' προσέθετε στὸν λόγο 'μέγεθος / μεγαλεῖον / μεγαλοπρεπὴ χαρακτήρα', 'δεινότητα' καὶ 'χάριν'». (Νάκας κ.α., 2011, σ. 217)

³⁶ Τζάρτζανος, 1953

ζωηρότερα, λ.χ. Ὁ Γαβριήλ ἀρχάγγελε, [...] δὲν μοῦ ἐφανερώσες σαφέστατα νὰ μάθω τὰς θλίψεις καὶ ὀδύνας μου ποὺ ἔμελλον νὰ πάθω (Διακρούσης, σ. 230, 89-94).³⁷

2.4.1.6 Επαναδίπλωση

Πρόκειται για τη λεξική ή φραστική επανάληψη που συναντάμε κυρίως στον ζωντανό, προφορικό λόγο. Καθοριστικό ρόλο παίζει ο επιτονισμός με τον οποίο εκφέρεται η επαναδιπλωμένη λέξη ή φράση, με σκοπό να επικοινωνήσει το επιθυμητό μήνυμα ή την ψυχολογική κατάσταση του ομιλητή, λ.χ. *Μὰ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ φίλου, διὰ νὰ σώσῃ τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Αὐτοὶ δὲν θέλουσι, δὲν θέλουσι!* (Μηνιάτης, σ. 283, 22-30). Κατά τον Νάκα (1996) η επαναδίπλωση μπορεί να είναι ‘επιτακτική’, ‘διαβαθμιστική’, ‘κατανεμητική’ και ‘αθροιστική’.

2.4.1.7 Επαναστροφή

Πρόκειται για το σχήμα που πραγματώνεται ανάμεσα σε δύο φραστικές ενότητες, όπου η τελευταία λεξική μονάδα της προηγούμενης επαναλαμβάνεται ως πρώτη της επόμενης. Ο Νάκας (2020α) στη μελέτη του για την επαναστροφή, την υποδιαιρεί σε δύο βασικές κατηγορίες:

- προσθετική, κατά την οποία η άμεση επανάληψη μιας λεξικής μονάδας γίνεται εν είδει ‘δεύτερης σκέψης’, χάριν κάποιας πρόσθετης πληροφορίας ή διασάφησης, λ.χ. *Ἐγὼ δὲν ἤλθα, ὄχι, διὰ νὰ σᾶς κάμω νὰ κλαύσετε· ἤλθα διὰ νὰ [σᾶς] κάμω ἀπλῶς νὰ καταλάβετε* (Μηνιάτης, σ. 263, 7-8).
- συνεκτική, κατά την οποία η λεξική μονάδα που επαναλαμβάνεται στην αρχή της επόμενης φραστικής ενότητας λειτουργεί ως θέμα για ένα νέο σχόλιο, εισάγοντας μία νέα πρόταση, λ.χ. *Εἶναι καὶ ἄλλοι ὅπου τὸν λυποῦνται, ἂν δὲν τὸν λυποῦνται οἱ Χριστιανοί. Τὸν λυπεῖται ὁ οὐρανός, καὶ σκεπάζει μὲ βαθύτατον σκότος τὸ γαληνόμορφον πρόσωπον· τὸν λυπεῖται ὁ ἥλιος, καὶ κρύπτει εἰς ἔκλειψιν τὰς ἀκτῖνας* (Μηνιάτης, σ. 263, 1-7). Σε αυτό το είδος επαναστροφής, το μέρος του λόγου που επαναστρέφεται δεν παραμένει κατ’ ανάγκη ίδιο καθώς μπορεί να συμμετέχει συνδυαστικά και σε άλλα σχήματα λόγου, όπως στο εν λόγω παράδειγμα γίνεται συνδυασμός με επαναφορά.

³⁷ Τζάρτζανος, 1953

2.4.1.8 Επαναφορά

Πρόκειται για το σχήμα της αυτούσιας λεξικής επανάληψης. Συγκεκριμένα, έχουμε την επανάληψη λεξικών μονάδων, που συμμετέχουν με ολόκληρο το σημαίνόμενο και το σημαίνον τους σε νοηματικές ενότητες με σημασιοσυντακτικό παραλληλισμό. Ο Νάκας κ.α. (2011) στην εκτενή του μελέτη για την επαναφορά, την υποδιαιρεί σε διάφορες κατηγορίες, από τις οποίες συναντάμε τις εξής στα μελετώμενα κείμενα:

- συντακτική (αρχική, μεσαία, τελική/επιφορά), λ.χ. *Πῶς ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πῶς ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν.* (Μηνιάτης, σ. 261, 3-4).
- συνθετικοπαραγωγική (προθυματική, επιθυματική): η επανάληψη μορφημάτων ως συστατικά λέξεων, δηλαδή προθυμάτων/α' συνθετικών ή επιθυμάτων/β' συνθετικών, λ.χ. *Ἄσπιδε, παναμώμητε, ἄφθορε, παναγία, ἀπελπισμένων ἢ ἐλπίς, ἀσώτων σωτηρία, παντάνασσα, πανάχραντε, μητερ εὐλογημένη, βασίλισσα, κυρία μου, ὑπερδεδοξασμένη* (Διακρούσης, σ. 233, 189-196).
- συνωνυμική, δηλαδή η επανάληψη/επαναφορά του ίδιου σημαίνόμενου μέσα από σημασιολογικά συγγενείς όρους, λ.χ. ὄλον *αἶμα*, ὄλον *πληγές* (Μηνιάτης, σ. 261, 7-9)
- συμπλοκή, δηλαδή συνδυασμό αρχικής επαναφοράς και επιφοράς, λ.χ. *τὸ ἔπλασε μὲ τὰς χειρὰς του, τὸ ἔμψύχωσε μὲ τὴν πνοήν του, τὸ ἐτίμησε μὲ τὴν εἰκόνα του, καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον.* (Μηνιάτης, σ. 261, 4-7).
- πολλαπλή συντακτική
- επαλληλία επαναφορών
- συνδυασμό επαναφοράς με άλλα σχήματα λόγου, λ.χ. επαναφορά με κλιμακωτό σχήμα: *εἶναι πὼς ἐκεῖνος ὅπου ἔπαθε, ὅπου ἐσταυρώθη, ὅπου ἀπέθανεν, ἐστάθη ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.* (Μηνιάτης, σ. 264, 3-6).

2.4.1.9 Ετυμολογικό

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο εμπλέκονται περισσότερες από μία διαφορετικές λέξεις με κοινή ετυμολογική προέλευση. Το ετυμολογικό σχήμα είναι ουσιαστικά η επανάληψη της ίδιας ρίζας, λ.χ. *Καὶ εἰς τὸν θάνατον ἐνὸς ἀδικοφονεμένου Θεοῦ, ἐγὼ ξανοίγω ἄνθρωπον τὸν φονέα.* (Μηνιάτης, σ. 262, 4-5).³⁸

³⁸ Νάκας, 2019

2.4.1.10 Κλιμακωτό

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο λέξεις παραταγμένες στη σειρά παρουσιάζουν μία κλιμάκωση ως προς το νόημά τους (εσωτερική) είτε αύξουσα είτε φθίνουσα, λ.χ. *ἐκεῖνος ὁποῦ ἔπαθε, ὁποῦ ἐσταυρώθη, ὁποῦ ἀπέθανεν, ἐστάθη ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*. (Μηνιάτης, σ. 264, 3-6) . Η νοηματική-εσωτερική κλιμάκωση συχνά συνοδεύεται και από εξωτερική κλιμάκωση των λέξεων (ή των λεξικών μονάδων) που είναι είτε συλλαβική (δηλαδή αυξάνεται ο αριθμός των συλλαβών) είτε συντακτική. Στα μελετώμενα κείμενα παρατηρήθηκε ο συνδυασμός του κλιμακωτού και με άλλα σχήματα όπως το ασύνδετο, την επαναφορά και το συνωνυμικό.³⁹

2.4.1.11 Κύκλος

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο επαναλαμβάνεται η ίδια αυτόνομη λέξη ή η ίδια ομάδα αυτόνομων λέξεων. Η επανάληψη αυτή γίνεται στην αρχή και το τέλος μίας ενότητας λόγου ή στην αρχή και το τέλος μεγαλύτερων ενοτήτων λόγου όπως μία στροφή ή ένα ποίημα, λ.χ. *Ἴδε ὁ ἄνθρωπος! Ποῦ εἶσθε, προφήται, νὰ ἰδῆτε τὴν προσδοκίαν τῶν ἐθνῶν, τὸν Βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν ἐπιθυμισμένον Μεσσίαν; Ποῦ εἶσθε, Ἀπόστολοι, νὰ ἰδῆτε τὸν Θεὸν καὶ Διδάσκαλον; Ποῦ εἶσαι, Μήτηρ γλυκυτάτη Μαρία, νὰ ἰδῆς τὸν μονάκριβόν σου Υἱόν; Ἴδε ὁ ἄνθρωπος!* (Μηνιάτης, σ. 277, 24-32).⁴⁰

2.4.1.12 Ομοιοκάταρκτη

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο επαναλαμβάνονται όμοιοι φθόγοι στην αρχή αλληπάλληλων λέξεων, λ.χ. *Ὡ Ἰουδαῖοι ἄνομοι καὶ ἀρνηταὶ Κυρίου, ἀπάνθρωποι, ἀγνώμονες, ὑπὲρ παντὸς θηρίου ἄγριοι καὶ ἀχάριστοι*, (Διακρούσης, σ. 229, 45-49).⁴¹

2.4.1.13 Ομοιοτέλετο

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο επαναλαμβάνονται όμοιες καταλήξεις σε αλληπάλληλα κώλα, λ.χ. *τὸ ἔπλασε με τὰς χεῖράς του, τὸ ἔμψυχωσε με τὴν πνοήν του, τὸ ἐτίμησε με τὴν εἰκόνα του, καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον*. (Μηνιάτης, σ. 261, 4-7).⁴²

2.4.1.14 Πολύπτωτο (ή πολυμορφικό)

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο επαναλαμβάνεται η ίδια αυτόνομη λεξική μονάδα αλλά σε άλλον τύπο. Ο Νάκας (2017) εξηγεί ότι ο όρος ‘πολύπτωτο’ είναι σαν να περιορίζει

³⁹ Νάκας κ.α., 2011. Νάκας, 2012.

⁴⁰ Νάκας, 2005

⁴¹ Στεργιούλης, 2009

⁴² Στεργιούλης, 2009

το σχήμα στις περιπτώσεις των λεξικών μονάδων με πτώσεις (χωρίς να αποκλείεται ότι οι λέξεις αυτές μπορεί να μεταβάλλουν και το γένος ή τον αριθμό τους). Γι' αυτό προσδίδει στο σχήμα και τον όρο 'πολυμορφικό' για να συμπεριλάβει και την εμπλοκή των ρημάτων. Το πολύπτωτο θεωρείται συναφές με το ετυμολογικό. Ως ειδοποιός διαφορά μεταξύ αυτών θεωρείται στο πρώτο η επανάληψη της ίδιας λέξης, ενώ στο δεύτερο η επανάληψη της ίδιας ρίζας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πολύπτωτου που συναντάμε στα κείμενά μας είναι: *Ἄχ, καὶ νὰ ἤξεύρετε πὼς τέτοιον Βασιλέα ὁποῦ τώρα ἐμπαίζετε, θέλουσι προσκυνήσει ὄλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς*. (Μηνιάτης, σ. 277, 5-12).

Επιπλέον, το πολύπτωτο/πολυμορφικό είναι ένα σχήμα που πολλές φορές συνδυάζεται με άλλα σχήματα τα οποία περιλαμβάνουν την αυτούσια επανάληψη της ίδιας αυτόνομης λεξικής μονάδας, όπως η επαναφορά. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο Νάκας (2017) υποστηρίζει ότι ο συνδυασμός με το 'πολύπτωτο'/πολυμορφικό συνιστά χαλάρωση και όχι κατάργηση του κυρίαρχου σχήματος.

2.4.1.15 Πολυσύνδετο

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο δημιουργείται μία παράθεση λέξεων, φράσεων και κώλων συναθροισμένων γύρω από μία παρόμοια έννοια και συνδεόμενα μεταξύ τους με επάλληλους συνδέσμους (συμπλεκτικούς ή διαζευκτικούς). Είναι το αντίθετο σχήμα από το ασύνδετο.⁴³

Στα μελετώμενα κείμενα, συναντάμε πολυσύνδετο με τη μορφή σύνδεσης:

- λέξεων: *Κριτῆς καὶ Πατῆρ καὶ Θεὸς καὶ Πλάστης* (Μηνιάτης, σ. 267, 14-15)
- φράσεων: *Οὐκ ἔχω ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι πρὸς εὐθυμίαν εἰς φίλον ἢ καὶ συγγενῆ εὐρεῖν παρηγορίαν, ἢ γκαρδιακόνε ἀδελφὸν οὐκ ἔχω ἢ πατέρα ἢ ἄλλον κανένα γείτονα ἢ σπλαγχνικὴν μητέρα ἢ τέκνον ἄλλο* εἰμὴ σέ, ἐλπίδα καὶ πνοὴν μου (Διακρούσης, σ. 231, 121-125)

2.4.1.16 Συνωνυμικό

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο παρατίθενται στη σειρά λέξεις ή συντάγματα με συνωνυμική (ή οιονεί συνωνυμική) σχέση. Η παράταξή τους γίνεται είτε συνδετικά είτε ασύνδετα και με ενδεχόμενη κλιμακωτή διάταξη εσωτερική-νοηματική (δηλαδή με βάση το περιεχόμενο) ή/και εξωτερική-συλλαβική (δηλαδή με το σημαίνον). Οι συνωνυμικές

⁴³ Στεργιούλης, 2009

συστοιχίες μπορεί να είναι ‘ομοειδείς’ ή ‘ετεροειδείς’. Ομοειδείς είναι οι συστοιχίες συνωνύμων που αποτελούνται από λεξικές μονάδες της ίδιας γραμματικής κατηγορίας. Αυτές είναι που συναντάμε στα μελετώμενα κείμενα, λ.χ. [...] *ὡς τὸν Χριστὸν γεννήσασαν, τὸν κτίστην τῶν ἀπάντων, τὸν πλάστην καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τῶν πάντων*. (Διακρούσης, σ. 233, 189-196). Επίσης, το συνωνυμικό σχήμα μπορεί να πραγματώνεται μέσω των παρασυνωνύμων, δηλαδή λεξικών μονάδων που ανήκουν στο ίδιο σημασιολογικό πεδίο, λ.χ. *ὁ ποιητὴς ὑδάτων καὶ τῆς θαλάσσης* (Διακρούσης, σ. 228, 27-28).⁴⁴

2.4.1.17 Ταυτολογική διπλότητα

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο μία έννοια ή ένα νόημα εκφράζεται στη σειρά δύο φορές με τις ίδιες σχεδόν λέξεις ή με λέξεις ή φράσεις λίγο ή πολύ διαφορετικές, αλλά ταυτόσημες. Το σχήμα αυτό είναι συνηθέστατο στα δημοτικά τραγούδια. Κατά τον Νάκα (2005) η ταυτολογική διπλότητα μπορεί να είναι ‘αλλομορφική’, ‘ταυταναφορική’ και ‘συνωνυμική’. Στα μελετώμενα κείμενα εντοπίστηκε η συνωνυμική ταυτολογική διπλότητα, όπου το δεύτερο, ‘αναδιπλωμένο’ μέλος του σχήματος, αποτελεί συνώνυμο του πρώτου μέλους: *Ποῦ 'ναι, νιέ, τὸ κάλλος σου καὶ ποῦ ἡ ὠραιότης* (Διακρούσης, σ.231, 105).

2.4.2 ΣΧΗΜΑΤΑ ΔΙΑΝΟΙΑΣ

2.4.2.1 Ηθοποιία/Ευθύς λόγος

Κατά το σχήμα αυτό ο ρήτορας διακόπτει την αφήγηση και βάζει το πρόσωπο για το οποίο μιλά να συνεχίσει, ή στην περίπτωση ενός διαλόγου, παρατίθεται η συνομιλία των προσώπων, λ.χ. στο απόσπασμα του Μηνιάτη σ. 271, 8-14, τοποθετείται ο Ιησούς να μιλά για το μαρτύριό του: *Καὶ λοιπόν, τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου; ἢμπορεῖ νὰ μᾶς εἰπῆ ὁ Σωτήρ. «Τό || σὸν αἷμα ὀποῦ ἔχουσα ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη μου· ἢ ἀγωνία ὀποῦ ἔκαμα εἰς τὸν Κῆπον· τόσον αἷμα ὀποῦ ἔτρεξεν ἀπὸ ὄλον μου τὸ σῶμα [...] ἔπεσε ματαίως εἰς τὴν γῆν διὰ νὰ τὸ καταπατοῦσιν οἱ ἄνθρωποι;* Η χρήση της ηθοποιίας προσδίδει ένταση, ζωντάνια στον λόγο έως και πάθος από τη μεριά του ρήτορα.⁴⁵

2.4.2.2 Ρητορικές ερωτήσεις/Πνευματικό σχήμα

Κατά το σχήμα αυτό ο ρήτορας εκθέτει τον λόγο του ή την επιχειρηματολογία του μέσα από ερωτήσεις. Είναι σαν να εστιάζει ο ρήτορας σε εκείνο το σημείο για να προκαλέσει το

⁴⁴ Νάκας, 2012

⁴⁵ Στεργιούλης, 2009

ενδιαφέρον/τον προβληματισμό του ακροατηρίου ή για να διεγείρει συναισθήματα ή για να βοηθηθεί στην επιχειρηματολογία του. Οι ρητορικές ερωτήσεις μπορεί να είναι απλά τυπικές, να θέτουν ένα πρόβλημα ή να υποδεικνύουν ένα δίλημμα, λ.χ. ο Μηνιάτης αναφερόμενος στη θυσία του Ιησού θέτει τους προβληματισμούς του με ρητορικές ερωτήσεις: *Τοῦτος ἔχυσε διὰ νὰ μᾶς ἐξαγοράσῃ τὰς ψυχάς, ὅλον τὸ αἷμα. Καὶ ἡμεῖς, ἀλλοίμονον, κρατοῦμεν ἀκόμη αἰχμαλώτους τὰς ψυχάς; Ἡμεῖς ἀκόμη δὲν ἐλύσαμεν τὰ δεσμά; Ἡμεῖς ἀκόμη δουλεύομεν τῇ ἁμαρτίᾳ; Ἡμεῖς ἀκόμη δὲν ἤλθομεν εἰς ἐξομολόγησιν καὶ μετάνοιαν;* (σ. 271, 3-7). Οι ρητορικές ερωτήσεις προσδίδουν σαφήνεια, ενάργεια στον λόγο και δίνουν την εντύπωση ότι ο ρήτορας αυτοσχεδιάζει.⁴⁶

2.4.3 ΛΕΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ

2.4.3.1 Ειρωνεία

Κατά τον λεκτικό αυτό τρόπο ένα νόημα αποδίδεται με μία προσπονητή χρήση των λέξεων καθώς ο σκοπός του ομιλητή είναι να αστειευθεί, να σκώψει ή να χλευάσει. Στην ειρωνεία οι λέξεις αποκτούν εντελώς διαφορετική και αντίθετη έννοια από εκείνη που έχει κανείς στο νου του, λ.χ. η αναφορά του Μηνιάτη στον Ιούδα την ώρα της προδοσίας του Ιησού: *Μὰ ὄχι! Ἐγὼ βλέπω ἓνα του μαθητὴν ὅπου ἔρχεται μὲ πλῆθος πολὺ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, μὲ ἄρματα, μὲ φανούς, μὲ λαμπάδας, πλησιάζει, τὸν ἀγκαλιάζει, τὸν φιλεῖ.* (σ. 272, 12-14).⁴⁷

2.4.3.2 Μεταφορά και Παρομοίωση

Ο Τζάρτζανος (1953, σ. 310) εξηγεί ότι κατά τη μεταφορά «ή σημασία τῶν λέξεων ἐπεκτείνεται, πλαταίνει» λόγω της ομοιότητας που υπάρχει κατά την πρωταρχική έννοια της λέξης με τις επόμενες έννοιες, π.χ. **φύλλο** δέντρου – **φύλλο** χαρτιού. Στα κείμενά μας συναντάμε μεταφορές α) από τα άψυχα προς τα άψυχα: *ἡ καρδιά σας εἶναι πέτρα σκληρότερα ἀπὸ ἐκεῖνες ὅπου ἐσχίσθησαν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ* (Μηνιάτης, σ. 263, 13-17) και β) από τα έμψυχα προς τα άψυχα: *Βασιλεὺς τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπομονῆς, καὶ ἰδέτε τον ὅπου προβαίνει φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον.* (Μηνιάτης, σ. 277, 14-18).

Από την άλλη, η παρομοίωση δήλωνει την παρουσία της στα κείμενά μας μέσα από λέξεις όπως *ὡς, ὡσάν, τέτοιας λογῆς*, μεταξύ του παρομοιαστί και του παρομοιαζόμενου όρου, λ.χ. *Τοῦτο τὸ μαραμένον στόμα ὅπου τώρα σιωπᾷ, θέλει ἐβγάλει ὡσάν βροντὴν τὴν φωνήν.* Ο Μαρκαντωνάτος συμμερίζεται τη γνώμη του Κοϊντιλιανού ότι:

⁴⁶ Στεργιούλης, 2009

⁴⁷ Τζάρτζανος, 1953

όσο περισσότερο ‘απομακρυσμένη είναι η παρομοίωση από το θέμα στο οποίο αναφέρεται’, τόσο μεγαλύτερη είναι η εντύπωση της πρωτοτυπίας που δημιουργεί (Inst. VIII. 3.74). όσο δηλαδή πιο απομακρυσμένη και μη λογική είναι η δημιουργούμενη σχέση, τόσο η ατμόσφαιρα όπου μας μεταφέρει είναι ποιητικότερη -η ατμόσφαιρα μιας άλλης πραγματικότητας, όπου συντίθενται σε καινούργιες ενότητες τα πράγματα του κόσμου (2008, σ. 295).

Η μεταφορά και η παρομοίωση είναι σχήματα λόγου συγγενικά μεταξύ τους καθώς στηρίζονται στην ομοιότητα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της συγγένειας των εν λόγω σχημάτων είναι το *ἡ ἀγάπη σου εἶναι ἕνα πέλαγος ἀνεξάντλητον ὅπου δὲν ἔχει βάθος* (Μηνιάτης, σ. 285, 1-2). Εδώ παρατηρούμε ότι η παρομοίωση μπορεί εύκολα να γίνει μεταφορά με απλή απάλειψη των λέξεων που δηλώνουν την ομοιότητα μεταξύ των παρομοιαζόμενων ὀρων⁴⁸.

2.4.3.3 Μετωνυμία

Κατά τον λεκτικό αυτό τρόπο μία λέξη αντικαθιστάται από μία άλλη λέξη της οποίας η σημασία έχει άμεση σχέση με το νόημα που θέλουμε να αποδοθεί. Μετωνυμία συναντάμε όταν υπάρχει σχέση δημιουργού-αντικειμένου μεταξύ δύο λέξεων, σχέση περιεχομένου-αντικειμένου, σχέση αφηρημένου-συγκεκριμένου, κ.α. περιπτώσεις, λ.χ. *εἰς τὰ ἐντός μου ἄμετρον πόνον ἐνεργᾷ, τόσον ὅπου τὸ φῶς μου θαμπώνεται καὶ τρέμουσιν τὰ πονεμένα μέλη* (Διακρούσης, σ. 230, 95-99). Έτσι η μετωνυμία αναδεικνύει την ποιοτική σχέση μεταξύ των λέξεων και των νοημάτων τους.⁴⁹

2.4.3.4 Περίφραση

Κατά τον λεκτικό αυτό τρόπο μία έννοια ενώ μπορεί να εκφραστεί με μία λέξη, εκφράζεται με δύο ή περισσότερες. Με την περίφραση κοινές λέξεις αντικαθίστανται από φράσεις με μεγαλύτερο κύρος για την επίτευξη του υψηλού και της έμφασης στον λόγο, λ.χ. *Τοῦτο τὸ μαραμένον στόμα ὅπου τώρα σιωπᾷ, θέλει ἐβγάλει ὡσὰν βροντὴν τὴν φωνήν* (Μηνιάτης, σ. 284, 28).⁵⁰

⁴⁸ Δερμιτζάκης, 2000

⁴⁹ Lausberg, 1998

⁵⁰ Στεργιούλης, 2009. Τζάρτζανος, 1953

2.4.3.5 Συνεκδοχή

Κατά τον λεκτικό αυτό τρόπο για να αποδοθεί ένα νόημα χρησιμοποιείται το μέρος ενός όλου αντί το όλο (και αντιστρόφως), ή το όργανο μίας ενέργειας αντί του προσώπου που χειρίζεται το όργανο, κ.α. περιπτώσεις, λ.χ. *ιδέτε τον όποῦ προβαίνει φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, συντροφιασμένος ἀπὸ τὸν Πιλᾶτον, ὅπου τὸν δείχνει εἰς τὰ μάτια ὅλης τῆς Ἱερουσαλήμ* (Μηνιάτης, σ. 277, 14-18). Ἐτσι η συνεκδοχή αναδεικνύει την ποσοτική σχέση μεταξύ των λέξεων και των νοημάτων τους.⁵¹

2.4.3.6 Υπερβολή

Κατά τον λεκτικό αυτό τρόπο μεγαλοποιείται η κατάσταση ή το γεγονός που θέλουμε να αποδώσουμε, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται ισχυρές εντυπώσεις. Στα μελετώμενα κείμενα, η χρήση της υπερβολής γίνεται για λόγους έμφασης αλλά και για την επιτεύξη του σχήματος της μεταφοράς, λ.χ. *ἐγὼ ἠξέυρω, γλυκύτατε Ἰησοῦ, πὼς ἡ ἀγάπη σου εἶναι ἓνα πέλαγος ἀνεξάντλητον ὅπου δὲν ἔχει βάθος.* (Μηνιάτης, σ. 285, 1-2).⁵²

2.4.4 ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

2.4.4.1 Υπερβατό

Πρόκειται για το σχήμα κατά το οποίο διαταράσσεται η συνηθισμένη συντακτική και λογική θέση μίας λέξης/ενός συντάγματος στα όρια της πρότασης. Η λέξη που απομακρύνεται ή αποκόπτεται από τη θέση που θα έπρεπε να είναι, μετακινείται σε μία απρόσμενη θέση μέσα στην πρόταση δημιουργώντας έτσι μία υπέρβαση. Πολλές φορές, η μετακίνηση αυτή μπορεί να είναι αποτέλεσμα της παρεμβολής ενός άλλου όρου μέσα σε ένα σύνταγμα. Ο παρεμβαλλόμενος όρος δηλώνεται με την τοποθέτησή του ανάμεσα σε δύο σύμβολα #.

Ο Νάκας (2015) στην εκτενή του μελέτη για το υπερβατό αναφέρει πολλές περιπτώσεις και τις κατηγοριοποιεί. Ορισμένες βασικές περιπτώσεις που εντοπίστηκαν στην εργασία ήταν: α) η μετακίνηση που εμπλέκει λέξεις με σταθερή θέση, όπως άρθρα, προθέσεις, συνδέσμους, αναφορικά κ.α.: *βασιλέα πάντων τῶν #ὕπὸ σελήνην# κτισμάτων* (Μηνιάτης, σ. 261, 9-12) και β) η μετακίνηση συντακτικού όρου στα όρια του κατηγορήματος ή της πρότασης: *Ἦ Συμεῶν*

⁵¹ Τζάρτζανος, 1953. Lausberg, 1998

⁵² Στεργιούλης, 2009

πανθαύμαστε, ἰδοὺ τὴν προφητείαν ἣν εἶρηκας εἰς τὴν ἐμὴν ~~ἡ~~ ~~καρδίαν~~· μία ρομφαία δυνατὴ (Διακρούσης, σ. 230, 95-99).

2.4.4.2 Χιαστό

Πρόκειται για το σχῆμα κατά το οποίο δύο ζεύγη λέξεων (ίδιου ή διαφορετικού τύπου) ή κώλων (με παραλληλισμό είτε ως προς το περιεχόμενο, είτε ως προς τη σύνταξη) ή προτάσεων μίας περιόδου, εκφέρονται με αντίστροφη σειρά στις αντίστοιχες λέξεις σχηματίζοντας έτσι έναν χιασμό (το γράμμα X) στη σύνταξη τους, αν τοποθετηθεί το ένα ζεύγος κάτω από το άλλο, λ.χ.:

Πῶς ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον

καὶ πῶς ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν. (Μηνιάτης, σ. 261, 3-4).

Στα μελετώμενα κείμενα συναντάμε το χιαστό είτε μόνο του, είτε σε συνδυασμό με επαναφορά ή/και αντίθεση.⁵³

2.4.5 ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΗΧΟ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

2.4.5.1 Ομοηχία

Στη μελέτη των Νάκα, Μαγουλά και Καποθανάση (2010), ως ομοηχία ορίζεται το φαινόμενο όπου οι λέξεις παρουσιάζουν ομοιότητα ως προς τον ήχο τους (οι ακουστικές εικόνες των σημαινόντων). Η ομοηχία αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα των γλωσσών, η οποία αφορά ζητήματα ρητορικής και ύφους εξαιτίας της εμπλοκής της με πολλά σχετικά σχήματα λόγου.

Ανάλογα με την ηχητική ομοιότητα των λέξεων, διακρίνουμε κατηγορίες ομοηχίας. Ξεκινώντας από την ανώτερη διαβαθμιστικά ως προς την ομοιότητα του ήχου κατηγορία, υπάρχει η ‘ολική ομοηχία’, ακολουθεί η ‘μερική ομοηχία και τέλος τα ‘παρώνυμα’ και η ‘παρήχηση’.

Στην παρούσα εργασία, μελετήθηκαν περιπτώσεις μερικής ομοηχίας. Συγκεκριμένα, οι εξής:

⁵³ «Ο Detlev Fehling [...] ορίζει το χιαστό κατά τρόπο που δίνει επίσης έμφαση στο αντιθετικό φαινόμενο» (Νάκας, 2005, σ. 246).

- τα ελάχιστα ζευγάρια: λέξεις με διαφορετική σημασία, που έχουν τα ίδια φωνήματα με την ίδια σειρά και τον λεξικό τόνο στην ίδια θέση και που διαφοροποιούνται μόνο σε ένα φώνημα, όπως τα <βάθος>/<βάρος>. Η ομοηχία στα ελάχιστα ζευγάρια πραγματώνεται με δύο τρόπους: i) όταν δύο φθόγγοι εναλλάσσονται στο ίδιο φωνητικό περιβάλλον, λ.χ. <γέλος> [jélos]/<μέλος> [mélos] και ii) όταν η απουσία/παρουσία ενός φθόγγου καθορίζει το ζεύγος, λ.χ. <τρῶσιν> [trósin]/<τόσην> [tósin].
- τα παρώνυμα: λέξεις με ή χωρίς ετυμολογική συγγένεια που βρίσκονται μία βαθμίδα παρακάτω σε σχέση με τα ελάχιστα ζευγάρια ως προς την ηχητική ομοιότητα. Διαφοροποιούνται σε παραπάνω από ένα φώνημα, λ.χ. <κτίστην> [ktístin]/<ρύστην> [rístin].
- η παρήχηση:⁵⁴ η ηχητική επανάληψη ενός φωνήματος σε μία ακολουθία γειτονικών λέξεων, π.χ. Ἐσὺ εἶσαι ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ὁ ἀποστάτης ἀπόστολος, ὁ δόλιος μαθητής.⁵⁵

ΟΜΟΗΧΙΑ		
Ολική	ομόηχα	ομόγραφα
		ετερόγραφα
Μερική	ελάχιστα ζεύγη	
	παρώνυμα	
	παρηχήσεις	

Σχηματική αναπαράσταση των κατηγοριών της ομοηχίας (Νάκας, 2020β)

2.4.5.2 Ομοιοκαταληξία

Ο Κοκόλης (1993) εξηγεί στην εκτενή του μελέτη ότι η ομοιοκαταληξία δεν αφορά λέξεις, αλλά στίχους, διότι «είναι δυνατό να εμπλέκει όχι μόνο το τελικό τμήμα λέξεων, αλλά και μία ή περισσότερες ολόκληρες λέξεις· ή τμήματα λέξεων μαζί με μία ή περισσότερες ολόκληρες λέξεις». Από τη στιγμή που το υλικό της εργασίας περιλαμβάνει και το ποιητικό είδος, η

⁵⁴ Σε παλαιότερες βιβλιογραφίες, συναντάμε την παρήχηση ως σχήμα λέξεως το οποίο ταυτίζεται με το ετυμολογικό. Ο Τζάρτζανος (1953) την εξηγεί ως σχήμα κατά το οποίο «παραθέτονται ή μια πλάι στην άλλη λέξεις όμοιες, συνήθως συγγενείς ετυμολογικώς» (σ. 289).

⁵⁵ Βλ. Στεργιούλης, 2009

ομοιοκαταληξία μελετάται εδώ ως το ηχητικό φαινόμενο που μας προκαλεί ευχαρίστηση και «ίκανοποίηση [που] βασίζεται στην επανάληψη του προηγούμενου ήχου».⁵⁶

Μάλιστα, η ομοιοκαταληξία παίρνει ανάλογο με το είδος της χαρακτηρισμό. Στο υλικό της εργασίας εντοπίστηκαν τα εξής είδη:

- απλή: η πλήρης ομοιότητα δύο η περισσότερων στίχων από το τελευταίο τους τονισμένο φωνήεν και μετά, π.χ. καρδ/ίας : συμπαθ/είας.
- πλήρης: όταν η ηχητική ομοιότητα της ρίμας τείνει να συμπεριλάβει και το αμέσως προηγούμενο σύμφωνο ή ένα τουλάχιστον από τα σύμφωνα που τυχόν υπάρχουν πριν από το τελευταίο τονισμένο φωνήεν του στίχου, π.χ. εὐμορ/φία : σο/φία.
- πλούσια: όταν η πλήρης ηχητική ομοιότητα, εκτός από το τελευταίο φωνήεν του στίχου (και ό,τι ακολουθεί), καλύπτει και, τουλάχιστον, το αμέσως προηγούμενο φωνήεν (και ό,τι μεσολαβεί), π.χ. ποι/ητήν σου : καθηγ/ητήν σου.
- συνήχηση: όταν η ηχητική ομοιότητα των στίχων πραγματώνεται στα φωνήεντα⁵⁷, π.χ. ἐπαγγ/ΕλΙΑΣ : εὐεργ/ΕσΙΑΣ.
- ομοιοκαταληξία-ηχώ: όταν μία ομοιοκαταληξία στο πρώτο της σκέλος ενσωματώνει τμήμα μιας λέξης και στο δεύτερο μία ολόκληρη λέξη, π.χ. γ/άλα : ἄλλα.
- ομοιοκαταληξία με προσθήκη: όταν στην πρώτη λέξη της ρίμας, που ολόκληρη σχηματίζει το πρώτο σκέλος της ομοιοκαταληξίας, προστίθεται κάτι κι έτσι προκύπτει η δεύτερη λέξη, π.χ. ἔχει : τρ/έχει.

⁵⁶ Lanz (όπως αναφέρεται στο Κοκόλης, 1993, σ. 84)

⁵⁷ Σταύρου (όπως αναφέρεται στο Κοκόλης, 1993, σ. 35)

3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Προηγούμενες έρευνες-μελέτες

Ο σχηματικός λόγος έχει απασχολήσει πολλούς μελέτητες της γλώσσας ήδη από τις απαρχές της ρητορικής. Ενδεικτικά, αναφέρονται ο Αχιλλέας Τζάρτζανος και ο Θανάσης Νάκας ως σημαντικοί μελετητές του σχηματικού λόγου στη νεοελληνική γλώσσα, οι οποίοι επιδόθηκαν στην καταγραφή καταλόγων σχημάτων λόγου μέσα από το επιστημονικό τους έργο. Τα φιλολογικά τους πονήματα παρουσιάζονται εκτενώς στις βιβλιογραφικές αναφορές, καθώς αποτέλεσαν τον οδηγό για την έρευνα των σχημάτων λόγου στα μελετώμενα κείμενα της εργασίας.

Παράλληλα, σημαντική για την εκπόνηση της εργασίας υπήρξε η διδακτορική διατριβή του Χαράλαμπου Στεργιούλη (2009) με τίτλο «Λόγοι στην ανακομιδή των λειψάνων του Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Συμβολή στη μελέτη της ταφικής επιδεικτικής ρητορικής των βυζαντινών». Στη διατριβή αυτή μελετάται ο σχηματικός λόγος σε κείμενα θρησκευτικού ενδιαφέροντος, γεγονός σπάνιο για το συγκεκριμένο πεδίο το οποίο έχουμε δει να μελετάται κυρίως μέσα από τη νεοελληνική γλώσσα με τη μορφή του δημοτικού τραγουδιού, των παροιμιών κ.ά..

Όσον αφορά τους μελετώμενους δημιουργούς, έχουν απασχολήσει τους ερευνητές κυρίως για το περιεχόμενο των έργων τους κι όχι για τη γλωσσική τους έκφραση. Η Μαρκομιχελάκη (2020) στη μονογραφία της για τον Ηλία Μηνιάτη, προωθεί την ανάγκη μελέτης της ζωηρής γλωσσικής του έκφρασης. Από την άλλη, ο Κακλαμάνης (2008) κατατάσσει τον Διακρούση στον μέσο όρο της στιχουργικής πρακτικής του καιρού του κι από αυτή την οπτική έχει ενδιαφέρον η μελέτη της γλωσσικής του έκφρασης.

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σκοπός και μεθοδολογία

4.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση σχημάτων λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αιώνα. Η υπόθεση της μελέτης είναι ότι ο σχηματικός λόγος αποτελεί άξιο πεδίο έρευνας σε κείμενα τα οποία είχαν απήχηση στον λαό σε μία περίοδο δύσκολη για τη μόρφωσή του.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού τέθηκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

- Σε τι βαθμό παρατηρείται η παρουσία σχημάτων λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αι.;
- Πώς επιλέγουν να επεξεργαστούν αισθητικά τον λόγο οι δημιουργοί εκκλησιαστικών έργων του 18^{ου} αι.; Με άλλα λόγια, ποια σχήματα λόγου υπερτερούν;
- Ποια η συχνότητα παρουσίας καθενός σχήματος;

4.2 Μεθοδολογία της έρευνας

4.2.1 Δεδομένα

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, έπρεπε να επιλεγθούν κείμενα που προσφέρονταν για τη μελέτη του σχηματικού τους λόγου. Έπειτα από έρευνα πάνω στην εκκλησιαστική ρητορική της περιόδου, επιλέχθηκαν οι δημιουργοί των έργων: ο Ηλίας Μηνιάτης, ως σημαντικός ιεροκήρυκας της εποχής του με ιδιαίτερο γλωσσικό ύφος, και ο Ακάκιος Διακρούσης, ως λόγιος ιερομόναχος με δημοφιλές στιχουργικό έργο. Στη συνέχεια, επιλέχθηκαν έργα τους που εκδόθηκαν τον 18^ο αι. Το γεγονός ότι βρέθηκαν έργα με κοινό περιεχόμενο ευνόησε στην επιλογή τους, ώστε να αναδειχθούν τυχόν ομοιότητες ή διαφορές στην προσέγγιση του θέματος. Έτσι καταλήξαμε στην επιλογή των παρακάτω έργων:

- την διδασχί της α' περιόδου του Μηνιάτη «Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος» όπως καταγράφεται στο «Ηλίας Μηνιάτης. Διδαχαί και Λόγοι (1716)» της Τ. Μαρκομιχελάκη από τις εκδόσεις «Άρτος Ζωής».

- τον θρήνο του Διακρούση «Πένθος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ» ὅπως καταγράφεται στο «Θρήνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λεγόμενος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ» του W.F. Bakker ἀπὸ τις ἐκδόσεις «Μορφωτικό Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζικῆς».

4.2.2 Ανάλυση μεθοδολογίας

Τα κείμενα μελετώνται ὡς πρὸς τον σχηματικό τους λόγο με παράθεση των αποσπασμάτων που ἔχουν ἐπιλεχθεῖ σε δίστηλους πίνακες. Στὴν ἀριστερὴ στήλη του πίνακα παρατίθενται τα ἀποσπάσματα με ἀναφορὰ στον ἀριθμὸ των σελίδων καὶ των στίχων του χωρίου καὶ ἐπισήμανση των σχημάτων λόγου. Τα ἀποσπάσματα τυχαίνει πολλές φορές να παρουσιάζουν παραπάνω του ἐνὸς σχήματα ἢ συνδυασμοὺς σχημάτων. Για τὴν ἐπισήμανση των σχημάτων χρησιμοποιεῖται διαφορετικὴ μορφοποίηση ἡ ὁποία ἱεραρχεῖται ὡς ἐξῆς:

- **έντονη γραφή** για τὴν ἐπισήμανση ἐνὸς σχήματος,
- *πλάγια γραφή* για τὴν ἐπισήμανση δευτέρου σχήματος,
- υπογράμμιση για τὴν ἐπισήμανση τρίτου σχήματος,
- ΜΙΚΡΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ γράμματα για τὴν ἐπισήμανση τέταρτου σχήματος.

Στὴ δεξιὰ στήλη του πίνακα διατυπώνονται τα εἶδη των σχημάτων. Παράλληλα, ἐνδιάμεσα των πινάκων ὑπάρχει σχολιασμὸς για τὴν πορεία που ἀκολουθεῖ τὸ ἔργο καὶ για τὴν ἐπιλογή των σχημάτων ἀνάλογα με τὸ περιεχόμενό τους.

Ἀφού ολοκληρώθηκε ἡ ἐπεξεργασία των σχημάτων λόγου, ἐγινε καταμέτρηση του ἀριθμοῦ ἐμφάνισης κάθε σχήματος στον κάθε δημιουργό. Τα ἀποτελέσματα παρουσιάστηκαν σε πίνακες με ποσοστὰ ἐμφάνισης καὶ σχηματικά με γραφήματα. Παράλληλα σχολιάστηκαν οἱ δημιουργοὶ για τὸ υφολογικό τους στυλ. Ἀξίζει να ἀναφέρουμε ὅτι ἡ ὁμοιοκαταληξία δεν συμπεριλήφθηκε στὴν καταμέτρηση των σχημάτων, καθὼς εἶναι ἓνα ξεχωριστό χαρακτηριστικό των ποιητικῶν κειμένων. Παρ' ὅλα αὐτά, συμπεριλήφθηκε στο ἐρευνητικό μέρος λόγω του ἐνδιαφέροντος που παρουσιάζει ὡς ἠχητικό φαινόμενο στὴ γλῶσσα.

5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος στο «Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος»

5.1 Δομή και περιεχόμενο

Στο σύνολο των 42 λόγων του Μηνιάτη, δύο λόγοι είναι τετραμερείς· ένας από αυτούς είναι ο παρών μελετώμενος λόγος. Διαιρείται στα εξής μέρη:

- I. το Προοίμιο: Ο Μηνιάτης εισάγει τον ακροατή στον λόγο με ένα εκτενές προοίμιο. Τα θέματα που θίγει είναι η αντίθεση του κοινού ανθρώπου με τον Χριστό και τον άνθρωπο ως αιτία του θείου πάθους. Ακόμα, ενημερώνει το κοινό για τα θέματα που θα αναλύσει στο κύριο μέρος και -χάριν της ημέρας- δοξολογεί τον σταυρό.
- II. το Κύριο Μέρος: Αποτελείται από τρία μέρη.

Το α' μέρος αφορά τον Χριστό και τα χαρακτηριστικά Του που οδήγησαν στην αποδοχή της σταυρικής θυσίας. Περιλαμβάνει θέματα όπως (1) τον Χριστό σταυρωμένο, (2) το παράδειγμα του βασιλέως Ζάλευκου, (3) τη δικαιοσύνη και ευσπλαχνία του Θεού, (4) την ένωση θείας και ανθρώπινης φύσης, (5) τη θεία συγκατάβαση και (6) τη σταυρική θυσία.

Το β' μέρος αφορά το μαρτύριο του Ιησού. Περιλαμβάνει θέματα όπως (1) την προδοσία του Ιούδα, (2) την σιωπή του Ιησού, (3) την απόφαση του Πιλάτου, (4) τη μαστίγωση, (5) την κόκκινη γλαμύδα, (6) τον διασυρμό του Ιησού, (7) τους πόνους της σταύρωσης, (8) τη στάση της Θεοτόκου δίπλα στον σταυρό και (9) τη διαθήκη που αφήνει πίσω Του ο Ιησούς.

Το γ' μέρος αφορά το νοήμα της σταυρικής θυσίας για τον άνθρωπο. Περιλαμβάνει θέματα όπως τη στάση και αχαριστία των ανθρώπων που ακόμα δεν αποδέχονται τη σταυρική θυσία και, τέλος, την άμετρη αγάπη του Ιησού και πρόθεσή Του για συγχώρεση των ανθρώπων.

5.2 Σχηματικός λόγος

5.2.1 Προοίμιο (σ. 261, 3 – σ. 264, 2)

Το προοίμιο είναι το σημείο του λόγου όπου ο ρήτορας εισάγει το ακροατήριό του στο θέμα του λόγου και μεταβαίνει ομαλά από τη σιωπή στον λόγο. Οι λειτουργίες που επιτελεί το προοίμιο είναι η *πρόσεξις*, δηλαδή να προσέξουν οι ακροατές τον ρήτορα, η *εὐνοια*, να

αναπτυχθούν θετικά συναισθήματα από τους ακροατές προς το πρόσωπο του ρήτορα, και η *εὐμάθεια*, να ενημερωθούν οι ακροατές για το κύριο μέρος του λόγου.⁵⁸

Το προοίμιο είναι ένα από τα ισχυρότερα μέρη του λόγου καθώς απευθύνεται κυρίως στο συναίσθημα του ακροατή. Συγκεκριμένα, τα προοίμια του Μηνιάτη έχουν μίαν «έντελῃ ἀναλογίαν» με τα άλλα μέρη των λόγων του, αλλά και «μεγάλην δύναμιν εἰς τὸ νὰ διεγείρωσι τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν».⁵⁹ Πράγματι, η ἀνάλυση που ακολουθεί, αποδεικνύει ὅτι ο Μηνιάτης χαρακτηρίζεται ἀπὸ πληθωρικό λόγο με ποικίλα σχήματα λόγου και εκφραστικά μέσα καθ' ὅλη την ἔκταση του προοιμίου.

Θέλοντας ἀπὸ την ἀρχὴ να προκαλέσει την *πρόσεξιν* του ακροατηρίου, ξεκινά με ἕνα χιαστό και αντιθετικό σχήμα, μεταξύ των δύο ἔννοιων που θα τον απασχολήσουν: ἄνθρωπος και Θεός.⁶⁰ Αναλύει τη σχέση μεταξύ τους κάνοντας μία σύγκριση μεταξύ του *ἀδικοφονεμένου* Χριστοῦ και του ἀνθρώπου *φονέα*. Χρησιμοποιεῖ επαναφορές στον λόγο, εκ των οποίων χαρακτηριστική εἶναι αὐτή που συνδυάζεται με σχήμα κλιμακωτό: *τὸ ἔπλασε με τὰς χεῖράς του, τὸ ἔμψύχωσε με τὴν πνοὴν του, τὸ ἐτίμησε με τὴν εἰκόνα του, καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον* (σ. 261, 4-7). Τα ρήματα *ἔπλασε-ἔμψύχωσε-ἐτίμησε* παρουσιάζουν μία ανιούσα κλίμακα, η οποία εντείνει την ἀντίθεση που θα ακολουθήσει σχετικά με την κατάσταση στην οποία περιήλθε ο Θεός ἐπάνω στον Γολγοθά.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Πῶς ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πῶς ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν. (σ. 261, 3-4)</p>	<p>επαναφορά ἀρχική χιαστό</p>
<p>Ὁ Θεὸς μέσα εἰς τον Παράδεισον τῆς Τρυφῆς ἔλαβε χῶμα ἀπὸ τῆς Γῆς, τὸ ἔπλασε με τὰς χεῖράς του, τὸ ἔμψύχωσε με τὴν πνοὴν του, τὸ ἐτίμησε με τὴν εἰκόνα του, καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον. (σ. 261, 4-7)</p>	<p>παρώνυμα ἀσύνδετο και συνδυασμός σχημάτων: συμπλοκή & μεσαία επαναφορά με κλιμάκωση</p>

⁵⁸ Βλ. Στεργιούλης, 2009, σ. 134-135 για παραπομπές και βιβλιογραφία.

⁵⁹ Μαζαράκης, 1849, σ. 1γ'

⁶⁰ «Το ἀντιθετικό δίπολο της συμπεριφοράς του Θεοῦ προς τον ἄνθρωπο και του ἀνθρώπου προς τον Θεό [...]». (Κασίνης, 1999, σ. 178)

	ομοιοκάταρκτο & ομοιοτέλειτο
Ὁ ἄνθρωπος ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος τοῦ Γολγοθᾶ ἐκατάστησε τὸν Θεὸν χωρὶς μορφήν, χωρὶς πνοήν, ὄλον αἷμα, ὄλον πληγές, (σ. 261, 7-9)	ασύνδετο και συνδυασμός σχημάτων: επαναφορές με αντίθεση (χωρίς≠ὄλον) ομοιοτέλειτο συνωνυμική επιφορά

Ο Μηνιάτης επιμένει στη σύγκριση της κατάστασης του ανθρώπου με αυτή του πληγωμένου Χριστού. Χρησιμοποιεί συνεχώς επαναφορές σε συνδυασμό με άλλα σχήματα επανάληψης, όπως το πολύπτωτο/πολυμορφικό και το ετυμολογικό, και σχήματα σχετικά με τη θέση των λέξεων, όπως το χιαστό και το υπερβατό. Είναι φανερό πως προσπαθεί να προβληματίσει το ακροατήριό του για την αχαριστία του ανθρώπου απέναντι στον φιλόανθρωπο Θεό. Τα πληθωρικά σχήματα λόγου της ενότητας αντανακλούν τη θερμότητα των συναισθημάτων του Μηνιάτη, τον οποίο μπορούμε να φανταστούμε να ρητορεύει με πάθος από τον άμβωνα, έχοντας τη θέα του Εσταυρωμένου. Χαρακτηριστικά σημειώνουμε την αρχική επαναφορά του ρήματος *βλέπω*, μία στοχευμένη επιλογή ρήματος, η οποία εξυπηρετεί την εικονοποιία του Μηνιάτη και την προτροπή προς τους ακροατές να δουν ό,τι εκείνος βλέπει.⁶¹

Επιπλέον, η χρήση ομοιοκάταρκτου και ομοιοτέλειτου δημιουργεί ρίμες στον λόγο του και προσδίδει μουσικότητα. Πρόκειται για άλλο ένα στοιχείο που εξυπηρετεί την *πρόσεξιν*, μιας και οι λόγοι του γράφτηκαν κυρίως για ακροατές, κι όχι για αναγνώστες.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
Βλέπω ἐκεῖ ἕναν Ἄδὰμ καθὼς τὸν ἔπλασεν ὁ Θεός, ἔμψυχον εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ἐστεφανωμένον δόξη καὶ τιμῇ, αὐτεξούσιον βασιλέα πάντων τῶν ὑπὸ	επαναφορά τετραπλή σε συνδυασμό με λεξική αντίθεση (ἐκεῖ≠ἐδῶ)

⁶¹ Κασίνης, 1999, σ. 99

<p>σελήνην# ΚΤΙΣΜΑΤΩΝ, εἰς τὴν ἀπόλαυσιν ὅλης τῆς ἐπιγείου μακαριότητος. (σ. 261, 9-12)</p> <p>Βλέπω ἐδῶ ἕνα Ἰησοῦν Χριστὸν καθὼς τὸν ἐκατάστησεν ὁ ἄνθρωπος, χωρὶς κάλλους, χωρὶς εἶδος ἀνθρώπου, ἐστεφανωμένον με ἀκάνθας, κατάδικον, ἄτιμον ἐν μέσφ δύο ληστῶν, εἰς τὴν ἀγωνίαν τοῦ #πλέον# ΕΠΩΔΥΝΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ.</p> <p>(σ. 261, 12-16)</p>	<p>πολύπτωτο</p> <p>ομοιοτέλευτα</p> <p>υπερβατό</p> <p>επαναφορά πρόθεσης & ομοιοτέλευτο</p>
<p>Συγκρίνω τὴν μίαν με τὴν ἄλλην εἰκόνα: τοῦ Ἄδαμ εἰς τὸν Παράδεισον, τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν Σταυρόν· καὶ στοχάζομαι τί ὠραῖον πλάσμα ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπον τὰ πλουσιόδωρα χέρια τοῦ Θεοῦ, καὶ τί ἐλεεινὸν θέαμα ἔκαμαν τὸν Θεὸν τὰ παράνομα χέρια τῶν ἀνθρώπων.</p> <p>(σ. 261, 16-19)</p>	<p>τριπλή επαναφορά</p> <p>χιαστό</p>
<p>Γνωρίζω ἐκεῖ εἰς τὴν πλάσιν τοῦ ἀνθρώπου ἕνα ἔργον με τὸ ὁποῖον ἐστεφάνωσεν ὅλα του τὰ ἔργα ὁ Θεός.</p> <p>Καὶ γνωρίζω ἐδῶ εἰς τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ μίαν ἀνομίαν με τὴν ὁποῖαν ἐπλήρωσεν ὅλας του τὰς ἀνομίας ὁ ἄνθρωπος.</p> <p>(σ. 261, 20-23)</p>	<p>πολλαπλή επαναφορά (χαλαρή) σε συνδυασμό με:</p> <p>λεξική αντίθεση (ἐκεῖ ≠ ἐδῶ)</p> <p>διπλό πολύπτωτο</p> <p>ομοιοτέλευτο</p>
<p>Ξανοίγω ἐκεῖ μίαν ἄπειρον ἀγάπην τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἐδῶ μίαν ἄπειρον ἀχαριστίαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν.</p> <p>(σ. 261, 23-25)</p>	<p>διπλή επαναφορά σε συνδυασμό με:</p> <p>λεξική αντίθεση (ἐκεῖ ≠ ἐδῶ)</p> <p>χιαστό</p> <p>ομοιοκάταρκτο</p>

Καὶ εἰς τὸν θάνατον ἑνὸς ἀδικοφονεμένου Θεοῦ, ἐγὼ ξανοίγω ἄνθρωπον τὸν φονέα . (σ. 262, 4-5)	ετυμολογικό
--	-------------

Στα επόμενα παραθέματα ο άνθρωπος παρουσιάζεται ως αιτία του θείου πάθους και πάλι με τη χρήση επαναφοράς σε μακροπερίοδο λόγο. Είναι φανερή η διάθεση του Μηνιάτη να παρασύρει μαζί του το κοινό στο πένθος της ημέρας προκαλώντας *δάκρυα συμπαθείας και συντριβῆς*.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Τοῦτο εἶναι, ἀνάμεσα εἰς τὰ ἄλλα, τὸ μεγαλύτερον πάθος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τοῦτο εἶναι ὅπου τοῦ πλήττει τὴν κεφαλὴν <i>περισσότερον ἀπὸ τὸν ἀκάνθινον στέφανον</i>· τοῦτο ὅπου τοῦ κεντᾶ τὴν πλευρὰν <i>περισσότερον ἀπὸ τὴν λόγχην</i>· τοῦτο ὅπου τὸν βασανίζει <i>περισσότερον ἀπὸ τὴν προσήλωσιν</i>· τοῦτο ὅπου τοῦ πικραίνει τὰ χεῖλη <i>περισσότερον ἀπὸ τὴν χολὴν</i>· τοῦτο ὅπου τοῦ βαρεῖ <i>περισσότερον ἀπὸ τὸν Σταυρόν</i>· τοῦτο ὅπου τὸν νεκρώνει <i>γληγορότερον ἀπὸ τὸν θάνατον</i>: νὰ βλέπη αἰτίαν τοῦ Πάθους του καὶ τοῦ θανάτου του ἕναν ἄνθρωπον, τὸ πλάσμα τῶν χειρῶν του.</p> <p>(σ. 262, 6-15)</p>	<p>Πολλαπλή αρχική επαναφορά με μεσαία επαναφορά (χαλαρή)</p>
<p><i>Μὰ νὰ εἴμασθεν ἡμεῖς ἡ ἀφορμή</i>; Πρέπει καὶ νὰ πονέσωμεν καὶ νὰ ἐντραποῦμεν. Πρέπει νὰ κλαύσωμεν καὶ τὸ πάθος του καὶ τὴν ἀχαριστίαν μας. Πρέπει νὰ χύσωμεν διπλὰ τὰ δάκρυα, διὰ νὰ εἶναι δάκρυα καὶ συμπαθείας καὶ συντριβῆς.</p> <p>(σ. 262, 18-22)</p>	<p>ρητορική ερώτηση αρχική επαναφορά & ομοιοτέλετο</p>

Στη συνέχεια, ο ρήτορας εξυπηρετεί τις άλλες δύο λειτουργίες του προοιμίου. Για την *εὐνοϊαν* του ακροατηρίου προς το πρόσωπό του, χρησιμοποιεί την επαναφορές και επαναστροφές με το α' προσώπου ενικού. Εξηγεί πως δεν σκοπεύει να προκαλέσει τυπολατρικούς θρήνους για τα Άγια Πάθη, αλλά να επικεντρωθεί στην ουσιαστική μετοχή των χριστιανών στο πένθος. Έπειτα, ο ρήτορας φροντίζει να ενημερώσει το ακροατήριο για το περιεχόμενο του λόγου του επιτυγχάνοντας έτσι την *εὐμάθειαν* (σ. 263, 9-11). Χρησιμοποιεί την επιφορά του ρήματος *ἔπαθε* για να στρέψει την προσοχή στα πάθη· τα πάθη όχι μόνο τα Άγια, αλλά και τα ανθρώπινα, τα οποία αποσκοπεί να θεραπεύσει μέσα από τις Διδαχές.⁶²

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ὅμως ἐγὼ δὲν ἀνέβηκα σήμερον μὲ τοιοῦτον σκοπὸν ἐπάνω εἰς τοῦτον τὸν ἱερὸν ἄμβωνα· ἐγὼ ἤξεύρω πὼς οἱ Χριστιανοί, ὅπου τώρα κλαίουσι τὰ Πάθη, ἀναμένουσι μ' ὅλον τοῦτο πότε ν' ἀναστηθῆ ὁ Εσταυρωμένος, διὰ νὰ τὸν βάλωσι πάλιν εἰς τὸν Σταυρόν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐγὼ δὲν ἤλθα νὰ παρακινήσω εἰς θρήνον τοὺς Χριστιανούς. Ἐγὼ δὲν ψηφῶ δάκρυα προσωρινά, <u>ὅπου δὲν</u> γεννῶνται ἀπὸ τὴν καρδίαν, <u>ὅπου δὲν</u> εἶναι τέκνα τῆς κατανύξεως.</p> <p>(σ. 262, 24-31)</p>	<p>αρχική επαναφορά</p> <p>μεσαία επαναφορά</p>
<p>Εἶναι καὶ ἄλλοι ὅπου τὸν λυποῦνται, ἂν δὲν τὸν λυποῦνται οἱ Χριστιανοί. Τὸν λυπεῖται ὁ οὐρανός, <u>καὶ</u> σκεπάζει μὲ βαθύτατον σκότος τὸ γαληνόμορφον πρόσωπον· τὸν λυπεῖται ὁ ἥλιος, <u>καὶ</u> κρύπτει εἰς ἔκλειψιν τὰς ἀκτῖνας· τὸν λυπεῖται ἡ γῆ, <u>καὶ</u> σειέται ἀπὸ τὸν κλόνον καὶ ἀνοίγει τὰ μνημεῖα καὶ σχίζει ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω τὸ καταπέτασμα τοῦ Ναοῦ· τὸν λυποῦνται καὶ αὐτοὶ ὅπου τὸν ἐσταύρωσαν, ὅθεν στρέφονται τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη.</p> <p>(σ. 263, 1-7)</p>	<p>επαναστροφή συνεκτική σε συνδυασμό με αρχική επαναφορά</p> <p>μεσαία επαναφορά με ασύνδετο</p>

⁶² «Θὰ ἔλεγα, γενικεύοντας, ὅτι ὑπόστρωμα ὅλων τῶν διδαχῶν εἶναι τὰ πάθη» (Κασίνης, 1999, σ. 57).

<p>Ἐγὼ δὲν ἦλθα, ὄχι, διὰ νὰ σᾶς ἰ κάμω νὰ κλαύσετε· ἦλθα διὰ νὰ [σᾶς] κάμω ἀπλῶς νὰ καταλάβετε τί εἶναι τὸ Πάθος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τοῦτα τὰ τρία κεφάλαια: πρῶτον, τίς εἶναι ἐκεῖνος ὁποῦ ἔπαθε· δεύτερον, τί ἔπαθε· καὶ τρίτον, διὰ ποῖον ἔπαθε.</p> <p>(σ. 263, 7-11)</p>	<p>επαναστροφή προσθετική ως επιδόρθωση</p> <p>επιφορά</p>
<p>Θέλετε ἀκούσει εἰς ἐκεῖνον ὁποῦ ἔπαθε, μίαν ἄκραν συγκατάβασιν· εἰς ἐκεῖνο ὁποῦ ἔπαθε, μίαν ἄκραν ὑπομονήν· καὶ διὰ ἐκεῖνον ὁποῦ ἔπαθε, μίαν ἄκραν ἀγάπην.</p> <p>(σ. 263, 11-13)</p> <p>Καὶ ἀνίσως εἰς τόσην συγκατάβασιν δὲν θέλετε θαυμάσει, εἰς τόσον ὑπομονήν δὲν θέλετε συμπονέσει, εἰς τόσην ἀγάπην δὲν θέλετε εὐχαριστήσει, τότε ναί, θέλω εἰπεῖ πὼς ἡ ΚΑΡΔΙΑ ΣΑΣ ΕἶΝΑΙ ΠΕΤΡΑ ΣΚΛΗΡΟΤΕΡΑ ἀπὸ ἐκεῖνες ὁποῦ ἐσχίσθησαν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ.</p> <p>(σ. 263, 13-17)</p>	<p>μεσαία επαναφορά & ομοιοτέλετο</p> <p>αρχική & μεσαία επαναφορά σε συνδυασμό με πολυμορφικό, ομοιοτέλετο & μεταφορά</p>

Στο τελευταίο μέρος του προοιμίου, ο ρήτορας εγκωμιάζει το σύμβολο της χριστιανικής πίστες και σημείο αναφοράς για την ημέρα, τον σταυρό. Χρησιμοποιεί ρητορική ερώτηση και ευθύ λόγο σαν να είναι ο σταυρός ζωντανό πρόσωπο. Ακολουθεί ένα πενταπλό ασύνδετο σχήμα με προσφωνήσεις του σταυρού και μεταφορές: *ξύλον θεομακάριστον, ὁποῦ ποτισμένον με τὸ ζωηρὸν αἷμα ἐνὸς Θεοῦ ἐσταυρωμένου, μᾶς ἐβλάστησας τὴν ζωὴν* (σ. 263, 23) και *κλίμαξ ἐπουράνιε, ὅθεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν μᾶς ἔδειξε τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν Παράδεισον* (σ. 263, 37-38). Ορισμένες ἀπὸ τις προσφωνήσεις εἶναι ἐμπνευσμένες ἀπὸ κείμενα τοῦ Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας και τὸν Ἀκάθιστο Ὑμνο (βλ. υποσημειώσεις παραθέματος). Ἐτσι, ο ρήτορας πετυχαίνει τὴν *εὔνοιαν* τοῦ ακροατηρίου πρὸς τὸ πρόσωπό του, ὡς γνώστης τῆς θεολογικῆς γραμματείας.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ποῦ εἶσαι; πρόβαλε, <i>ξύλον θεομακάριστον, ὅπου ποτισμένον με τὸ ζωηρὸν αἷμα ἐνὸς Θεοῦ ἐσταυρωμένου, μᾶς ἐβλάστησας τὴν ζωὴν·⁶³ τράπεζα πολύτιμη, ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ἐπληρώθη σήμερον ἡ ἐξαγορὰ τῆς ἀνθρωπίνου σωτηρίας· θρόνε ὑπέριμε, ὅπου ἐκάθισε καὶ ἐβασίλευσε κατὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ νέος Βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ· κλιμαξ ἐπουράνιε,⁶⁴ ὅθεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν μᾶς ἔδειξε τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν Παράδεισον· σῦλε φωτοιδέστατε, ὅπου ὀδηγεῖς τὸν περιούσιον λαὸν⁶⁵ εἰς τὴν μακαρίαν Γῆν τῆς θείας Ἐπαγγελίας.</i></p> <p>(σ. 263, 18-30)</p>	<p>ευθύς λόγος με ρητορική ερώτηση</p> <p>πενταπλό ασύνδετο</p>

Το προοίμιο κλείνει με την προετοιμᾶσια των ακροατῶν για το κύριο μέρος που ακολουθεῖ. Ο Μηνιάτης εὐχεται να γίνει ο Σταυρὸς μέσο σωτηρίας για τους ανθρώπους με αφορμὴ τὴν σημερινὴν θλιβερὰν διήγησιν (σ. 263, 34).

5.2.2 Α' μέρος (σ. 264, 3 – σ. 271, 32)

Το α' μέρος ξεκινᾶ εστιάζοντας στον Ἐσταυρωμένο Ἰησοῦ, ὅπως ἐπιβάλλει ἡ ἡμέρα ἐκφώνησης του λόγου. Ἐτσι, ὁ ρήτορας ἀνταποκρίνεται στο προοίμιο, ὅπου εἶχε εἰπωθεῖ ὅτι στο πρῶτο κεφάλαιο θα μιλήσει για το *τίς εἶναι ἐκεῖνος ὅπου ἔπαθε* (σ. 263, 10). Χρησιμοποιώντας σχήματα ἐπανάληψης καὶ χωρία ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή (σ. 264, 7, 17-18, 20) τονίζει τὴν ἐκούσια ἐπιλογή του Ἰησοῦ να κενωθεῖ ἀπὸ τὴ θεία φύση του για να βιώσει τὸν πόνον τῆς ἀνθρώπινης φύσης.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
----------	-------

⁶³ Βλ. «Ἐὖλον ζωῆς ἐστι πᾶσι τοῖς ἀνετοχομένοις αὐτῆς.» (Migne ὅπως ἀναφέρεται στο <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2035:061:2489>).

⁶⁴ Βλ. «χαῖρε, κλιμαξ ἐπουράνιε, δι' ἧς κατέβη [ὁ] θεός.» (Migne ὅπως ἀναφέρεται στο <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2881:005:1546>).

⁶⁵ Βλ. «χαῖρε, πύρινε σῦλε ὀδηγῶν τοὺς ἐν σκότει.» (Migne ὅπως ἀναφέρεται στο <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2881:005:6385>).

<p>Ὅλον τὸ θεμέλιον τῆς ὀρθοδόξου μας πίστεως εἶναι πὸς ἐκεῖνος ὁποῦ ἔπαθε, ὁποῦ ἐσταυρώθη, ὁποῦ ἀπέθανεν, ἐστάθη ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.</p> <p>(σ. 264, 3-6)</p>	<p>επαναφορά & κλιμακωτό σχῆμα</p>
<p>[...] ὁ ἄνθρωπος ὁποῦ ἔπαθεν ἦτον Θεός, Θεὸς ὕψιστος, Βασιλεὺς τῶν αἰώνων. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο, ἐκαταδέχθη νὰ πάρῃ δούλου μορφήν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος (Φιλιπ. β'). Θεὸς ἀναμάρτητος, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἠθέλησε νὰ βαστάξῃ τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ φανῇ ὡσὰν ἓνας ἁμαρτωλός. Θεὸς <u>πλήρης</u> δόξης, <u>πλήρης</u> δυνάμεως, <u>πλήρης</u> ἀθανασίας, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἀδείασεν, <i>ἐΚΕΝΩΣΕΝ</i> καθὼς λέγει ὁ θεῖος Παῦλος, τὸν ἑαυτὸν του ἀπὸ ὅλον τὸν πλοῦτον τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, μένοντας εἰς τὴν ἀσθένειαν καὶ πτωχείαν μόνην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἕως ν' ἀποθάνῃ· τὴν ὁποίαν ΚΕΝΩΣΙΝ ὕφεσιν τινα καὶ ἐλάττωσιν ὀνομάζει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος (Λόγ. λα').</p> <p>(σ. 264, 17-26)</p>	<p>επαναστροφή προσθετική σε συνδυασμὸ με επαναφορά αρχική</p> <p>επαναφορά επιθέτου⁶⁶</p> <p>ετυμολογικό</p>

Ο Μηνιάτης συνεχίζει διηγούμενος ἓνα γεγονός ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα: τὴν περίπτωση τοῦ βασιλιά Ζάλευκου τῶν Λοκρῶν, ὁ ὁποῖος ἐζήσῃ τον 7^ο αἰ. π.Χ. στὴν Κάτω Ἰταλία. Αἰσιοποιεῖ τὸ σχῆμα τῆς ἠθοποιίας διακόπτοντας τὴν ἀφήγησή του καὶ τοποθετώντας τὸν Ζάλευκο νὰ μιλά σε α' πρόσωπο (σ. 265, 12-34). Ἡ ἱστορία τοῦ Ζάλευκου συγκινεῖ· στὴν προσπάθεια του νὰ παραμείνῃ δίκαιος νομοθέτης καὶ σπλαχνικὸς πατέρας, ἀποφασίζει νὰ τιμωρήσῃ τὸν μοιχὸ γιο του ἀφαιρώντας του τὸ ἓνα μάτι. Ὁ νόμος ὁμῶς ὀρίζει ὅτι κατὰ τὴ διάπραξη μοιχείας, πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν δύο μάτια. Γι' αὐτὸ ὁ Ζάλευκος θυσιάζει καὶ ἓνα δικό του μάτι. Ἡ τριπλὴ ἐπαναφορά που παρεμβάλλεται στὸ ἐνδιάμεσο, ἐντείνει τὴ δραματικότητα τῆς θέσης του: «*Ἄχ, τύχη, καὶ ἂν ἐγὼ ἔμελλον νὰ εἶμαι πατὴρ, διατί νὰ μὲ κάμῃς κριτὴν;* Ἄχ, φύσις, καὶ ἂν ἐγὼ ἔμελλον νὰ εἶμαι κριτὴς, διατί νὰ μὲ κάμῃς πατέρα;» (σ. 265, 18-20). Αἰξίζει νὰ

⁶⁶ Νάκας κ.α., 2011

αναφερθεί πως η χρήση του σχήματος της ηθοποιίας είναι συχνή στον Μηνιάτη, διότι εξυπηρετεί στη χαρακτηριστική θεατρικότητα των κηρυγμάτων του.⁶⁷

Στη συνέχεια, η ιστορία του βασιλιά Ζάλευκου παρομοιάζεται με τη σχέση Θεού και ανθρώπου. Ο Θεός, ως βασιλιάς και πατέρας, αποφασίζει να θυσιάσει ένα μέρος του, τον Υιό Του, για να διασφαλίσει την σωτηρία του εκπεσόντος ανθρώπου, ενώ παραμένει δίκαιος και σπλαχνικός. Όπως στην περίπτωση του Ζάλευκου χρειάστηκε *να έβγοῦσι δύο μάτια* (σ. 265, 29), έτσι και στη σωτηρία του ανθρώπου *ἐχρειάζοντο δύο φύσεις, ἀνθρωπίνη καὶ θεία* (σ. 266, 34). Ο παραλληλισμός των γεγονότων βοηθά το ακροατήριο να αντιληφθεί το νόημα της θυσίας του Ιησού. Ο ρήτορας και πάλι χρησιμοποιεί επαναφορά για να τονίσει τη δικαιοσύνη και πατρική αγάπη του Θεού και ένα τετραμελές πολυσύνδετο (σ. 267, 14-15) για τις ιδιότητες του Θεού: «Κριτὴς καὶ Πατὴρ καὶ Θεὸς καὶ Πλάστης». Επιπλέον, η ισοκωλία⁶⁸ που το χαρακτηρίζει δίνει κίνηση στον λόγο και εξυπηρετεί τον Μηνιάτη στην απομνημόνευση του λόγου.⁶⁹

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ὁ Θεὸς κριτὴς δίκαιος, ὁποῦ θέλει να φυλάξῃ τὸν νόμον του· μὰ καὶ πλάστης φιλόανθρωπος, ὁποῦ θέλει <i>να φυλάξῃ τὸ πλάσμα του</i>. Τί <i>να κάμη</i>;</p> <p><u>Κριτὴς καὶ Πατὴρ καὶ Θεὸς καὶ Πλάστης</u>, ἤρην ἢ ἄπειρός του σοφία ἕνα μέσον να φυλάξῃ τὸν νόμον του, καὶ <i>να φυλάξῃ καὶ τὸ πλάσμα του</i>.</p> <p>(σ. 267, 12-16)</p>	<p>πολυσύνδετο</p> <p>μεσαία επαναφορά</p> <p>επιφορά</p>

Ἐπειτα, ο ρήτορας αναλύει τη φύση του Ιησού, η οποία συνδυάζει το ανθρώπινο με το θείο στοιχείο. Παρομοίως με την παράγραφο για τον Ζάλευκο, το σχήμα της ηθοποιίας επικρατεί κι εδώ (σ. 267, 17-30). Ο ρήτορας εύστοχα επιλέγει να θέσει ως αφηγητή τον Θεό, καθώς έτσι προβάλλει την εικόνα ενός προσιτού και φιλόανθρωπου Θεού. Χαρακτηριστικά

⁶⁷ «Πρέπει να τὸ πῶ καθαρά· οἱ Διδαχὲς πρέπει ν' ἀντιμετωπίζονται ὡς θεατρικοί μονόλογοι, διότι τὸ δραματικό στοιχείο [...] εἶναι διάχυτο παντοῦ.» (Κασίνης, 1999, σ. 75)

⁶⁸ Ο ἴσος ἀριθμὸς συλλαβῶν μεταξύ των παρατιθέμενων ὀρων, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ὡς ισοκωλία. Βλ. Lausberg, 1998, σ. 320 για τὸ ἰσόκωλον.

⁶⁹ Κασίνης, 1999, σ. 140

είναι τα χιαστά σχήματα που χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν την αντίθεση ανάμεσα στη φθαρτότητα της ανθρώπινης φύσης και την πληρότητα της φύσης του Ιησού.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Αὐτὴ εἶναι λοιπὸν ἡ ἀφορμὴ κατὰ τὴν ὁποίαν χρεια ἦτον νὰ πάθῃ καὶ νὰ ἀποθάνῃ ἓνας Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος· διὰ νὰ ἴμφορη ὡς ἄνθρωπος νὰ πληρωθῇ, καὶ ὡς Θεὸς νὰ πληρώσῃ σωστά.</p> <p>(σ. 267, 30-32).</p>	<p>πολυμορφικό</p>
<p>Μᾶς ἔγγιζεν ἡ τιμωρία τοῦ θανάτου εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ;</p> <p>Ἄλλ' εἰς τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, ἡ τιμωρία τοῦ θανάτου ἐξηφανίσθη.</p> <p>(σ. 268, 2-3)</p>	<p>χιαστό με ζεύγος αντίθετων ὁρων (ἀνθρωπότητα ≠ θεότητα)</p>
<p>Ἐπληρώσαμεν μὲ τὴν θεῖαν σάρκα, ἡνωμένην τῷ θεῷ Λόγῳ⁷⁰, καὶ ἐλυτρώθημεν μὲ τὸν θεῖον Λόγον, ἡνωμένον τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί.</p> <p>(σ. 268, 4-6)</p>	<p>χιαστό με ζεύγος αντίθετων ὁρων (θεῖαν ≠ ἀνθρωπίνῃ) & μεσαία επαναφορά ομοιοκάταρκτη & ομοιοτέλετο</p>

Η επόμενη ενότητα λόγου αφιερώνεται στη συγκατάβαση του Θεού προς τον άνθρωπο. Ο Μηνιάτης αξιοποιεί κυρίως την επαναφορά και το ασύνδετο. Αρχικά, αναφέρεται στη στάση του Θεού, ο οποίος χωρίς αντάλλαγμα είχε κάθε πρόθεση να συγχωρήσει τον αμαρτωλό άνθρωπο και να του δώσει άλλη μία ευκαιρία στη σωτηρία και στην αιωνιότητα: «**Ἐδύνητο καὶ χωρὶς** καμίας πληρωμῆς νὰ μᾶς ἀφήσῃ τὸ ἄπειρον χρέος. **Ἐδύνητο καὶ χωρὶς** τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου τοῦ Υἱοῦ νὰ συγχωρήσῃ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ ἀνθρώπου. **Ἐδύνητο καὶ χωρὶς** τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ σβέσῃ τὴν φλόγαν τῆς αἰωνίου Κολάσεως. **Ἐδύνητο!**» (σ. 268, 17-20).

Ἐπειτα, μιλά για την παράδοση του Ιησού στους εχθρούς Του και τους βασανισμούς που υπέστη. Σε αυτό το σημείο η ομιλία κορυφώνεται με τη χρήση επάλληλων επαναφορών και

⁷⁰ «Ὁ Ἰωάννης μᾶς παραδίδει τὸ τελευταῖο μυστικὸ αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τοῦ θεοῦ Λόγου, συνταυτίζοντάς το μὲ τὸ μυστήριον τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ: ὡς Υἱός, ὁ Ἰησοῦς εἶναι ὁ ὑποστατικὸς Λόγος, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ». (Léon-Dufour, 1980, σ. 613)

επάλληλων ασυνδέτων (σ.269, 18-29). Αυτή η επαλληλία σχημάτων είναι χαρακτηριστικό της γραφής των πατέρων της εκκλησίας.⁷¹ Εδώ το αξιοποιεί ο Μηνιάτης όχι μόνο για να επιμείνει στη θεία συγκατάβαση, αλλά και για να μεταφέρει τη συγκίνηση που ο ίδιος βιώνει στη συνειδητοποίηση ότι ένας θεός θυσιάζεται για χάρη του ανθρώπου. Επιπλέον, η παράθεση των βασανισμών του Ιησού γίνεται με τη χρήση κλιμακωτού σχήματος σε αύξουσα κλίμακα (σ. 269, 23-24) συμβάλλοντας στην κορύφωση της συγκίνησης.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ	
<p><i>Καὶ τί παράδοξον ἦτον, Θεέ μου, ἂν ὁ Ἀβραὰμ ἤθελε θυσιάσει τὸν υἱὸν του διὰ τὴν ἀγάπην σου; Ἐσὺ εἶσαι Θεὸς ἄξιος ἀπείρου ἀγάπης· ἐσὺ εἶσαι Θεὸς καὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσαάκ· εἶσαι Θεός, καὶ ὅ,τι κάμει διὰ σὲ ἕνας ἄνθρωπος τὸ κάνει χρεωστικῶς καὶ ἀξίως.</i></p> <p>(σ.269, 6-10)</p>	<p>ρητορική ερώτηση</p> <p>ασύνδετο με αρχική επαναφορά</p>	
<p>Παρέδωκεν <i>να τὸν πωλήσωσιν οἱ μαθηταὶ του, να τὸν ἀρνηθοῦσιν οἱ φίλοι του, να τὸν κρίνωσιν οἱ ἐχθροὶ του.</i></p> <p>(σ. 269, 18-19)</p>	<p>ασύνδετο με συμπλοκή & ομοιοτέλετο</p>	
<p>Παρέδωκεν <i>εἰς τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων, εἰς τὴν κρίσιν τῶν Ἐθνικῶν, εἰς τὰς κατηγορίας τῶν ἱερέων, εἰς τοὺς ἐμπαιγμοὺς τῶν στρατιωτῶν, εἰς τὸ μῖσος καὶ εἰς τὴν μανίαν ἑνὸς ἀχαρίστου λαοῦ, ὅπου ἐΔΙΨΑ Τὸ ΑἷΜΑ ΤΟΥ.</i></p> <p>(σ.269, 19-22)</p>	<p>ασύνδετο με μεσαία επαναφορά, ομοιοτέλετο & μεταφορά</p>	<p>αρχική επαναφορά «Παρέδωκεν» ως ενοποιητικό στοιχείο των επιμέρους ασυνδέτων</p>
<p>Παρέδωκεν <i>εἰς τοὺς ἐΜΠΤΥΣΜΟΥΣ, εἰς τὰ ΡΑΠΙΣΜΑΤΑ, εἰς τὰς ΜΑΣΤΙΓΑΣ, εἰς τὰς ἀΚΑΝΘΑΣ, εἰς τὸν ΣΤΑΥΡΟΝ, με ἕνα τρόπον ὅπου δὲν τὸν ἐλόγιασεν ὡσὰν υἱόν, ἀλλ' ὡσὰν ἕνα ἁμαρτωλόν, μάλιστα ὡσὰν αὐτὴν τὴν ἴδιαν ἁμαρτίαν, διὰ να κρίνη ὡσὰν πταισμένην</i></p>	<p>ασύνδετο με κλιμακωτό</p>	

⁷¹ Νάκας κ.α., 2011, σ. 232

<p>τὸν Υἱόν, καὶ νὰ ἀθώωσῃ τὸν πταίστην ἄνθρωπον. Διὰ νὰ παιδεύσῃ τὸν ἀναμάρτητον καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν ἁμαρτωλόν, διὰ νὰ πληρώσῃ εἰς ἐκεῖνον ὅλην τοὴν θείαν δικαιοσύνην, διὰ νὰ χύσῃ εἰς τοῦτον ὅλον τοῦ τὸ ἄπειρον ἔλεος.</p> <p>(σ.269, 23-29)</p>	<p>επάλληλες επαναφορές</p> <p>ομοιοτέλευτα</p>
--	---

Πλησιάζοντας στο τέλος του α' μέρους της διηγήσεως γίνεται λόγος για τη σταυρική θυσία. Η επικέντρωσή του στη θυσία φαίνεται με τα σχήματα που μιλούν για το αίμα που χύθηκε πάνω στο σταυρό. Με ρητορικές ερωτήσεις καλεί το ακροατήριο προς εξομολόγηση και μετάνοια (σ. 271, 3-7). Ακολουθεί ένα σχήμα ηθοποιίας με τον Ιησού να παίρνει τον λόγο και να αναρωτιέται εάν ωφέλησε τους Χριστιανούς το αίμα που χύθηκε για τη σωτηρία τους, καθώς η συμπεριφορά των Χριστιανών δείχνει ότι περισσότερο απομακρύνονται από τον σωτήρα τους, παρά τον τιμούν. Εδώ κάνει την εμφάνισή του το σχήμα του κύκλου με την επανάληψη χωρίου από τους Ψαλμούς.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Τοῦτος ἔχυσε #διὰ νὰ μᾶς ἐξαγοράσῃ τὰς ψυχάς, # ὅλον τὸ αἷμα. Καὶ ἡμεῖς, ἀλλοίμονον, κρατοῦμεν ἀκόμη αἰχμαλώτους τὰς ψυχάς; Ἡμεῖς ἀκόμη δὲν ἐλύσαμεν τὰ δεσμά; Ἡμεῖς ἀκόμη δουλεύομεν τῇ ἁμαρτία; Ἡμεῖς ἀκόμη δὲν ἤλθομεν εἰς ἐξομολόγησιν καὶ μετάνοιαν;</p> <p>(σ. 271, 3-7)</p>	<p>υπερβατό</p> <p>ρητορικές ερωτήσεις με αρχική επαναφορά & ομοιοτέλευτα</p>
<p>Καὶ λοιπόν, τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου; ἢμπορεῖ νὰ μᾶς εἰπῇ ὁ Σωτήρ. «Τὸ σὸν αἷμα ὅπου ἔχυσα ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη μου· ἢ ἀγωνία ὅπου ἔκαμα εἰς τὸν Κῆπον· τόσον αἷμα ὅπου ἔτρεξεν ἀπὸ ὅλον μου τὸ σῶμα εἰς τὲς μᾶστιγες, ἀπὸ τὴν κεφαλὴν μου διὰ τὰς ἀκάνθας, ἀπὸ τὴν πλευρὰν μου διὰ τὴν λόγχην· τόσον αἷμα, ἀπὸ τὰς πληγὰς τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἔπεσε</p>	<p>σχ. ηθοποιίας με κύκλο ασύνδετο με αρχική επαναφορά</p>

ματαίως εἰς τὴν γῆν διὰ τὸ καταπατοῦσιν οἱ ἄνθρωποι; Τίς ὠφέλεια ἐν τῷ αἵματί μου; ⁷²	
---	--

(σ.271, 8-14)

Κλείνοντας, ο Μηνιάτης φροντίζει για τη συνοχή του κειμένου και για την *εὐμάθειαν* των ακροατῶν με μία κατακλείδα: «Εἶδαμεν τίς εἶναι ἐκεῖνος ὅπου ἔπαθεν, καὶ ἐθαυμάσαμεν μίαν ἄκραν συγκατάβασιν. ἼΑς ἰδοῦμεν τί ἔπαθε, διὰ τὸ συμπονέσωμεν εἰς μίαν ἄκραν ὑπομονήν.» (σ. 271, 31-32).

Ανακεφαλαιώνοντας το α' μέρος, παρατηρούμε ότι ο ρήτορας ανέλυσε το *τίς εἶναι ἐκεῖνος ὅπου ἔπαθε*, στρέφοντας την προσοχή του ακροατηρίου σε χαρακτηριστικά του Θεού και του Υιού Του: δικαιοσύνη, ευσπλαχνία, συγκατάβαση, υπακοή, ταπείνωση. Αυτά αποδόθηκαν στην πλειονότητά τους με το σχήμα της επαναφοράς και άλλα σχήματα επανάληψης, το σχήμα ηθοποιίας, το ασύνδετο και το ομοιοτέλετο.

5.2.3 Β' μέρος (σ. 272, 1 – σ. 281, 15)

Ἐχοντας προετοιμάσει το ακροατήριο για το τι θα ακολουθήσει, ο ρήτορας θα αναλύσει τα Ἅγια Πάθη. Η μετάβαση στο β' μέρος γίνεται με μία εκτενή παρομοίωση του βασανισμένου σώματος του Ιησού με ένα θαλασσοδαρμένο πλοίο⁷³: ὅπως το πλοίο μάχεται με την άγρια θάλασσα, εγκαταλειμμένο στη μέση του ωκεανού και βυθίζεται, ἔτσι και ο Ιησούς βασανισμένος, πληγωμένος και εγκαταλειμμένος επάνω στον σταυρό, παραδίδει το πνεύμα Του. Η χρήση αυτής της παρομοίωσης με την γλαφυρή εικόνα της θάλασσας, μεταφέρει τον ακροατή σε άλλο χρονικό πλαίσιο και τον ξεκουράζει από την αφήγηση.

Ἐπειτα, ο ρήτορας πιάνεται από το γεγονός που ήταν η αρχή των Παθῶν: την προδοσία του Ιούδα. Στο σημείο αυτό χρησιμοποιεί την ειρωνεία για να δηλώσει την παρουσία του Ιούδα δίπλα στον δάσκαλό του την ώρα της μοναξιάς, μία παρουσία που μόνο αναληθική δεν είναι για τον Ιησού αφού καταλήγει στο φιλί της προδοσίας. Επιπλέον, αξιοπρόσεκτο είναι το κλιμακωτό με τη χαρακτηριστική μουσικότητα, το οποίο χρησιμοποιεί για να χαρακτηρίσει τον Ιούδα: «Ἐσὺ εἶσαι ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ὁ ἀποστάτης ἀπόστολος, ὁ δόλιος μαθητής.» Στη συνέχεια, εντοπίζουμε για πρώτη φορά κι άλλα είδη σχημάτων σχετικά με την πληρότητα του

⁷² Βλ. Ψλ 29, 10

⁷³ Μαρκομυελάκη, 2020, σ. 86-87

λόγου (έλλειψη) και τη σημασία των λέξεων (ειρωνεία), τα οποία χρησιμοποιούνται για να μιλήσει ο Μηνιάτης για την προδοσία.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Εἶδετε ποτέ, Χριστιανοί, ἓνα μικρὸν πλοιάριον μέσα εἰς πλατεῖαν θάλασσαν, μακρὰν ἀπὸ τὴν γῆν, ἐγκαταλελειμμένον ἀπὸ πᾶσαν καὶ τέχνην καὶ βοήθειαν, πολεμούμενον ἀπὸ ἐναντίους καὶ σφοδροτάτους ἀνέμους, συχνοδαρμένον ἀπὸ ἄγρια κύματα, ὅπου τέλος πάντων καταποντίζεται εἰς τὸν βυθόν;</p> <p>Τέτοιας λογῆς στοχασθῆτε νὰ βλέπετε εἰς τὴν αἱματώδη θάλασσαν τῶν πικροτάτων παθῶν τὸν μονογενῆ Υἱὸν τῆς Παρθένου, μακρὰν ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς ἡγαπημένης του Μητρός, ἐγκαταλελειμμένον ἀπὸ τὸν ἄναρχόν του Πατέρα, ὅπου μίαν φορὰν παρέδωκεν αὐτὸν μοναχόν, χωρὶς τὴν βοήθειαν καὶ συντροφίαν τῶν μαθητῶν, ὅπου τὸν ἀφήκαν καὶ ἔφυγον.</p> <p>(σ. 272, 2-12)</p>	<p>παρομοίωση:</p> <p>αναφορικό μέρος (παρομοιαστής)</p> <p>δεικτικό μέρος (παρομοιαζόμενο)</p> <p>Τα δύο μέρη συνδέονται ἀπὸ τον κοινὸ ὄρο, το βασανισμένο σῶμα του Ἰησοῦ.</p>
<p>Μὰ ὄχι! Ἐγὼ βλέπω ἓνα του μαθητὴν ὅπου ἔρχεται με πλῆθος πολὺ στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, με ἄρματα, με φανούς, με λαμπάδας, πλησιάζει, τὸν ἀγκαλιάζει, τὸν φιλεῖ.</p> <p>(σ. 272, 12-14)</p>	<p>ασύνδετο με ειρωνεία & κλιμάκωση</p> <p>παρήχηση [p], [l]</p> <p>συνωνυμικό</p>
<p>Ἐσὺ εἶσαι ὁ Ἰούδας ὁ προδότης, ὁ ἀποστάτης ἀπόστολος, ὁ δόλιος μαθητής.</p> <p>(σ. 272, 23-24)</p>	<p>ασύνδετο με κλιμακωτό, παρήχηση [δ] & ομοιοκάταρκτο</p>
<p>Ἐπροδόθησαν καὶ ἄλλοι, ἐπωλήθησαν καὶ ἄλλοι, μὰ καθὼς ἐπροδόθη καὶ ἐπωλήθη ὁ Χριστός, ἄλλος οὐδεὶς! Ἐπρόδωσεν ὁ Βροῦτος τὸν Καίσαρα, μὰ διὰ</p>	<p>τριπλό πολυμορφικό με επιφορά</p>

<p>τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. Ἐπρόδωσεν ὁ Ἰούδας τὸν Χριστόν, μὰ διὰ τριάκοντα ἀργύρια.</p> <p>(σ. 273, 12-14)</p>	<p>Προέκταση του πολυμορφικού «Ἐπροδόθησαν» με την αρχική επαναφορά που ακολουθεί.</p>
<p>Ἄν δὲν λογίζεται ὡς Υἱὸς Θεοῦ, <u>ὑπομονή</u>· δὲν εἶναι ἀκόμη φανερὰ γνωρισμένος. Μὰ, κὰν νὰ ἐλογίζετο ὡς υἱὸς ἐνὸς ἀνθρώπου; Οὐδὲ τοῦτο. Λογίζεται ὡσὰν ἓνα <i>ἄλογον</i> ζῶον διωρισμένον εἰς τὴν σφαγὴν.</p>	<p>ἐλλειψη</p> <p>αρχική επαναφορά σε συνδυασμό με ετυμολογικό</p>

Ο Μηνιάτης συνεχίζει στεκόμενος όχι τόσο σε γεγονότα, όσο σε ένα χαρακτηριστικό του Ιησού κατά τη βίωση των Παθών: τη σιωπή Του.⁷⁴ Με πλήθος σχημάτων αναδεικνύει τη μακροθυμία του Ιησού μπροστά στους χλευασμούς, τα ραπίσματα, την αδικία, έως και το γεγονός ότι Τον αρνήθηκε ο μαθητής του, ο Πέτρος. Παράλληλα, εμφανίζεται για πρώτη φορά το σχήμα της επαναδίπλωσης (σ. 273, 22-23) σε μια προσπάθεια του ρήτορα να τονίσει την έκπληξή του για την ανάδειξη του Ιησού ως ενόχου.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Οἱ κριταὶ ἐχθροί, οἱ μάρτυρες ψευδεῖς, ποῖαν ἀπόφασιν ἀναμένομεν;</p> <p><i>Ἐνοχος θανάτου ἐστίν! Ἐνοχος θανάτου ἐστίν;</i> Καὶ λοιπόν, ἄς ἀποθάνη. Μὰ τίς χρεῖα εἶναι νὰ τὸν πτύουσιν εἰς τὸ πρόσωπον; Νὰ τὸν κολαφίζουσιν, νὰ τὸν ραπίζουσι; Καὶ διὰ περισσότερον περιγέλιον, νὰ τοῦ σφαλίζουσι τὰ μάτια;</p> <p>(σ. 273, 21-25)</p>	<p>ἐλλειψη</p> <p>επαναδίπλωση</p> <p>επιτακτική &</p> <p>ρητορικές</p> <p>ερωτήσεις</p>

⁷⁴ Η σιωπή του Ιησού καταγράφεται και στο Ευαγγέλιο στα σχετικά χωρία για τη σύλλησή Του: «καὶ ἀναστὰς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· οὐδὲν ἀποκρίνη; τί οὗτοι σου καταμαρτυροῦσιν; ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα.» Μτ. 26, 62-63

<p>Προφήτευσον ἡμῖν τίς ἐστὶν ὁ παῖσας σε; Προφήτευσον ἡμῖν ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὅπου συχνότερα σὲ κολαφίζει; Ἰουδαῖος ἢ αἰρετικὸς ἢ Ὀρθόδοξος; Προφήτευσον ἡμῖν τίνος εἶναι ἐκεῖνο τὸ χέρι ὅπου σοῦ δίδει τὸ βαρύτερον ράπισμα; <i>Εἶναι χέρι</i> σκανδαλοποιῦ ἱερέως ἢ ἀνευλαβοῦς λαϊκοῦ; <i>εἶναι χέρι</i> πόρνης ἀσελγοῦς, ἢ νέου ἀκολάστου; <i>εἶναι χέρι</i> ἀδίκου κριτοῦ ἢ πλουσίου πλεονέκτου; <i>εἶναι χέρι</i> φονέως αἰμοβόρου ἢ κλέφτου ἄρπαγος; Προφήτευσον ἡμῖν τί σοῦ πονεῖ περισσότερο, τὰ ραπίσματα τῶν Ἰουδαίων ἢ αἱ ἀμαρτίες τῶν Χριστιανῶν;»</p> <p>(σ. 273, 32-σ.274, 6)</p>	<p>επάλληλες αρχικές επαναφορές</p>
<p>Ὁ Πέτρος, ἢ πέτρα τῆς <u>πίστεως</u>, ἔγινε <i>πέτρα σκανδάλου!</i></p> <p>(σ.274, 11-12)</p>	<p>ετυμολογικό με μεταφορές & ομοιοκάταρκτο</p>
<p>Μίαν ὥραν ἐστάθης εἰς τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἔκλαυσε ὅλην σου τὴν ζωὴν. Ἄθλιοι ἡμεῖς, ὅπου εἴμασθεν <u>τόσον γλήγοροι εἰς τὴν ἀμαρτίαν</u> καὶ <u>τόσον ἄργοι εἰς τὴν μετάνοιαν</u>.</p> <p>Ἡμεῖς ἀμαρτάνομεν ὅλην μας τὴν ζωὴν, καὶ δὲν κλαίομεν μίαν ὥραν.</p> <p>(σ. 274, 21-25)</p>	<p>χιαστό</p> <p>διπλή επαναφορά με αντιθέσεις</p>

Ἡ καθοριστικὴ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόφαση τοῦ Πιλάτου παρουσιάζεται με παρόμοια μοτίβα σχημάτων. Συναντάμε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν εμφάνιση ἐνός ἄλλου εἴδους ἐπαναφοράς, τῆς προθυματικῆς. Επιπλέον, διακρίνουμε τὴ χρήση τῆς υπερβολῆς στο χωρίο «**ὄλος** ὁ λαὸς τὸν κατακρίνουσιν ὡς πταίστην, **ὄλοι** τὸν θέλουσιν ἀποθαμένον, **ὄλοι** φωνάζουσιν: Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν!» (σ. 275, 2-4) με σκοπὸ νὰ τονιστεῖ ἡ προδοσία τοῦ λαοῦ ποὺ κάποτε προῦπάντησε τὸν Ἰησοῦ μετὰ βαΐων καὶ κλάδων, ἐνῶ τώρα Τον παραδίδει ἀνευδοίαστα «ἵνα σταυρωθῇ»⁷⁵.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
----------	-------

⁷⁵ Βλ. Μτ. 27, 26

<p>Πούπετες⁷⁶ δὲν εὕρισκει καταφυγὴν καὶ βοήθειαν· ὀλοῦθεν καταφρόνεσιν, τιμωρία.</p> <p>(σ. 274, 33-34)</p>	<p>προθυματική επαναφορά</p>
<p>Ἰερεῖς καὶ λαϊκοί, Ἰουδαῖοι καὶ Ἐθνικοί, ἄρχοντες καὶ δοῦλοι, κριταὶ καὶ στρατιῶται, νέοι καὶ γέροντες, κάθε τάξις, ὅλος ὁ λαὸς τὸν κατακρίνουσιν ὡς πταιστήν, ὅλοι τὸν θέλουσιν ἀποθαμένον, ὅλοι φωνάζουσιν: Σταύρωσον, σταύρωσον αὐτόν!</p> <p>(σ. 274, 34-275, 4)</p>	<p>ασύνδετο επαναφορά και υπερβολή</p>
<p>Ἐρώτησε τοὺς λαοὺς ὅπου ἐκστατικοὶ ἠκούασιν τὸ θεῖον τοῦ κήρυγμα· ἐρώτησε μίαν Σαμαρίτιν, ὅπου μὲ ἓνα τοῦ λόγον ἀπὸ πόρνη ἔγινε παρθένος· μίαν Μαгдаληνήν, ὅπου ἀπὸ ἀμαρτωλὸς ἔγινεν ἀπόστολος· ἓνα Ζακχαῖον, ὅπου ἀπὸ πλεονέκτης ἔγινεν ἐλεήμων· ἓνα Ματθαῖον, ὅπου ἀπὸ τελώνης ἔγινεν Εὐαγγελιστής· ἐρώτησε ἓνα Λάζαρον, ὅπου ἀκόμη ζῆ, τὸν ὅποιον ἐξ ἡμέρες εἶναι ὅπου ἀνάστησε τεταρταῖον· ἐρώτησε τοὺς παῖδας τῆς Ἱερουσαλήμ ὅπου τὸν ἐπροῦπάντησαν μετὰ βαΐων καὶ κλάδων ψάλλοντες τὸ Ωσαννά!</p> <p>(σ. 275, 14-21)</p>	<p>τετραπλή επαναφορά</p>
<p>Ἄν εἶχες νοῦν νὰ ἐκαταλάμβανες τὴν ὑψηλὴν μας θεολογίαν, ἐγὼ σοῦ ἔλεγα πὼς τοῦτος εἶναι ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ προανάρχου Πατρός, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο·</p> <p>(σ. 275, 25-28)</p>	<p>προθυματική επαναφορά</p>
<p>Οὐχ εὕρισκω ἐν αὐτῷ αἰτίαν. Καὶ μ' ὅλον τοῦτο... <i>παράνομα κριτήρια τῆς γῆς, κρίσεις ἀδίκες τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων!</i></p>	<p>συνωνυμικά κώλα με ετυμολογικό</p>

⁷⁶ πούπετες (επίρ.) = πουθενά

(σ. 275, 34-35)

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα βασανιστήρια του Ιησού, η μαστίγωση και η ένδυση με κόκκινη χλαμύδα. Ο λόγος του Μηνιάτη αποκτά ζωνηράδα με τα επάλληλα κλιμακωτά σχήματα και την παρομοίωση εμπνευσμένη από τους Ψαλμούς «αναβάλλεται τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον»⁷⁷ (σ. 276,7), όπου ο Ιησούς παρομοιάζεται να ακτινοβολεί σαν να είναι ένδυμά του το φως. Παρακάτω, είναι χαρακτηριστική η τετραπλή επαναφορά (σ. 277, 5-12) η οποία λειτουργεί σαν ενωτικό στοιχείο μεταξύ των αντιθετικών εικόνων που σχηματίζονται, λ.χ. τα αγκάθια του στεφάνου που πληγώνουν τον Ιησού, θα γίνουν βέλη κατά των εχθρών της χριστιανικής πίστης.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>ἽΩ ἐλεεινὸν θέαμα, νὰ βλέπη τινὰς ἕνα Υἱὸν Θεοῦ, #ὅπου εἰς τοὺς οὐρανοὺς <i>ἀναβάλλεται τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον</i>,# γυμνὸν εἰς τὰ μάτια καὶ στρατιωτῶν, ὅπου ἐμπαίζουσι, καὶ Ἰουδαίων, ὅπου βλασφημοῦσι.</p> <p>(σ. 276, 5-9)</p>	<p>υπερβατό</p> <p>παρομοίωση</p>
<p>Αὐτοὶ ἀρματώνουσι τὴν ἀπάνθρωπον δεξιὰν μετὰ τις μαστιγες· δέρνουσι, πληγώνουσι, καταξεσκλοῦσι τὰς καθαρῶτατες σάρκες τοῦ θεοῦ Ἐμμανουήλ, ὅπου τρέμει, ἰδρώνει, ὀλιγοψυχεῖ ἀπὸ τὸ πλῆθος τοῦ χυμένου αἵματος.</p> <p>(σ. 276, 9-12)</p>	<p>Επάλληλα κλιμακωτά σχήματα (εσωτερική & εξωτερική κλιμάκωση) με ομοιοτέλετο.</p>
<p>Ἄχ, καὶ νὰ ἠξεύρετε πῶς τέτοιον <i>Βασιλέα</i> ὅπου τώρα ἐμπαίζετε, θέλουσι προσκυνήσει ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς· νὰ ἠξεύρετε πῶς <u>ὑποκάτω</u> ἐκείνης τῆς ξεσχισμένης χλαμύδος ὅπου τοῦ ἐβάλατε θέλουσιν <u>ὑποταχθῆ</u> εἰς προσκύνησιν πάντα τὰ ἔθνη· νὰ ἠξεύρετε πῶς ἐκεῖνα τὰ ἀκάνθια μετὰ τὰ ὅποια τοῦ</p>	<p>πολύπτωτο</p> <p>προθυματική επαναφορά</p>

⁷⁷ Βλ. «Εὐλόγει, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον. Κύριε ὁ Θεός μου, ἐμεγαλύνθης σφόδρα, ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐνεδύσω ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν» Ψλ 130, 1-2

<p>ἐπλέξετε στέφανον θέλουσι γένει βέλη κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀγίας μας πίστεως· να ἤξεύρετε πὼς με ἐκεῖνον τὸν ἐλαφρὸν κάλαμον ὅπου τοῦ ἐδώκετε θέλει καταβάλει καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων καὶ τοὺς ναοὺς τῶν εἰδωλολατρῶν.</p> <p>(σ. 277, 5-12)</p>	<p>τετραπλή επαναφορά με αντιθετικές εικόνες</p>
---	--

Ἐπειτα, ο Μηνιάτης αναφέρεται στον δημόσιο εξευτελισμό του Ιησού. Εδώ εντοπίζεται το σχήμα της συνεκδοχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση της φράσης «Ἴδε ὁ ἄνθρωπος» (σ. 277, 24, 28), η οποία χρησιμοποιείται υποτιμητικά ἀπὸ τον Πιλάτο πρὸς τον Ιησού⁷⁸, ὅμως ἐδῶ γίνεται ἀφορμὴ γιὰ μία επαναφορά, η οποία ἐγκωμιάζει τον *βασιλέα τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπομονῆς*. Παράλληλα ο συνδυασμός αὐτῆς τῆς πλούσιας επαναφοράς με τὸ πολυμορφικὸ (*Ἴδε-να ἰδῆτε-να ἰδῆς-Ἴδετε*) συμβάλλει στη χαλάρωση τῆς επαναφοράς.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Βασιλεὺς τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπομονῆς, καὶ ἰδέτε τον ὅπου προβαίνει φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, συντροφιασμένος ἀπὸ τὸν Πιλάτον, ὅπου τὸν δείχνει εἰς τὰ μάτια ὅλης τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ λέγει: Ἴδε ὁ ἄνθρωπος!</p> <p>(σ. 277, 14-18)</p>	<p>μεταφορά</p> <p>συνεκδοχή</p>

⁷⁸ Βλ. Ιω 19,4-6 «ἐξῆλθεν οὖν πάλιν ἔξω ὁ Πιλάτος καὶ λέγει αὐτοῖς· ἴδε ἄγω ὑμῖν αὐτὸν ἔξω, ἵνα γνῶτε ὅτι ἐν αὐτῷ οὐδεμίαν αἰτίαν εὐρίσκω. ἐξῆλθεν οὖν ὁ Ἰησοῦς ἔξω φορῶν τὸν ἀκάνθινον στέφανον καὶ τὸ πορφυροῦν ἱμάτιον, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἴδε ἄνθρωπος.»

<p>Ἴδε ὁ ἄνθρωπος! Ποῦ εἶσθε, προφηται, νὰ ἰδῆτε τὴν προσδοκίαν τῶν ἐθνῶν, τὸν Βασιλέα τοῦ Ἰσραήλ, τὸν ἐπιθυμισμένον Μεσσίαν; Ποῦ εἶσθε, Ἄποστολοι, νὰ ἰδῆτε τὸν Θεὸν καὶ Διδάσκαλον; Ποῦ εἶσαι, Μήτηρ γλυκυτάτη Μαρία, νὰ ἰδῆς τὸν μονάκριβόν σου Υἱόν;</p> <p>Ἴδε ὁ ἄνθρωπος!</p> <p><u>Ἴδετε</u>, ἱερεῖς, τὸν ἄκρον ἈΡΧΙΕΡΕΑ <u>σας!</u> <u>Ἴδετε</u>, παρθένοι, τὸν Νυμφίον <u>σας!</u> <u>Ἴδετε</u>, ὄρφανοί, τὸν Πατέρα <u>σας!</u> <u>Ἴδετε</u>, πλανεμένοι, τὸν Ὁδηγόν! <u>Ἴδετε</u>, ἀσθενημένοι, τὸν Ἰατρόν! <u>Ἴδετε</u>, ἁμαρτωλοί, τὸν Σωτῆρα! <u>Ἴδετε</u>, Χριστιανοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ γνωρίσατε τὸν Βασιλέα ἡμῶν!</p> <p>(σ. 277, 24-32)</p>	<p>μεσαία επαναφορά σε συνδυασμό με πολυμορφικό αρχική επαναφορά</p> <p>κύκλος</p> <p>ετυμολογικό</p> <p>συμπλοκή</p> <p>αρχική επαναφορά ρήματος</p>
<p>Φιλοῦμεν τὰ σχοινία τῶν χειρῶν σου, ὅπου μᾶς ἰάτρευσαν. Καταφρονημένος, πληγωμένος, αἱματομένος; Ἄς εἶναι. Ἐσὺ εἶσαι ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν.</p> <p>(σ. 278, 2-4)</p>	<p>ασύνδετο με κλιμακωτό</p>
<p>Ἰησοῦ μου, ψυχὴ τῆς ψυχῆς μου, διὰ νὰ μὴν σὲ ἀφήσω νὰ μισεύσης, ἂν ἦτον δυνατὸν ἤθελα νὰ σὲ κρύψω μέσα εἰς τὴν καρδίαν μου. Μὰ ἀλλοίμονον εἰς ἐμέ, αὐτὴ <i>εἶναι ὅλη μολυσμένη ἀπὸ // ἁμαρτίες</i>, καὶ φοβοῦμαι πὼς ἐσύ, ὁ <u>καθαρώτατος</u>, παρὰ νὰ στέκης εἰς τὴν <u>ἀκαθαρτόν</u> μου καρδίαν, καλλιον θέλεις νὰ στέκης εἰς τὸν Σταυρόν.</p> <p>(σ. 278, 10-14)</p>	<p>πολύπτωτο</p> <p>μεταφορά</p> <p>ετυμολογικό</p> <p>παρήχηση [ka]</p>

Πλησιάζουμε στην ολοκλήρωση του β' μέρους και απομένει να γίνει λόγος για τη Σταύρωση. Ο Μηνιάτης επιλέγει να παρουσιάσει το μαρτύριο του Ιησού με επαναφορά σε συνδυασμό με ασύνδετο και ομοιοτέλετο (σ. 278, 25-32) για να αποδώσει το μεγαλείο των

γεγονότων. Ακόμα, είναι αξιοπρόσεκτα το κλιμακωτό σχήμα του οποίου οι όροι παρουσιάζουν αύξουσα εσωτερική/νοηματική και φθίνουσα εξωτερική κλιμάκωση.

Εκτός από τον Ιησού, ο Μηνιάτης στέκεται και στη Θεοτόκο, η οποία βιώνοντας το μαρτύριο του γιού της, βρίσκεται σε τραγική θέση. Ο Μηνιάτης το αποδίδει με ιδιαίτερο τρόπο· δημιουργεί ένα τριπλό αλυσιδωτό χιαστό (σ. 280, 4-6) ενισχυμένο με επαναφορές, δείχνοντας έτσι ότι μητέρα και γιός μαρτυρούν σαν να είναι ένα.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Τὸν περνοῦσιν ἀπὸ τῆς στράτες τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ ἀγανακτισμένον ἀπὸ τὸ βάρος, ἀγωνισμένον ἀπὸ τὸν κόπον, στάζοντα ἴδρωτα ἀπὸ ὅλον τὸ πρόσωπον καὶ αἷμα ἀπὸ ὅλον τὸ κορμί, τὸν ἀνεβάζουσιν ἀπάνω εἰς τὸν Γολγοθά.</p> <p>(σ. 278, 22-25)</p>	<p>κλιμακωτό με ασύνδετο και επαναφορές</p>
<p>Ποτίζουσι τὰ μαραμμένα του χεῖλη με ὄξος καὶ χολήν· καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ὀλίγη ζωὴ ἔμενεν ἀκόμη εἰς ἐκεῖνα τὰ πολυπαθῆ μέλη, σπουδάζουσι τὸ γληγορότερον νὰ τελειώσουσι τὸ παράνομον ἔργον: τὸν ἐνδύουσι με βίαν, τὸν ρίπτουσι εἰς τὴν γῆν, τὸν ἀπλώνουσι ἀπάνω εἰς τὸν Σταυρὸν, καρφώνουσι τὴν δεξιάν, τὴν ἀριστεράν, ὕστερα καὶ τοὺς δύο πόδας, καὶ τέλος πάντων με χίλιες φοβερὲς φωνές, συμπεπλεγμένες με ἄλλες τόσες βλασφημίες, τὸν ἀσηκώνουσι ὑψηλά, καὶ στένουσι τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τὸν καλούμενον κρανίου τόπον.</p> <p>(σ. 278, 25-32)</p>	<p>αρχική επαναφορά σε συνδυασμό με ασύνδετο & ομοιοτέλειτο</p>
<p>Εἶναι καὶ τοῦτο, πὼς εἰς ἐκείνους τοὺς πόνους τῶν μαρτύρων ἔστεκεν ἀοράτως ὁ Θεός, ὅπου τοὺς ἐδυνάμωνε με τὴν θεῖαν του χάριν. Ὅθεν ἐκεῖνοι πολλάκις ἐχόρευον μέσα εἰς τῆς φλόγες, ἔχαιρον εἰς τὴν σφαγὴν, καὶ ἡ ἐκεῖνοι ἦτον ὀλότελα ἀΝΑΙΣΘΗΤΟΙ εἰς τοὺς πόνους, ἢ οἱ πόνουι ἦτον πολλὰ ἐλαφροὶ εἰς ἐκείνην τὴν Αἴσθησιν.</p> <p>(σ. 279, 14-18)</p>	<p>μεσαία επαναφορά παρώνυμα διπλό πολύπτωτο ετυμολογικό</p>

<p>Είστήκει παρὰ τῷ σταυρῷ τοῦ Ἰησοῦ ἡ μήτηρ αὐτοῦ. Αὐτὴ στέκει, βλέπει, δὲν κλαίει, δὲν παραπονᾶται, καὶ βαστᾷ εἰς τὴν καρδίαν μὲ σιωπὴν ἐκείνην τὴν ρομφαίαν ὅπου τῆς ἐπροεῖπεν ὁ Συμεὼν. <u>Στέκει ἐσταυρωμένη</u> εἰς τὴν σταύρωσιν, μὰ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν γίνεται δεῦτερος σταυρὸς τοῦ <i>Ἐσταυρωμένου</i>.</p> <p>(σ. 279, 31-280, 2)</p>	<p>ετυμολογικό πολυμορφικό παρήχηση</p> <p>[st]</p>
<p>Καὶ πάλιν δὲν ἠξεύρω ποῖος βασανίζεται περισσότερο, ὁ Υἱὸς ἢ ἡ Μητέρα;</p> <p>Καὶ ποῖος υἱὸς ἐγνώρισε τέτοια μητέρα καὶ ποία μήτηρ ἔλαβε τέτοιον υἱόν; Ἐπασχεν ὁ Υἱός, συνέπασχε καὶ ἡ Μητέρα. Ἐθλίβετο ἡ Μητέρα, συνεθλίβετο καὶ ὁ Υἱός.</p> <p>Ἐδοκίμαζεν [ὁ Υἱὸς εἰς τὸ Πάθος του] [τὴν θλίψιν τῆς Μητρὸς,] ἐδοκίμαζεν [ἡ Μητέρα σιμὰ εἰς τὴν θλίψιν της] [τὸ Πάθος τοῦ Υἱοῦ,]</p> <p>καὶ ἐγένετο εἰς τὸν Υἱὸν καὶ εἰς τὴν Μητέρα διπλὴ ἡ βάσανος, ὅπου ἔκανεν ἀπὸ τὸν πόνον τοῦ Υἱοῦ καὶ ἀπὸ τὸν πόνον τῆς Μητρὸς ἓνα μοναχὸν <u>πόνον</u>: <u>πόνον</u> ὅπου ἤρχετο ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ Υἱοῦ εἰς ἐκείνην τῆς Μητρὸς, καὶ ἐστρέφετο ἀπὸ τὴν καρδίαν τῆς Μητρὸς εἰς ἐκείνην τοῦ Υἱοῦ.</p> <p>(σ.280, 3-12)</p>	<p>Τριπλό αλυσιδωτό χιαστό που ενισχύεται ἀπὸ τις επαναφορές ⁷⁹</p> <p>Χιαστό με εσωτερικά χιαστά</p> <p>επαναστροφή προσθετική</p>

Ανακεφαλαιώνοντας το β' μέρος, παρατηρούμε ότι ο ρήτορας ανέλυσε τη θεματική *τί ἔπαθε* ο Υἱὸς του Θεοῦ περιγράφοντας τα γεγονότα ἀπὸ τὴν προδοσία του Ιούδα ἕως και τὴν παράδοση του πνεύματος του Ιησοῦ πάνω στον σταυρό. Ο Μηνιάτης αξιοποίησε εἶδη σχημάτων λεξικῆς επανάληψης παρουσιάζοντας για πρώτη φορά στη μέχρι στιγμῆς ἀνάλυσή μας, τὴν προθυματικὴ επαναφορά και τὴν επαναδίπλωση, σχήματα σχετικά με τὴν πληρότητα

⁷⁹ Βλ. παρομοίως στο Νάκας, 2005, σ. 210

του λόγου χρησιμοποιώντας την έλλειψη, και σχήματα σχετικά με τη σημασία των λέξεων χρησιμοποιώντας την ειρωνεία, την υπερβολή και τη συνεκδοχή.

5.2.4 Γ' μέρος (σ. 281, 16 – σ. 285, 14)

Ακολουθεί το γ' μέρος με το οποίο ολοκληρώνεται ο λόγος. Εδώ ο Μηνιάτης στέκεται στην αντίδραση των ανθρώπων απέναντι στα Άγια Πάθη κι έτσι επιβεβαιώνει αυτό που είχε αναφέρει στο προοίμιο ότι θα μιλήσει *διὰ ποῖον ἔπαθε* ο Ιησούς.

Το γ' μέρος ξεκινά με την άμετρη αγάπη του Ιησού προς τον άνθρωπο, όπου τονίζεται η αντίθεση μεταξύ της φιλανθρωπίας του Ιησού που φτάνει έως και τη θυσία, και της περιφρόνησης του ανθρώπου προς τον Ιησού. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι εντοπίζουμε σχήματα επανάληψης τα οποία προεκτείνονται με άλλα σχήματα, λ.χ. επαναστροφή που προεκτείνεται με επαναφορά (σ. 281, 27-30) και επαναφορά που προεκτείνεται με την παρουσία του σχήματος άρση και θέση (σ. 282, 23-24).⁸⁰

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Χριστιανοί, όταν ο Θεός ἡμῶν ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, καὶ ἀπέθανε δι' ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲν τὸν ἐγνωρίζαμεν διὰ Θεόν· ἡμεῖς ἐβλασφημούσαμεν τὸ ὄνομά του, ἡμεῖς ἐκαταπατούσαμεν τὸν νόμον του· ἡμεῖς ἐλατρεύομεν ἄλλους θεούς, καὶ περὶ πλέον ἡμεῖς δὲν ἐκάναμεν καμίαν ἀρετήν.</p> <p>(σ. 281, 26-30)</p>	<p>πολυμορφικό επαναστροφή που προεκτείνεται με επαναφορά</p>
<p>Αὐτὴ εἶναι μία ἀγάπη ὑπὲρ φύσιν, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ ἔννοιαν· ἀγάπη ἴδια Θεοῦ.</p> <p>(σ. 282, 12-13)</p>	<p>επαναστροφή προσθετική</p>
<p>Τέλος πάντων, ὅσα εἶχαμεν πάθη τὰ ἐπάσχαμεν διὰ τὸν εὐεργέτην μας, ἐκεῖ ὅπου ὅσα ἔπαθεν ὁ Χριστὸς τὰ ἔπαθεν διὰ ἐμᾶς τοὺς ἐχθρούς του· καὶ μ' ὅλον τοῦτο, εἰς ἀνταμοιβήν</p>	<p>πολυμορφικό</p>

⁸⁰ Τζάρτζανος, 1953, σ. 297

<p>διὰ τὴν ζωὴν ὅπου ἔΧΑΣΕΝ, δὲν ζητεῖ τὴν ζωὴν μας· διὰ τὸ αἷμα ὅπου ἔΧΥΣΕ, <u>δὲν ζητεῖ τὸ αἷμα μας</u>· <u>ζητᾷ διὰ τὴν ἀγάπην ὅπου ἔδειξε, τὴν ἀγάπην μας</u>. (σ. 282, 20-24)</p>	<p>πολλαπλή επαναφορά σε συνδυασμό με σχήμα κατά άρση και θέση & παρώνυμα</p>
---	---

Ἐπειτα, ο Μηνιάτης εστιάζει στη στάση των ανθρώπων, η οποία χαρακτηρίζεται από αχαριστία και ασπλαχνία προς τον βασανισμένο Ιησού. Ο Μηνιάτης τονίζει αυτή τη στάση με μία συνωνυμική ταυτολογική διπλότητα και με επιτακτική επαναδίπλωση. Παράλληλα, αποδεικνύεται και πάλι πως το ασύνδετο σχήμα ευνοεί την παρουσία επαναληπτικών σχημάτων· από τη μία συνδυάζεται με ομοιοκάταρκτο (σ. 283, 24-25), από την άλλη με αρχική επαναφορά (σ. 283, 28-29).

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ἐκεῖνος ὡς ἔγινεν ἄνθρωπος, ἃς ἔπαθεν, ἃς ἐσταυρώθη, ἃς ἀπέθανεν, ἃς ἔχυσεν ὅλον του τὸ αἷμα δια ἡμᾶς, ἐσεῖς δὲν τὸν θέλετε. "Αλλά τόσα νὰ πάθῃ, ἂν ἦταν δυνατὸν χίλιες φορές πάλιν νὰ ἀποθάνῃ, δὲν σᾶς μέλει, δὲν τὸν θέλετε. (σ. 283, 2-5)</p>	<p>συνωνυμική ταυτολογική διπλότητα σε συνδυασμό με επιφορά</p>
<p>Μὰ ὁ Χριστὸς ἀπέθανε διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἐχθροὺς του φίλους, διὰ νὰ σώσῃ τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Αὐτοὶ δὲν θέλουσι, δὲν θέλουσι! <i>Ἀμετανόητοι, σκληροκάρδιοι ἁμαρτωλοί,</i> καὶ ἂν δὲν τὸν θέλετε διὰ φίλον, ἔχετε τον διὰ ἐχθρόν, καὶ ἐγὼ θέλω νὰ σᾶς τὸν δείξω τοῦτον τὸν ἐχθρόν σας, διὰ νὰ πληρώσετε τὴν ἐπιθυμίαν σας. <u>Ἴδέτε τον</u> καὶ χαρῆτε, παρηγορηθῆτε, χορτάσετε. <u>Ἴδέτε τον,</u> ἄνδρες! <u>Ἴδέτε τον,</u> γυναῖκες! <u>Ἴδέτε τον,</u> ἱερεῖς καὶ λαϊκοί, ἄρχοντες καὶ πεινήτες! <u>Ἴδέτε τον,</u> ὅλοι σας,</p>	<p>επαναδίπλωση επιτακτική ασύνδετο με ομοιοκάταρκτο</p>

<p>τοῦτον σας τὸν ἐχθρόν. Τὸν ἐθέλετε πλέα καταφρονεμένον; πλέα βασανισμένον ἀπ' ὅ,τι τὸν βλέπετε;</p> <p>(σ. 283, 22-30)</p>	<p>αρχική επαναφορά σε συνδυασμό με ασύνδετο με αντιθέσεις</p>
---	--

Επιπλέον, περιγράφεται ότι το αποτέλεσμα της αχαριστίας των ανθρώπων θα είναι η αυστηρή κρίση του Κυρίου. Για να το αποδώσει χρησιμοποιεί επαναφορές σε συνδυασμό με συνωνυμικό σχήμα και περίφραση σε συνδυασμό με παρομοίωση: *θέλει ἐβγάλει ὡσὰν βροντὴν τὴν φωνήν ~ θέλει εἰπεῖ*.

Φτάνοντας στο τέλος του λόγου, ο Μηνιάτης κλείνει συγκινημένος και αισιόδοξος από τη μακροθυμία του Ιησού, η οποία θα δώσει στους ανθρώπους την ευκαιρία για συγχώρεση. Αυτό αποδίδεται μέσα από μία μεταφορά με υπερβολή: *Μὰ πάλιν ἐγὼ ἠξέύρω, γλυκύτατε Ἰησοῦ, πὼς ἡ ἀγάπη σου εἶναι ἓνα πέλαγος ἀνεξάντλητον ὅπου δὲν ἔχει βάθος* (σ. 285, 1-2).

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Θέλει ἔλθει καιρὸς νὰ δ' ἰδῆτε τοῦτον τὸν νεκρόν, Κριτὴν φοβερόν ζώντων καὶ νεκρῶν, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, εἰς τὴν Δευτέραν του Παρουσίαν. Αὐτὰ τὰ μάτια δὲν θέλουσιν εἶσθαι πάντοτε σφαλικά, οὔτε αὐτὰ τὰ χέρια πάντοτε καρφωμένα. Θέλει ἔλθει καιρὸς νὰ ἰδῆτε ἐκεῖνα ἀναμμένα με̐ ὄλες τὲς <u>φλόγες</u> τῆς θείας ὀργῆς, ἐτοῦτα ἀρματωμένα με̐ ὄλους τοὺς <u>κεραυνοὺς</u> τῆς θείας δικαιοσύνης.</p> <p>(σ. 284, 22-28)</p>	<p>αρχική επαναφορά</p> <p>μεσαία επαναφορά με συνωνυμικό</p>
<p>Τοῦτο τὸ μαραμένον στόμα ὅπου τώρα σιωπᾷ, θέλει ἐβγάλει ὡσὰν βροντὴν τὴν φωνήν, καὶ ἀφ' οὗ ἐλέγξει τὴν ἀχαριστίαν σας, θέλει εἰπεῖ: Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἐτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.</p>	<p>μεσαία επαναφορά με περίφραση & παρομοίωση</p>

(σ. 284, 28-32)	
<p>Μὰ πάλιν ἐγὼ ἠξεύρω, γλυκύτατε Ἰησοῦ, πὼς ἡ ἀγάπη σου εἶναι ἓνα πέλαγος ἀνεξάντλητον ὅπου δὲν ἔχει βάθος.</p> <p>(σ. 285, 1-2)</p>	<p>μεταφορά με υπερβολή</p>

6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Σχηματικός λόγος στο «Πένθος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς»

6.1 Δομὴ καὶ περιεχόμενο

Καθὼς τὸ *Πένθος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς* βασίζεται στὸ ἔργο *Θρήνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λεγόμενος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς*, ὑπάρχει ταύτιση στὴ δομὴ καὶ στὸ περιεχόμενο τοῦ πρώτου μετὰ τὸ δεύτερο.⁸¹ Ἐτσι τὸ *Πένθος* διαιρεῖται σὲ τρία μέρη:

- I. τὸ Προοίμιο: Αποτελεῖ τὴν ἀφήγηση ποὺ εἰσάγει τὸν ἀναγνώστη στὸν θρήνο.
- II. τὸν θρήνο τῆς Θεοτόκου: Περιλαμβάνει (1) τὶς σκέψεις τῆς Θεοτόκου γιὰ τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ, τὰ θαύματά Του καὶ τὴν ἀχαριστία τῶν Ἰουδαίων, (2) τὴν ἀποστροφή τῆς πρὸς σημαντικὰ πρόσωπα γι' αὐτὴν, τὸν ἀρχάγγελο Γαβριὴλ καὶ τὸν Συμεὼν, (3) τὰ συναισθήματά τῆς γιὰ τὰ δικά τῆς πάθη, (4) τὴν ἐκκλησίᾳ τῆς γιὰ συμπαράσταση καὶ (5) τὴν δοξολογία τοῦ σταυροῦ καὶ τῶν παθῶν τοῦ Ἰησοῦ.
- III. τὸν Ἐπίλογο: Ὁ θρήνος κλείνει μετὰ τὸ ἐγκώμιο καὶ τὴν δέηση τοῦ ἀφηγητῆ πρὸς τὴν Θεοτόκο.

6.2 Σχηματικός λόγος

6.2.1 Προοίμιο (σ. 228, 1-14)

Τὸ προοίμιο ξεκινᾷ μετὰ μίαν σύντομη ἀφήγηση κατὰ τὴν ὁποία πρωταγωνιστεῖ ἡ Θεοτόκος Μαρία. Ὁ ἀφηγητὴς εἰσάγει τὸν ἀναγνώστη στὸν θρήνο μετὰ τὴν σκηνὴ τῆς Θεοτόκου ἡ ὁποία οδύρεται μπροστὰ στὴ θεὰ τοῦ Ἐσταυρωμένου Υἱοῦ τῆς. Ἡ ψυχικὴ οδύνη ἀποδίδεται μετὰ ὑπερβατὸ σχῆμα.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
ἡ πάναγνος Μαρία [...] μὴ δυναμένη #τὸν φλογμὸν καὶ πόνον τῆς καρδίας#	επάλληλα ὑπερβατά

⁸¹ Bakker, 2005

κρατήσαι, ὀλοφύρετο ⁸² πολλῆς #ἐκ# συμπαθείας, (σ. 228, 1, 11- 12)	
---	--

6.2.2 Θρήνος της Θεοτόκου (σ. 228, 15 - σ. 233, 174)

Η ενότητα ξεκινά με την αποστροφή της Θεοτόκου προς τον Ιησού τον οποίο ερωτά πως είναι δυνατόν να βιώνει το μαρτύριο της σταύρωσης. Ο Διακρούσης επιλέγει να χρησιμοποιήσει ασύνδετο για να παρουσιάσει τα βασανιστήρια του Ιησού (σ. 228, 15-20) και μία πολλαπλή αρχική επαναφορά του «πῶς», η οποία λειτουργεί ως ενοποιητικό στοιχείο των επιμέρους εικόνων του μαρτυρίου. Παράλληλα, οι νοηματικές και λεξικές αντιθέσεις του κειμένου (ἄμορφος ≠ εὐμορφίαν/ἐδίψησες ≠ ὁ ποιητής ὑδάτων/κακοῦργος ≠ ὁ μὴ γνοῦς ἁμαρτίαν) προσδίδουν ένταση στον λόγο.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ	
<p>ἽΩ τέκνον μου γλυκύτατον, πολλὰ ἠγαπημένον, πῶς ὑπομένεις τὸν σταυρὸν τὸν καταφρονημένον, τοὺς ἐμπαιγμούς, τοὺς ραπισμούς, ὕβρεις καὶ φραγγελώσεις, στέφανον τὸν ἀκάνθινον, τὴν χλαῖναν καὶ τὰς πόσεις χολῆς καὶ ὄξους, κάλαμον, τὰς ἀταξίας, τ' ἄλλα τῶν μαιφόνων καὶ δεινῶν ἐχθρῶν κακὰ μεγάλα;</p> <p>(σ. 228. 15-20)</p> <p>Πῶς ἐν τῷ ξύλῳ κρέμασαι, γυμνός, ἠτιμωμένος, ὁ ὢν ὑπὸ τῶν Σεραφεῖμ αἰεὶ εὐλογημένος καὶ ἀπὸ πάσης κτίσεως κοινῶς τῆς ὀρωμένης καὶ ἀοράτου φύσεως αὐτῆς τῆς νοουμένης;</p> <p>Πῶς ἄμορφος, ἀνείδεος φαίνεσαι τοῖς ὀρῶσιν, ὀποῦ τὴν γῆν ἐστόλισες με εὐμορφίαν τόσην; Εἰς</p>	<p>ασύνδετο</p>	<p>Αρχική επαναφορά «πῶς»</p>
	<p>ετυμολογικό</p>	

⁸² ὀλοφύρομαι = θρηνώ, οδύρομαι

<p>τὸν σταυρὸν <i>ἐδίμησες ὁ ποιητῆς ὑδάτων</i> καὶ τῆς θαλάσσης ὁ κρατῶν καὶ ὅσα βούλει πράττων.</p> <p>Πῶς ὡς κακοῦργος κρέμασαι ὁ μὴ γνούς ἀμαρτίαν, ὁ καὶ καὶ τοῖς ἀμαρτάνουσι παρέχων σωτηρίαν;</p> <p>Πῶς θνήσκεις ἢ <u>αὐτοζωή</u>, ὁ #τοὺς νεκροὺς# ζώσας, τῇ παναλκεῖ δυνάμει σου χωλοὺς ἐπανορθώσας;</p> <p>(σ. 228-229, 21-32)</p>	<p>συνωνυμικό σχῆμα</p> <p>νοηματική αντίθεση</p> <p>υπερβατό σε</p> <p>συνδυασμό με λεξική αντίθεση</p> <p>ετυμολογικό</p>	
---	---	--

Στη συνέχεια, ἡ Θεοτόκος αναφέρεται στα θαύματα καὶ τις εὐεργεσίες τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Τοὺς ἐπιτίθεται γιὰ τὴν ἀχαριστία ποῦ Τοῦ ἐδείξαν χρησιμοποιώντας ομοιοκάταρτο γιὰ νὰ τοὺς χαρακτηρίσει. Ἀναδεικνύει τὴν ἀντίθεση μεταξύ τῶν δώρων τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἀτιμιῶν τῶν Ἰουδαίων μέσα ἀπὸ ἓνα διπλό χιαστό (σ. 229, 61-62) καὶ ἀσύνδετο με κλιμακωτό (σ. 229, 64-66).

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Τοὺς ἀσθενεῖς ἰατρεῦσας, ἡγείρας παραλύτους, Ἑβραίους τε καὶ Ἑλληνας, ξένους καὶ προσηλύτους</p> <p>(σ. 229, 35-36)</p>	<p>χιαστό</p>
<p>Ὡ <i>Ἰουδαῖοι ἄνομοι καὶ ἀρνηταὶ Κυρίου, ἀπάνθρωποι, ἀγνώμονες, ὑπὲρ παντὸς θηρίου ἄγριοι καὶ ἀχάριστοι</i>, εἰς τὰς εὐεργεσίας καὶ χάριτας τοῦ Ἰησοῦ, ὅπου εἰς τόσας χρείας σᾶς ἔσωσε καὶ ἐλύτρωσε κινδύνων καὶ θανάτων,</p> <p>(σ. 229, 45-49)</p>	<p>ασύνδετο με ομοιοκάταρτο</p> <p>ετυμολογικό</p> <p>παρήχηση [x] καὶ [r]</p>

<p>καὶ τώρα μὲ ἐκύκλωσαν λύπες παντὸς τοῦ κόσμου.</p> <p><i>Ποία χαρὰν ἀπήλαυσα ἐκ τῆς γεννήσεώς του;</i> Πάντοτε θλίψεις, στεναγμοὺς ἐκ φθόνου τῶν ἐχθρῶν του.</p> <p>(σ. 230, 89-94)</p>	<p>ρητορική ερώτηση συνωνυμικό με επαναφορά</p>
<p>ἽΩ Συμεῶν πανθαύμαστε, ἰδοὺ τὴν προφητείαν ἣν εἶρηκας εἰς τὴν ἐμὴν #ἐλεύσεται# καρδίαν·</p> <p>μία ρομφαία δυνατή, ἣτις εἰς τὰ ἐντὸς μου ἄμετρον πόνον ἐνεργᾷ, τόσον ὅπου τὸ φῶς μου θαμπώνεται καὶ τρέμουσιν τὰ πονεμένα μέλη</p> <p>(σ. 230, 95-99)</p>	<p>μεταφορά με υπερβατό μετωνυμία</p>

Παρακάτω, ο αναγνώστης ἐρχεται ἀντιμέτωπος με τὸ συναισθηματικὸ ξέσπασμα τῆς Θεοτόκου με τὴ χαρακτηριστικὴ συνωνυμικὴ ταυτολογικὴ διπλότητα «Ποῦ 'ναι, υἱέ, τὸ κάλλος σου καὶ ποῦ ἡ ὠραιότης». Ἐδῶ μιλά για τα δικά της πάθη καὶ μέσα ἀπὸ ἓνα επταμελὲς πολυσύνδετο δείχνει πως δεν ἔχει κανέναν δικὸ της ἄνθρωπο να τὴν παρηγορήσει. Ζητᾷ συμπαράσταση καὶ παρηγορία ἀπὸ τις μαθήτριες τοῦ Ἰησοῦ.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ποῦ 'ναι, υἱέ, τὸ κάλλος σου καὶ ποῦ ἡ ὠραιότης, ἡ ὄψις ἡ εὐγενικὴ καὶ θεία σου φαιδρότης</p> <p>(σ.231, 105-106)</p>	<p>ταυτολογικὴ διπλότητα συνωνυμικὴ</p>
<p>Ἴδε, Χριστέ, τὰ δάκρυα, τοὺς ἀναστεναγμοὺς μου, ἄκουσον καὶ σπλαγγίσθητι καὶ εὐφρανον τὸ οὖς μου μὲ τὸ γλυκὺ σου πρόσφθεγμα, κατὰ τὴν σὴν συνήθεια,</p>	<p>κλιμακωτό</p>

(σ.231, 115-117)	
Οὐκ ἔχω ποῦ τὴν κεφαλὴν κλῖναι πρὸς εὐθυμίαν εἰς φίλον ἢ καὶ συγγενῆ εὐρεῖν παρηγορίαν, ἢ γκαρδιακόνε ἀδελφὸν οὐκ ἔχω ἢ πατέρα ἢ ἄλλον κανένα γείτονα ἢ σπλαγχνικὴν μητέρα ἢ τέκνον ἄλλο εἰμὴ σέ, ἐλπίδα καὶ πνοήν μου, (σ. 231, 121-125)	πολυσύνδετο με επαναφορά
Συγκλαύσατέ μοι ἅπασαι μαθήτριαι κυρίου, ἵνα συγκοινωνήσητε ζωῆς τῆς αἰωνίου. (σ. 231, 129-130)	προθυματική επαναφορά

Πλησιάζουμε προς το τέλος του θρήνου, όπου η Θεοτόκος δοξολογεί τον σταυρό με χιαστό, ταυτολογική διπλότητα και μία αντίθεση: από εκεί που ο σταυρός ήταν σύμβολο ντροπής, τώρα είναι σύμβολο δύναμης που *βαστάζει τον Θεό*. Η ενότητα κλείνει με τη δοξολογία των παθών του Ιησού με τη χρήση ασυνδέτου και αντιθέσεων.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
Ναί, πανσεβάσμιε σταυρέ, ξύλον εὐλογημένον, ὅπου <i>βαστάζεις</i> τὸν Θεόν, βαβαί,προσηλωμένον, σκύψε μικρὸν νὰ δυνηθῶ νὰ σὲ καταφιλήσω, (σ. 232, 149-151)	χιαστό παρήχηση [va]
Μεγάλη ἡ δοξα σου , σταυρέ, μεγάλη ἡ δύναμίς σου , ὅπου 'σουν πρῶτα ἐντροπή , καὶ τώρα ἡ τιμὴ σου (σ. 232, 153-154)	ταυτολογική διπλότητα συνωνυμική αντίθεση νοηματική
<i>Τιμῶ τὴν λόγην, τὴν σφαγὴν, κάλαμον καὶ τοὺς ἄλλους</i>	ασύνδετο

<p>ὄνειδισμούς, κολαφισμούς καὶ ἐμπαιγμούς μεγάλους, στέφανον τὸν ἀκάνθινον καὶ τὴν φραγγέλωσίν σου, τὴν ἄκραν εὐσπλαγχτίαν σου καὶ τὴν ταπείνωσίν σου. [...]</p> <p>Ὁ θάνατός σου γέγονε ζωή τῶν τεθνεώτων καὶ ἐξανάστασις σαφῶς πάντων τῶν πεπτωκότων. (σ. 232, 163-170)</p>	<p>λεξική αντίθεση</p>
--	------------------------

6.2.3 Επίλογος (σ. 233, 175 – σ. 235, 245)

Στον επίλογο του *Πένθους* παίρνει τον λόγο ο αφηγητής και κάλει τους πιστούς να δοξολογήσουν τη Θεοτόκο. Στο σημείο αυτό ο Διακορύσης επιλέγει το υπερβατό, ένα σχήμα που φαίνεται πως χρησιμοποιεί συχνά κατ' οικονομίαν της ομοιοκαταληξίας. Επίσης, χαρακτηριστικό είναι το σύνηθες στην εκκλησιαστική γραμματεία πολύπτωτο *ἀγίων τὴν ἁγίαν*, με σκοπό να αναδειχθεί η υπεροχή της Θεοτόκου.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p>Ταύτην #συμφώνως οἱ πιστοὶ# <i>#ἁγίων# τὴν ἁγίαν</i> μητέρα τοῦ παντάνακτος, ἡμῶν τὴν σωτηρίαν, ἃς τὴν παρηγορήσωμεν, διὰ νὰ μεσιτεύση πρὸς τὸν δεσπότην δι' ἡμᾶς, ὅπως ἡμῖν βραβεύση ἀμαρτημάτων ἄφεσιν, ἵνα τῶν αἰωνίων καὶ φοβερῶν #ρυσθείημεν ἐκεῖ# κολαστηρίων, καὶ ἀξιοθουῶμεν τῆς χαρᾶς τῆς ἄνω βασιλείας, (σ. 233, 179-185)</p>	<p>επάλληλα υπερβατά σε συνδυασμό με πολύπτωτο</p> <p>υπερβατό</p>

Ακολουθεί η δοξολογία του αφηγητή προς τη Θεοτόκο, η οποία ξεκινά με ένα εγκωμιαστικό ασύνδετο με διπλή προθυματική επαναφορά και διπλό ετυμολογικό. Είναι φανερό πως αυτή η πληθώρα επαναληπτικών σχημάτων με ασύνδετη παράταξη αποκαλύπτει

τη συναισθηματική φόρτιση του Διακρούση. Το εγκώμιο συνεχίζεται και με άλλα σχήματα, όπως παρομοίωση, μεταφορά και επάλληλα κλιμακωτά.

Το *Πένθος* κλείνει με τη δέηση του αφηγητή προς τη Θεοτόκο να πρεσβεύσει για τη σωτηρία της ψυχής του αφηγητή. Ο αφηγητής έχει επίγνωση της αμαρτωλότητάς του και αυτό αποδεικνύεται μέσα από το ομοιοκάταρκτη με το οποίο αυτοχαρακτηρίζεται.

ΠΑΡΑΘΕΜΑ	ΕΙΔΟΣ
<p><i>Ἄσπιλε, παναμώμητε, ἄφθορε, παναγία, ἀπελπισμένων ἢ ἐλπίς, ἀΣΩΤΩΝ ΣΩΤΗΡΙΑ, παντάνασσα, πανάχραντε, μήτερ εὐλογημένη, βασίλισσα, κυρία μου, ὑπερδεδοξασμένη, αἰνοῦμεν, εὐλογοῦμεν σε, τὴν προηγιασμένην καὶ ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν μόνην ἐκλελεγμένην, ὡς τὸν Χριστὸν γεννήσασαν, τὸν κτίστην τῶν ἀπάντων,</i></p> <p>τὸν πλάστην καὶ δημιουργὸν καὶ ποιητὴν τῶν πάντων.</p> <p>(σ. 233, 189-196)</p>	<p>ασύνδετο με διπλή προθυματική επαναφορά και διπλό ετυμολογικό</p> <p>συνωνυμικό με πολυσύνδετο</p>
<p>Καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἀρετὴν μόνη 'σαι στολισμένη,</p> <p>ὡς οὐρανὸς κατάστερος εἶσαι λελαμπρυσμένη.</p> <p>(σ. 233, 197-198)</p>	<p>μεταφορά</p> <p>παρομοίωση</p>
<p>ἽΩ καύχημα σεβάσμιον, βασίλισσα, κυρία, [...]</p> <p>Καὶ κατοικία ἔμψυχε καὶ θρόνε Θεοῦ ζῶντος,</p> <p>ναός, κλίνη, παλάτιον τοῦ βασιλέως ὄντως,</p> <p><i>παραμυθία</i> κραταιά, ἢ μόνη τῶν πενθούντων,</p> <p><i>δύναμις</i> καὶ <i>ἐπίσκεψις</i> καὶ <i>ἴασις</i> νοσοῦντων.</p> <p>(σ. 234, 209-216)</p>	<p>κλιμακωτό</p> <p>επάλληλο κλιμακωτό</p>
<p>Καὶ ὁδηγία ἀπλανῆς εἶ τῶν ὁδοιπορούντων,</p> <p>ἀρραγεστάτη φυλακὴ καλῶς ἐπαγρυπνούντων,</p> <p>τῶν ὀρφανῶν ἢ χαρμονή, πενήτων προστασία</p> <p>καὶ τῶν πτωχῶν ἀντίληψις, χηρῶν ἐπικουρία.</p>	<p>ασύνδετο με συντακτικό</p> <p>παραλληλισμό</p>

ἀπανρθ/ωπίαν θηρι/ωδίαν	: συνήχηση		7-8
ποι/ητήν σου καθηγ/ητήν σου	: πλούσια		35-36
γ/άλα : ἄλλα	ηχώ	[γάλα] : [άλα] ελάχιστο ζευγάρι με παρουσία/απουσία φθόγγου	61-62
γ/έλος : μ/έλος	απλή	[jélos] : [mélos] ελάχιστο ζευγάρι με εναλλαγή φθόγγου	63-64
κτ/ίστην : ρ/ύστην	απλή	[ktístin] : [rístin] παρώνυμα	75-76
ἔχει : τρ/έχει	με προσθήκη		87-88
φ/ῶς μου : κ/όσμου	απλή	[fózmu : kózmu] ⁸⁴ ελάχιστο ζευγάρι με εναλλαγή φθόγγου	91-92
εὐμορ/φία : σο/φία	πλήρης		107-108
πν/οήν μου : ζ/ωήν μου	συνήχηση	[pnoínmu] : [zoínmu] παρώνυμα	125-126
ἄλλοι : ζάλη	με προσθήκη		133-134
ἀπο/ρίαν : Μα/ρίαν	πλήρης		135-136
κορ/υφήν σου ποι/ητήν σου	: συνήχηση		141-142
Ἰησοῦ μου : υἱοῦ μου	απλή	[iisúmu] : [iiúmu]	145-146

⁸⁴ Βλ. Νάκας κ.α. (2010) για ορισμό της ‘φωνολογικής λέξης’

		ελάχιστο ζεύγος ομοηχίας με παρουσία/απουσία φθόγγου	
--	--	---	--

7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7.1 Για τον Ηλία Μηνιάτη

Κατά τη μελέτη του έργου *Εἰς τὸ σωτήριον Πάθος* του Ηλία Μηνιάτη εντοπίστηκαν 191 σχήματα. Από αυτά, με διαφορά υπερτερεί το σχήμα της επαναφοράς με 58 αναφορές. Στη συνέχεια, σημαντική είναι η εμφάνιση των σχημάτων ασύνδετο (18), ομοιοτέλετο (17), πολύπτωτο/πολυμορφικό (11), μεταφορά και παρομοίωση (10), αντίθεση (9) και ετυμολογικό (9). Ακολουθούν το κλιμακωτό (8), το χιαστό (8), η ομοηχία (7), το ομοιοκάταρκτο (7) και η επαναστροφή (6). Περιορισμένη είναι η παρουσία των σχημάτων ρητορικές ερωτήσεις, υπερβατό, συνωνυμικό, υπερβολή, ηθοποιία/ευθύς λόγος, επαναδίπλωση και κύκλος. Τέλος, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις για τα σχήματα άρση και θέση, πολυσύνδετο, ταυτολογική διπλότητα, ειρωνεία, περίφραση και συνεκδοχή. Προφανώς, το σχήμα της ομοιοκαταληξίας δεν εντοπίστηκε και δεν μελετήθηκε στο εν λόγω κείμενο. Στο **Γράφημα 1** αποτυπώνεται σχηματικά η παρουσία του σχηματικού λόγου στον Μηνιάτη.

Τα παραπάνω αποτελέσματα, μας οδηγούν στα εξής συμπεράσματα για τον Μηνιάτη:

- Η παρουσία των λεγόμενων «σχημάτων επανάληψης» είναι συχνή, και δη η επαναφορά. Μέσα από τα επαναληπτικά μοτίβα, ο Μηνιάτης μιλά για ένα γεγονός ή μία κατάσταση που του κάνει εντύπωση ξανά και ξανά για να την περιγράψει με διαφορετικό κάθε φορά τρόπο. Η επαναφορά εμφανίζεται σε όλες τις τις κατηγορίες και πολλές φορές συνδυάζεται με άλλα σχήματα που την εντείνουν: αντιθέσεις, ομοιοτέλετα, ομοιοκάταρκτα, κλιμακωτά και ασύνδετα. Επιπλέον, η έντονη παρουσία της επαναφοράς αποδεικνύει τα θερμά συναισθήματα του Μηνιάτη και την επιθυμία του να τα μοιραστεί με το κοινό.
- Η παρουσία του ασύνδετου είναι συχνή. Το ασύνδετο ως σχήμα γοργότητας, σφοδρότητας και πάθους ταιριάζει στη χειμαρρώδη έκφραση του Μηνιάτη και εξυπηρετεί στο να εκφράσει τα συναισθήματά του προς το κοινό. Άλλωστε, μην ξεχνάμε, ότι πρόκειται για έναν προφορικό λόγο που έχει σκοπό να συγκινήσει. Επιπλέον, η συχνή παρουσία του στον εκκλησιαστικό λόγο δικαιολογείται, αν σκεφτεί κανείς ότι το ασύνδετο είναι το σχήμα που αφθονεί στην Παλαιά Διαθήκη και τα ποιητικά της κείμενα⁸⁵.

⁸⁵ Νάκας κ.α., 2011

Τα παραπάνω συμπεράσματα αποδεικνύουν τον χαρακτηρισμό «ρητορικότατος» που έχει αποδοθεί στον Μηνιάτη. Φαίνεται ότι κατέχει τόσο το ταλέντο όσο και τις γνώσεις για να χειριστεί πολύπλοκα σχήματα λόγου.⁸⁶ Καταλήγουμε στο ότι ο πλούσιος και ‘μπαρόκ’ λόγος του συγκροτείται για τους εξής λόγους:

Πρώτον, προσπαθεί να διατηρήσει την προφορικότητα, αλλά και τη θεατρικότητα των κηρυγμάτων του, τα οποία είναι γνωστό ότι κήρυττε σαν «θεατρικούς μονολόγους»⁸⁷.

Δεύτερον, τα επαναληπτικά σχήματα λόγου και η μουσικότητα των ομοιοτέλετων εξυπηρετούν τον Μηνιάτη στην απομνημόνευση του λόγου.

Τρίτον, το ύφος της λέξεως στο Μηνιάτη δικαιολογείται και από την προσωπικότητα του δημιουργού: ζωηρός, εξωστρεφής και ευπροσήγορος, όπως είχε χαρακτηριστεί.

Πίνακας 1. Ποσοστό εμφάνισης σχημάτων στον Ηλία Μηνιάτη

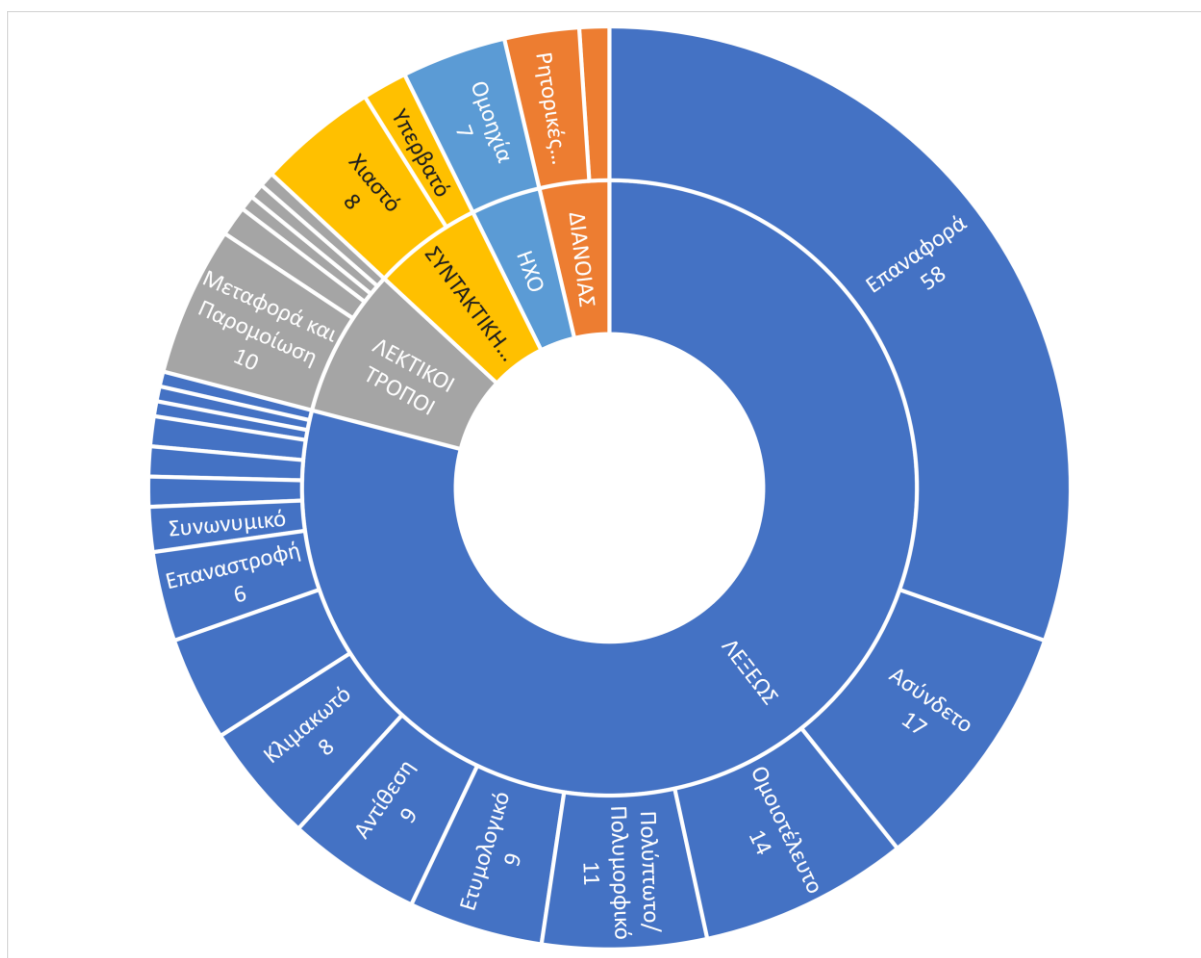
ΤΥΠΟΣ ΣΧΗΜΑΤΟΣ	ΣΧΗΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ %
ΛΕΞΕΩΣ	Αντίθεση	9	4,71
	Άρση και θέση	1	0,52
	Ασύνδετο	17	8,90
	Έλλειψη	2	1,05
	Εν διά δυοίν	0	0,00
	Επαναδίπλωση	2	1,05
	Επαναστροφή	6	3,14
	Επαναφορά	58	30,37
	Ετυμολογικό	9	4,71
	Κλιμακωτό	8	4,19
	Κύκλος	2	1,05

⁸⁶ Αξιοσημείωτη είναι η άποψη του Αθανάσιου Πάριου ότι οι πολλές επαναλήψεις στον λόγο του Μηνιάτη θεωρούνται «περιττή πολυλογία ού φορητή». (Πάριος όπως αναφέρεται στο Κασίνης, 1999).

⁸⁷ Βιβιλάκης, 2013

	Ομοιοκάταρκτη	7	3,66
	Ομοιοτέλειο	14	7,33
	Πολύπτωτο/Πο λυμορφικό	11	5,76
	Πολυσύνδετο	1	0,52
	Συνωνυμικό	3	1,57
	Ταυτολογική διπλότητα	1	0,52
ΔΙΑΝΟΙΑΣ	Ηθοποιία/Ευθύς λόγος	2	1,05
	Ρητορικές ερωτήσεις	5	2,62
ΛΕΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ	Ειρωνεία	1	0,52
	Μεταφορά και Παρομοίωση	10	5,24
	Μετωνυμία	0	0,00
	Περίφραση	1	0,52
	Συνεκδοχή	1	0,52
	Υπερβολή	2	1,05
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ	Υπερβατό	3	1,57
	Χιαστό	8	4,19
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΗΧΟ	Ομοηχία	7	3,66
	Ομοιοκαταληξί α	0	0,00
ΣΥΝΟΛΟ		191	100,00

Γράφημα 1. Σχηματικός λόγος στον Ηλία Μηνιάτη

7.2 Για τον Ακάκιο Διακρούση

Κατά τη μελέτη του έργου *Πένθος τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Παρασκευῆς* του Ακάκιου Διακρούση εντοπίστηκαν 53 σχήματα. Από αυτά υπερτερούν το ασύνδετο με 6 αναφορές, η επαναφορά (6), το υπερβατό (6) και τα σχήματα της μεταφοράς και παρομοίωσης (5). Ακολουθούν η αντίθεση (4), το ετυμολογικό (4), το κλιμακωτό (4), το συνωνυμικό (3) και το χιαστό (3). Τέλος, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις για τα σχήματα ομοιοκάρκτο, πολυσύνδετο, ταυτολογική διπλότητα, ομοηχία, εν διά δυοίν, πολύπτωτο/πολυμορφικό, ρητορικές ερωτήσεις και μετωνυμία. Στο **Γράφημα 2** αποτυπώνεται σχηματικά η παρουσία του σχηματικού λόγου στον Διακρούση.

Τα παραπάνω αποτελέσματα, μας οδηγούν στα εξής συμπεράσματα για τον Διακρούση:

- Χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό το σχήμα υπερβατό σε απλοϊκές πραγματώσεις του, προσπαθώντας έτσι να πετύχει την ομοιοκαταληξία στο έργο του.
- Χρησιμοποιεί σε μεγάλο βαθμό τα λεγόμενα σχήματα επανάληψης, δηλαδή επαναφορά, ετυμολογικό, συνωνυμικό, ταυτολογική διπλότητα και πολύπτωτο/πολυμορφικό, για να γεμίσει τον λόγο του. Συνήθως, αυτά τα επαναληπτικά μοτίβα αποσκοπούν απλά στην επίτευξη της ομοιοκαταληξίας.

Όσον αφορά την ομοιοκαταληξία, η μελέτη της αποδεικνύει ότι δεν έχει ιδιαίτερη μαεστρία. Τα ζεύγη ομοιοκαταληξίας αποτελούνται συνήθως από λέξεις της ίδιας γραμματικής κατηγορίας, ενώ, ακόμα και στις περιπτώσεις της πλούσιας κατά Κοκόλη (1993) ομοιοκαταληξίας, το αποτέλεσμα παραμένει κοινότοπο, λ.χ. έχει : τρ/έχει, άπο/ρίαν : Μα/ρίαν, γ/άλα : άλλα.

Τα παραπάνω αποδεικνύουν αυτό που έχει διαπιστωθεί από τους μελετητές του Διακρούση ότι υπήρξε μέτριος ποιητής⁸⁸. Πιο συγκεκριμένα, το έργο του *Πένθος τῆ ἀγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ* χαρακτηρίζεται από μία επανάληψη νοημάτων, η οποία αγγίζει τα όρια της φλυαρίας. Όσον αφορά τον σχηματικό του λόγο, φαίνεται πως ο Διακρούσης κατέφυγε σε διάφορα εύκολα τεχνάσματα για την πραγμάτωση της ρίμας σε κάθε στίχο. Γι'αυτό και υπερτερούν τα σχήματα επανάληψης και το υπερβατό. Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη του λόγου του αναδεικνύει τον μέσο όρο της στιχουργικής πρακτικής της εποχής του.

Πίνακας 2. Ποσοστό εμφάνισης σχημάτων στον Ακάκιο Διακρούση

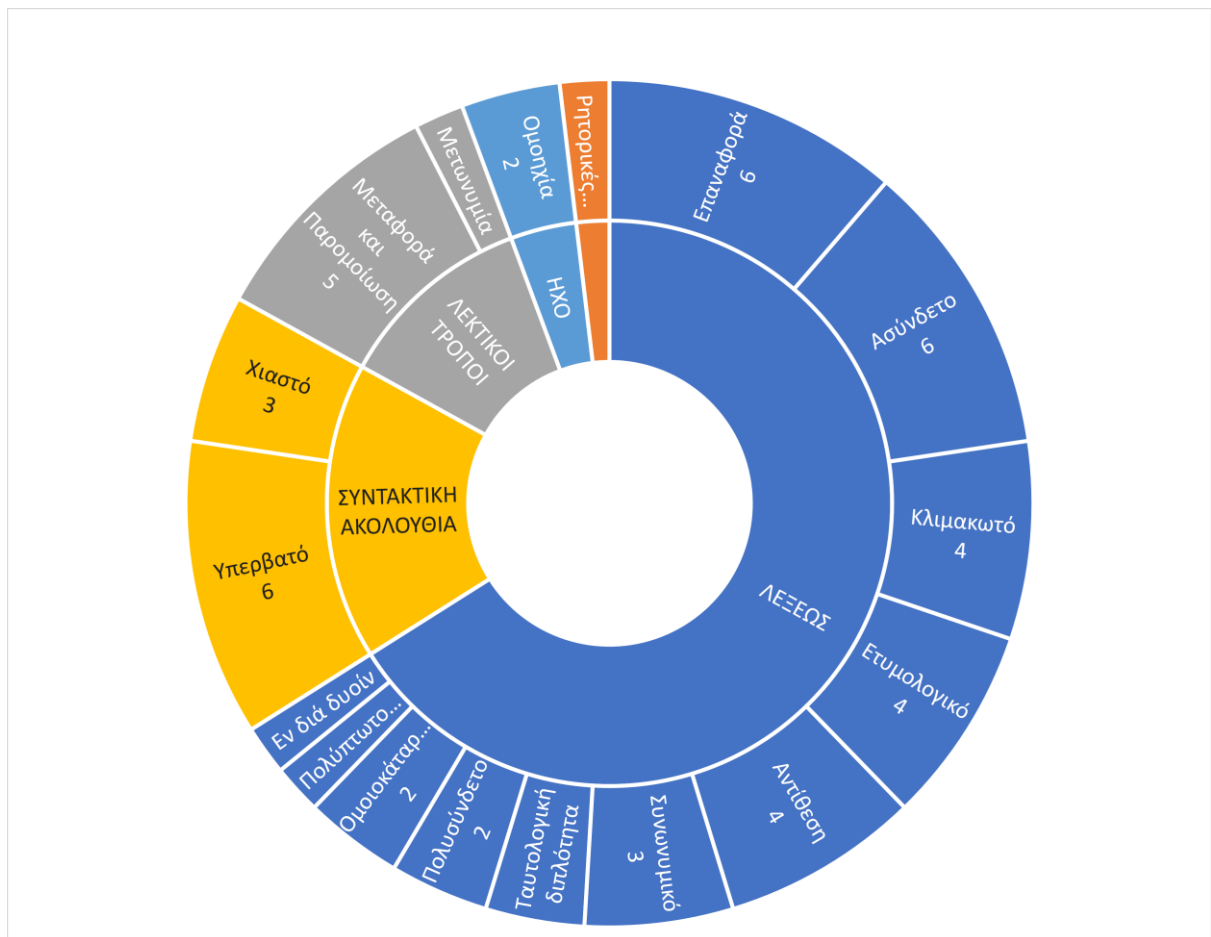
ΤΥΠΟΣ ΣΧΗΜΑΤΟΣ	ΣΧΗΜΑ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ %
ΛΕΞΕΩΣ	Αντίθεση	4	7,55
	Άρση και θέση	0	0,00
	Ασύνδετο	6	11,32
	Έλλειψη	0	0,00
	Εν διά δυοίν	1	1,89
	Επαναδίπλωση	0	0,00

⁸⁸ Bakker, 2005. Κακλαμάνης, 2008.

	Επαναστροφή	0	0,00
	Επαναφορά	6	11,32
	Ετυμολογικό	4	7,55
	Κλιμακωτό	4	7,55
	Κύκλος	0	0,00
	Ομοιοκάταρκτη	2	3,77
	Ομοιοτέλειο	0	0,00
	Πολύπτωτο/Πολυμορφικό	1	1,89
	Πολυσύνδετο	2	3,77
	Συνωνυμικό	3	5,66
	Ταυτολογική διπλότητα	2	3,77
ΔΙΑΝΟΙΑΣ	Ηθοποιία/Ευθύς λόγος	0	0,00
	Ρητορικές ερωτήσεις	1	1,89
ΛΕΚΤΙΚΟΙ ΤΡΟΠΟΙ	Ειρωνεία	0	0,00
	Μεταφορά και Παρομοίωση	5	9,43
	Μετωνυμία	1	1,89
	Περίφραση	0	0,00
	Συνεκδοχή	0	0,00
	Υπερβολή	0	0,00
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ	Υπερβατό	6	11,32
	Χιαστό	3	5,66

ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΗΧΟ	Ομοηχία	2	3,77
ΣΥΝΟΛΟ		53	100,00

Γράφημα 2. Σχηματικός λόγος στον Ακάκιο Διακρούση

7.3 Για τα σχήματα λόγου

Το πλήθος των στίχων που επεξεργάστηκε στο έργο του Μηνιάτη ανέρχεται στους 819, όπου εντοπίστηκαν 191 σχήματα λόγου. Αυτό σημαίνει πως αν επιχειρούσαμε να καταλάβουμε την ποσότητα των σχημάτων λόγου σε επίπεδο κειμένου, θα προέκυπτε το αποτέλεσμα 0,23 σχήματα λόγου ανά στίχο, τουτέστιν το 1/5 του κειμένου. Αντίστοιχα, στο έργο του Διακρούση όπου εντοπίστηκαν 53 σχήματα λόγου σε 246 στίχους, προκύπτει το αποτέλεσμα 0,22 σχήματα λόγου ανά στίχο, τουτέστιν -και πάλι- το 1/5 του κειμένου. Οι μετρήσεις αυτές αποδεικνύουν την πολύ συχνή παρουσία σχημάτων λόγου, ενώ τα παραπάνω

γραφήματα αναδεικνύουν και την ποικιλία τους. Από αυτά υπερτερούν τα σχήματα λέξεως τα οποία έχουν μεγάλο εύρος σαν κατηγορία.

Η παρούσα έρευνα προσπάθησε να αναδείξει την παρουσία σχημάτων λόγου σε εκκλησιαστικά κείμενα του 18^{ου} αι.. Αποδείχθηκε πως τα έργα λόγιων και σημαντικών προσωπικοτήτων της εποχής αποτελούν άξιο πεδίο έρευνας για τον σχηματικό λόγο στη νεοελληνική γλώσσα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βιβλιογραφικές πηγές

- Alexiou, M. (1975). The Lament of the Virgin in Byzantine Literature and Modern Greek Folk Song. *Byzantine and Modern Greek Studies*, 1(1), 111-140.
<http://dx.doi.org/10.1179/030701375790158284>
- Bakker. W. F. (2005). *Θρήνος τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου λεγόμενος τῆ ἁγία καὶ μεγάλη Παρασκευῆ*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Βιβιλάκης, Ι. (2013). *Το κήρυγμα ως performance : εκκλησιαστική ρητορική και θεατρική τέχνη στο Βυζάντιο*. Αθήνα : Αρμός.
- Δερμιτζάκης, Μ. (2000). *Αφηγηματικές Τεχνικές. Ελληνική Πεζογραφία και Δραματολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Lausberg, H. (1998). *Handbook of literary rhetoric: a foundation for literary study*. Leiden: Brill.
- Λέον-Dufour, Χ. (Επιμ.). (1980). *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας* (Σ. Αγουρίδης, Σ. Βαρτανιάν, Γ. Γρατσαάς, Γ. Μαραγκός, Γ. Ρηγόπουλος, Σ. Φρέρης & Κ. Χιωτέλλη, μετ.). Αθήνα: Άρτος Ζωής.
- Κακλαμάνης, Σ. (Επιμ.). (2008). *Άνθιμος (Ακάκιος) Διακρούσης/Ο Κρητικός πόλεμος*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Κασίνης, Κ.Γ. (1999). *Η ρητορική των Διδαχών του Μηνιάτη, τόμ. Α΄. Η αντίθεση*. Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφέλιμων Βιβλίων.
- Κοκόλης, Ξ. (1993). *Η ομοιοκαταληξία : τύποι και λειτουργικές διαστάσεις*. Αθήνα: Στιγμή.
- Κούκουρα, Δ.Α. (2011). *Η ρητορική και η εκκλησιαστική ρητορική*. Θεσσαλονίκη: Πουρναρά.
- Μαζαράκης, Α. (Επιμ.). (1849). *Διδαχαί [...] Ἡλιοῦ Μηνιάτη τοῦ Κεφαλληνιέως, νεωστὶ δὲ πλουτισθεῖσαι μὲ τὴν προσθήκην τῆς τε μεταφράσεως καὶ τοῦ κειμένου τῶν σωζομένων Ἰταλικῶν λόγων καὶ ὁμιλιῶν αὐτοῦ, καὶ μὲ τὴν τῆς αὐτοῦ βιογραφίας ὑπὸ τοῦ ἱεροδιδασκάλου Ἀνθίμου Μαζαράκη*. Ανάκτηση στις 10/3/2021 από <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/e/5/9/metadata-312-0000267.tkl>
- Mango, C. (2013). *Βυζάντιο Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Μαρκαντωνάτος, Γ. (2008). *Βασικό λεξικό λογοτεχνικών και φιλολογικών ὀρων*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μαρκομιχελάκη, Τ. (2020). *Ηλίας Μηνιάτης Διδαχαί και Λόγοι (1716)*. Αθήνα: Άρτος Ζωής.
- Νάκας, Θ. (1993). Η λεξική αντίθεση και η ρητορική της. *Λεξικογραφικόν Δελτίον της Ακαδημίας Αθηνών*, 18, 199-274.
- Νάκας, Θ. (1995). Οι επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας. *Λεξικογραφικόν Δελτίον της Ακαδημίας Αθηνών*, 19, 227.

- Νάκας, Θ. (1996). Λεξική και φραστική επανάληψη/επαναδίπλωση. *Λεξικογραφικόν Δελτίον (της Ακαδημίας Αθηνών)*, 20, 221-332.
- Νάκας, Θ. (2005). *Σχήματα (μορφο)λεξικής και φραστικής επανάληψης (α')*. Αθήνα: Πατάκη.
- Νάκας, Θ., Μαγουλά, Ε., & Καποθανάση, Α. (2010). Η ομοηχία στη νέα ελληνική: ορολογία και τυπολογία. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 30, 436-449. Ανάκτηση στις 3/8/2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_30_436_449.pdf
- Νάκας, Θ., Κοπιδάκης, Μ.Ζ., Χριστοδούλου, Γ.Α., & Καλοσπύρος, Ν.Α.Ε. (2011). *Ρητορικός Παπαδιαμάντης*. Αθήνα: Πατάκη.
- Νάκας, Θ. (2012). Η 'συνωνυμική παράταξη' ως στοιχείο ύφους του Παπαδιαμάντη. Στο Εταιρεία Παπαδιαμαντικών Σπουδών (Επιμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για τον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, τόμ. Α'*. Ανάκτηση στις 30/11/2021 <https://www.papadiamantis.net/aleksandros-papadiamantis/meletes/praktika-synedrion>
- Νάκας, Θ. (2015). 'Σχήμα υπερβατόν': μια αδρομερής τυπολογική κατάταξη των περιπτώσεων ασυνεχούς/υπερβατικής σύνταξης. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 35, 388-409. Ανάκτηση στις 3/8/2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_35_388_409.pdf
- Νάκας, Θ. (2017). Σχετικά με το λεγόμενο 'πολύπτωτον' (πολυμορφικό) σχήμα λόγου. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 37, 489-504. Ανάκτηση στις 3/8/2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_37_489_504.pdf
- Νάκας, Θ. (2018). Η δοκιμογραφία του Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου (ειδολογικά χαρακτηριστικά, ρητορική, σχηματικός λόγος). Στο Θ. Πυλαρινός (επιμ.), *Το κριτικό έργο του Ι.Μ.Παναγιωτοπούλου: Επιστημονικό Συνέδριο, 17-18 Φεβρουαρίου 2017: Πρακτικά*, 199-224. Ανάκτηση στις 10/9/2021 από http://impschool.gr/praktika-2017/thanasis_nakas.pdf
- Νάκας, Θ. (2019). Σχετικά με το λεγόμενο 'ετυμολογικό' σχήμα λόγου. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 40, 689-762. Ανάκτηση στις 21/7/2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_39_689_762.pdf
- Νάκας, Θ. (2020α). Όψεις του σχηματικού λόγου: 'συντακτική και συνεκτική επαναστροφή'. *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, 40, 335-358. Ανάκτηση στις 21/7/2021 από http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_40_335_358.pdf
- Νάκας, Θ. (2020β). *Η γλώσσα στα κείμενα [πανεπιστημιακές σημειώσεις]*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΕΚΠΑ, Εαρινό εξάμηνο 2019-2020.
- Παπαεμμανουήλ, Π. (2018). *Η λαϊκή θρησκευτική ποίηση και μουσική τῆς Ἰωνίας καὶ τῶν νησιῶν τοῦ Ἀνατολικοῦ Αἰγαίου, Α' μέρος* (Διδακτορική διατριβή). Ανακτήθηκε από <https://ikee.lib.auth.gr/record/301784/files/GRI-2019-23235.1.pdf>
- Παπαδόπουλος, Φ. Α. (χ.χ.). *Εκκλησιαστική Ρητορική*. Νέα Υόρκη: Πρόσκοπος.
- Στεργιούλης, Χ. (2009). *Λόγοι στην ανακομιδή των λειψάνων του Ιωάννου του Χρυσοστόμου* (Διδακτορική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών.

Τζάρτζανος, Α. (1953). *Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής Δημοτικής) Τόμος Β΄* (2^η εκδ.).
Ανάκτηση στις 11/1/2022 από [http://e-
library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-18996&tab=01](http://e-library.iep.edu.gr/iep/collection/browse/item.html?code=01-18996&tab=01)

Χρήστου, Π.Κ. (2005). *Εκκλησιαστική γραμματολογία: πατέρες και θεολόγοι του
χριστιανισμού, τόμ. Β΄* (2^η έκδ.). Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος.

Ηλεκτρονικές πηγές

<https://anemi.lib.uoc.gr/?lang=el>

<https://kefallines.gr>

<http://stephanus.tlg.uci.edu/index.php>